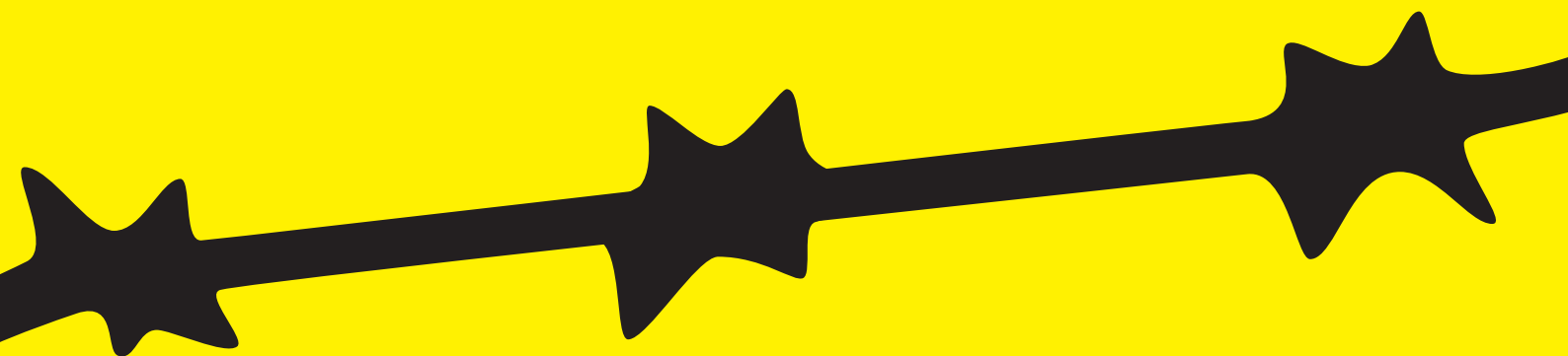

1964

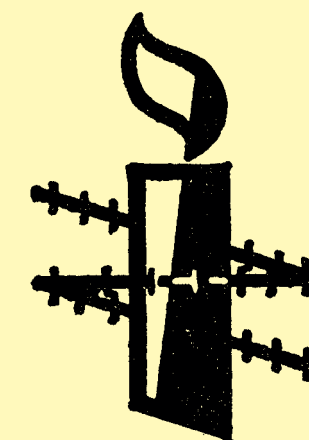
FYR OG FLAMME
– Amnesty
International
60 år i Norge

2024

Amnesty-logoen, slik den så ut i begynnelsen.

DENNE HISTORIEN HANDLER OM DEG

Du er enkeltmennesket som står opp for andre enkeltmennesker. Sammen er vi mennesker som bruker den ytringsfriheten vi har for å sikre respekten for menneskerettighetene til alle: Liv, frihet og rettferdighet. Vi vet at når vi er mange nok, har vi påvirkningskraft.

Det var ideen bak Amnesty International, og det er fremdeles suksessoppskriften til verdens største menneskerettighetsorganisasjon.

Ildsjeler etablerte Amnesty i Norge i 1964. De var en liten gjeng. I dag, 60 år senere, har Amnesty rundt 100 000 støttespillere i Norge. Ambisjonene til organisasjonen har økt som et slags speilbilde av en verden og et samfunn i endring. Men Amnesty har også tatt et bevisst valg om å gå fra å være en kampanje for ytringsfrihet på 1960-tallet, til å bli en bevegelse for alle rettighetskamper i dag.

Nå står verden overfor større utfordringer – og muligheter – enn noen gang før i menneskehetens historie. Perspektivet i de mange krisene som hjemsøker kloden i dag, kan føre til avmakt. Det er på tide å spørre om Amnestys arbeid nytter. Hva er oppnådd?

Det er en medisin mot motløshet å se at innsatsen til enkeltmennesker faktisk nytter. At mennesker som går sammen, kan påvirke makt og myndigheter. Ja, har potensiale til å flytte verden.

Spennvidden i innsatsen til Amnesty er stor. Den gir seg uttrykk i den varme takken som dirrer fra det mennesket som beholdt livet eller fikk friheten, og i den ruvende systemendringen som ble halt i land etter tiårs standhaftig og strategisk innsats. Både i arbeidet for enkeltmennesker og for menneskerettslige reformer, har Amnestys støttespillere, medlemmer, frivillige og ansatte i Norge et vell av viktige resultater å la seg inspirere og lære av.

Engasjementet ditt virker i verden.

Ina Tin, høsten 2024

Historien om Amnestys 60 år i Norge er skrevet av Ina Tin, som har 30 års fartstid i Amnesty som redaktør, kommunikasjonssjef og seniorrådgiver. Hun har også skildret historiene til samvittighetsfanger i Saudi-Arabia i boka «Saudi-Arabia. Sverdet og stemmene», Humanist Forlag 2018.

1960

TALLET

«DE GLEMTE FANGENE»

Det var den kalde krigens tiår. Europa og store deler av verden var delt i et kommunistisk øst og et demokratisk vest. På begge sider av jernteppet gikk militær opprustning og frykt for en utslettende atomkrig hånd i hånd. Det var trange kår for kritiske røster. I alle verdensdeler, på tvers av ideologiske skillelinjer, ble folk dømt til fengselsstraff for sine meninger og tro. Det var minst én million politiske fanger i verden på begynnelsen av tiåret.

Amnesty International så dagens lys i 1961. Det er historien om kraften i én persons engasjement. En mann ble konfrontert med urett og ble opprørt. Så bestemte han seg for å handle. Den britiske advokaten Peter Benenson tok pennen fatt. Hans artikkel om «de glemte fangene» i den britiske avisen The Observer 28. mai 1961 ble startskuddet for en internasjonal «Amnesty-kampanje» for løslatelse av det han kalte samvittighetsfanger. Det var mennesker som ble fengslet og dømt for sine politiske meninger, religiøse tro eller etniske tilhørighet alene, og som verken hadde brukt eller oppfordret til bruk av vold.

Vernet om tanke- og ytringsfrihet var kjernen i arbeidet til Amnesty det første tiåret. Ideen var å hjelpe «de glemte fangene» ut i frihet gjennom nøytral og høflig brevskrivning til ansvarlige myndigheter. Brevet fra et engasjert medmenneske til en statsleder ble selve metoden. I mange land lot folk seg inspirere, og tok pennen fatt – også i Norge.

Erfaringene fra andre verdenskrig resulterte i FNs verdenserklæring om menneskerettighetene i 1948, men marerittene fra krigen satt fortsatt i folks bevissthet på 1960-tallet. Mange av ildsjelene som startet Amnesty i Norge hadde erfaring med tysk fangenskap under krigen. De visste hva det betydde at omverdenen ikke glemte dem. På menneskerettighetsdagen 10. desember 1964 gikk pionerene sammen og startet Norsk Avdeling av Amnesty International.

Amnestys metode virket. En stor andel av de fangene Amnesty adopterte, ble satt fri. Mellom hver tredje og femte fange ble løslatt det første tiåret.

I Norge var 50 grupper i full sving før slutten av 1960-tallet. Hver gruppe jobbet for tre av de fangene Amnesty adopterte som samvittighetsfanger. En fra et vestlig, et østlig og et alliansefritt land. «Treer»-prinsippet skulle bevare organisasjonens politiske nøytralitet under den kalde krigen.

GLIMT FRA TIÅRET

1961 Den britiske advokaten Peter Benenson tar initiativ til en kampanje for løslatelse av samvittighetsfanger. Kampanjen blir til Amnesty International.

1962 Jorunn Kringlen Reinertsen starter en én-kvinnes Amnesty-gruppe i Bergen.

1963 Ekteparet Meta og Arne H. Christensen etablerer en Amnesty-gruppe på Ljan i Oslo. Otto Falkenberg gjør det samme på Tåsen i Oslo. Peter Benenson holder tale om Amnesty i Nobelinstituttet.

1964 10. desember blir Amnesty International Norsk Avdeling etablert. Seks grupper er aktive i Norge: på Ljan, Tåsen og Frogner i Oslo, i Bærum, Bergen og Trondheim.

1965 Carl Thiis i Amnesty tar initiativ til å danne et tverrpolitisk parlamentarisk utvalg på Stortinget. Utvalget får med representanter fra alle partier som påtar seg oppdrag for organisasjonen.

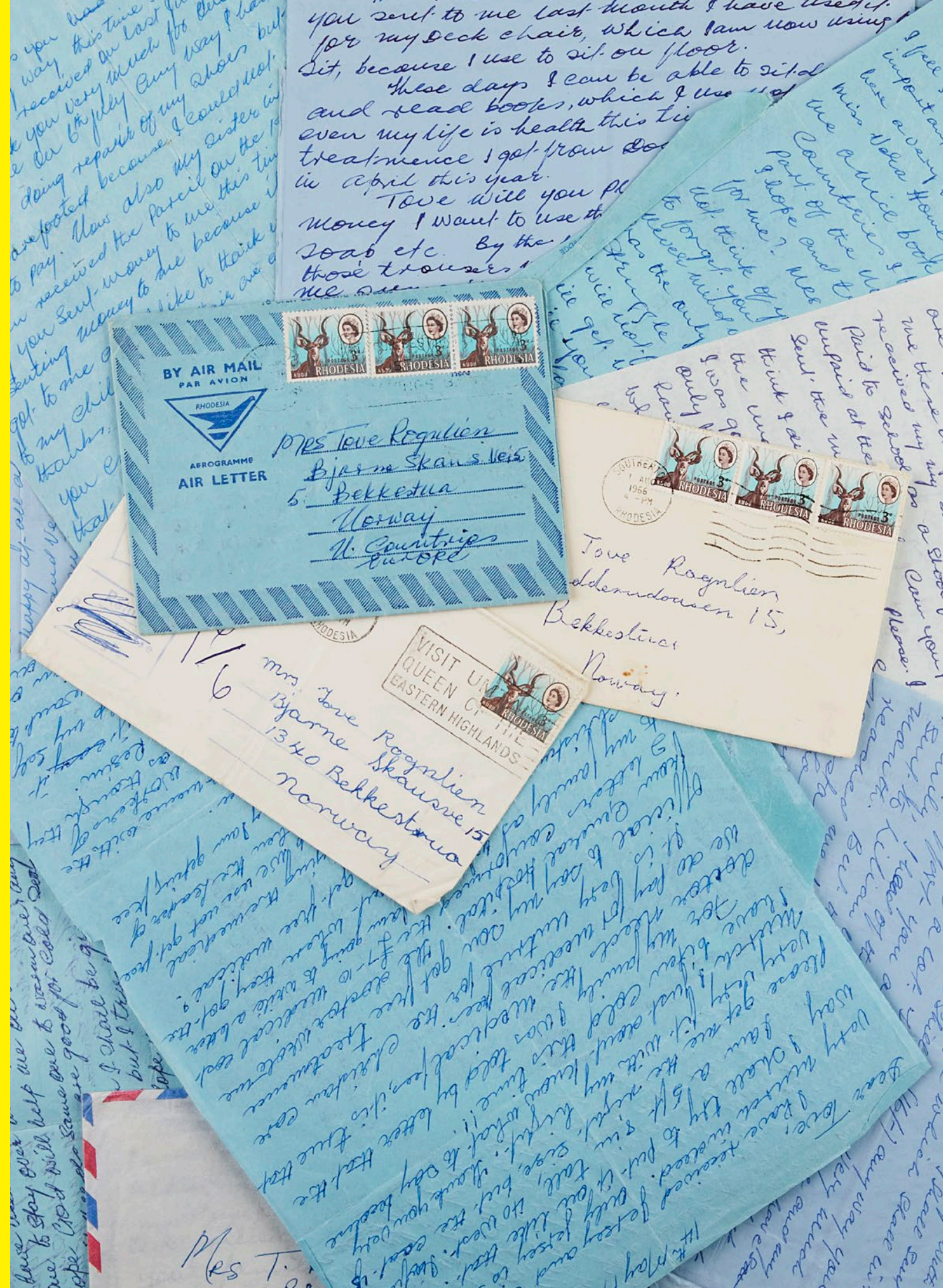
1966 Norsk Avdeling støtter hovedkontoret i London økonomisk for første gang. Beløpet er £1300.

1967 Antallet Amnesty-grupper i Norge har vokst til 50. I hele verden er det over 500. De jobber totalt for mer enn 1500 samvittighetsfanger.

1968 Representanter fra Amnesty i Norge deltar i etterforskningsarbeid og rettssaksobservasjoner.

1969 Amnesty får sitt første kontor, et kvistværrelse i Oscarsgate i Oslo, bemannet av frivillige. Et medlemsblad og pengeinnsamling er i full gang. Medlemskontingenten er kr 25.

Brev fra den rhodesiske samvittighetsfangeren Lawrence Shumba, og barna hans, til Tove Rognlien i Amnesty-gruppe 7 i Bærum. De brevvekslet i en årrekke på 1960-tallet og Tove tok vare på brevene resten av livet.
© Amnesty International

FRA RAVENSBRÜCK TIL AMNESTY

Meta Christensen på stasjonen i Trondheim da hun kom hjem med fangetoget 27. mai 1945. Hun ble reddet ut av konsentrasjonsleiren Ravensbrück i Tyskland med de hvite bussene.

Margrete Christensen, kalt Meta, er 21 år når hun blir arrestert natt til 2. november 1943. Hun jobber i fremmedavdelingen på Trondheim politikammer og utsteder falske legitimasjonskort til folk som må flykte. Meta blir sendt til Tyskland og sitter fanget under ubeskrivelige forhold i Ravensbrück, en konsentrasjonsleir for kvinner, frem til de hvite bussene redder de skandinaviske fangene i april 1945.

I mai 1963, 20 år etter arrestasjonen, samler hun og mannen 11 naboer fra Ljan i Oslo rundt sofabordet. Meta har bestemt at det ikke skal stå mat på bordet. Man er ikke kommet for å hygge seg, men gjøre et arbeidsslag, mener Meta. Det blir kun servert øl.

Ekteparet Meta og Arne H. Christensen hadde lest om initiativet til den britiske advokaten Peter Benenson i 1961 om å hjelpe «de glemte fangene». De tente på ideen. Metas opplevelser fra krigen var grunnen: «Jeg vet av egen bitter erfaring hvilken enorm betydning det har å vite at man ikke er glemte av alle utenfor piggråden», sa hun til Dagbladet i 1966.

Stiftelsen av Amnesty-gruppe 6 hjemme hos ekteparet Christensen ble starten på fire tiårs arbeid for samvittighetsfanger. I tråd med Amnestys grunnprinsipp om nøytralitet, gikk de i gang for å redde tre fanger, én fra henholdsvis Portugal i vest, Romania i øst og det alliansefrie landet Egypt.

Gjengen rundt sofabordet på Ljan var høyt utdannet. Psykologen Meta og advokaten Arne som vertskap, fikk med seg toppbyråkrater og akademikere med store nettverk og kompetanse innen økonomi, juss, psykologi og sosialantropologi. Tre i gruppen hadde sittet i tysk fangenskap under krigen, en av dem hadde blitt dømt til døden. Det var også en språkmektig forsamling.

Gruppen skaffet seg på kort tid over 120 støttemedlemmer, ikke bare i nabolaget, men over hele verden, fra Hammerfest til Lindesnes, fra Santiago til Kent. Støttemedlemmene var med på å finansiere utgifter til porto, medisiner, klær og bøker til fangene og familiene deres.

Ljansgruppens første adopterte samvittighetsfange var portugiseren Pedro. I halvannet år forsøkte de å finne ut

hvor han ble holdt fanget. Brev på brev kom i retur. De fikk en norsk handelsdelegat i Portugal til å gjøre undersøkelser, de appellerte til den «postale ære» i det norske Postverkets ledelse for å få oppsporet Pedro, og de besøkte den portugisiske ambassadøren. Uten resultat. Meta har fortalt at de sendte nærmere hundre brev til myndighetene i Portugal, uten å gi opp. Omsider fikk gruppen kontakt. På nyåret 1965 opplevde de sitt første store gjennombrudd i Amnesty-arbeidet: Et brev fra Pedro hvor han fortalte at han hadde fått en betinget løslatelse. Meta ønsket ikke å ta æren for løslatelsen, men mente at det gripende brevet de fikk fra ham var mer enn god nok lønn.

Pedro skrev til ektemannen Arne:

«Jeg vil lære barna mine å elske dere og alle våre venner og våre idéer om livet og friheten. Arne H. Christensen representerer for meg de bra menneskene i sitt land, de bra menneskene i alle land. Kanskje jeg en dag kan krysse mitt lands grenser og omfavne deg, som en bror.»

Helt inn på 2000-tallet gikk Ljansgruppen, eller Amnesty-gruppe 6 som var det formelle navnet, for å være den eldste gjenværende Amnesty-gruppen i verden. I sin levetid hadde gruppen totalt 44 medlemmer med en gjennomsnittlig fartstid på syv og et halvt år. Gjennom fire tiår jobbet Ljansgruppen for nærmere hundre samvittighetsfanger og brevvekslet med presidenter, statsministre, geistlige, advokater, fengselsdirektører, embedsmenn, samvittighetsfanger og deres familier i 38 land. Minst 22 av gruppens adopterte fanger ble satt fri. «Utholdenhet og uknekkelig håp er nødvendig hvis man skal oppnå resultater», uttalte Meta til Dagbladet i 1966. «Og får man ikke svar på strømmen av brev, vet man i alle fall at de må ha kommet ett eller annet sted og blitt lest.»

«Likegyldighet, det er fryktelig, vet du. Og det tror jeg skader mennesker». Det var livsvisdommen hun ga videre til barnebarnet sitt, Marte Christensen, i 2002.

NORSK AVDELING BLIR TIL

Ljansgruppen samlet hjemme hos ekteparet Skånland våren 1964. F.v. Kari Skånland, Per Birkevold, Meta Christensen, Per Sevaldson, Karl Halse, Arne H. Christensen, Fie Birkevold, Margrethe Gabrielsen, Torstein Brun Fretheim, Torjus Aarnes og Hermod Skånland. © Amnesty International

I 1964 var seks norske Amnesty-grupper i full sving, i tett samarbeid med hovedkontoret i London: På Ljan, Tåsen og Frogner i Oslo, samt i Bærum, Bergen og Trondheim. Peter Benenson hadde inspirert med foredrag om Amnesty i Nobelinstituttet, og gruppene i Norge bestemte seg for å etablere en norsk avdeling av organisasjonen. Den høytidelige stiftelsen skjedde 10. desember 1964 på Nobelinstituttet. Ordlyden i organisasjonens lovparagraf 1 lød:

«Amnesty International Norsk Avdeling vil arbeide etter retningslinjer fra Amnesty International til beste for personer som er berøvet sin frihet på grunn av sin religiøse tro, politiske overbevisning eller avstamning – uten å ha gått inn for bruk av vold.»

Slike fengslinger var i strid med tanke-, tros- og ytringsfriheten slik de frihetene ble formulert i FNs verdenserklæring om menneskerettighetene artikkel 18 og 19.

Arne H. Christensen fra Ljansgruppen ble formann for det første styret der han hadde med Otto Falkenberg fra Tåsen-gruppen, Tove Rognlien fra gruppe 7 i Bærum og Carl Thiis som ble organisasjonens drivende dyktige «fundraiser». Christensens advokatkontor i Oscarsgate fungerte som sekretariat, mens Tove Rognlien tok vare på styrets arkiv, trygt plassert under sengen sin hjemme. Arkivet vokste. Hun tok vare på informasjon og brevveksling med alle de samvittighetsfangene hun kom til å arbeide for, gjennom fire tiår. Falkenberg ble redaktør for medlemsavisen, Meldingsbladet, mens Thiis fikk ansvaret for innsamlingsarbeidet. Et av hans mange initiativer var å selge en Amnesty-kalender illustrert av norske kunstnere som forelå før jul i 1965 i et opplag på 2.500.

Norsk Avdeling kom raskt til å spille en viktig rolle i den internasjonale bevegelsen, blant annet i det internasjonale styret. Norske ildsjeler var dermed med på å påvirke Amnestys utvikling og fokus i en tidlig fase.

«ÅRETS FANGE»

På 1960-tallet ga Amnestys internasjonale årsmøte tittelen «Årets fange» til en adoptert samvittighetsfange hvert år. Denne fangen symboliserte alle de som satt innesperret for sin tro eller sine meninger. I 1964 het hun Julieta Gandara og var portugisisk lege bosatt i Luanda i Angola, daværende portugisisk koloni. Hun uttalte seg mot undertrykkelsen hun var vitne til i kolonien, og ble arrestert. Etter en hemmelig rettsak der hun ikke fikk et forsvar, ble hun dømt til to års fengsel. Hun anket dommen som ble økt til fire år. Julieta Gandara ble ikke sluppet ut etter endt soning og helsetilstanden hennes var så dårlig at hun ikke kunne delta i daglige lufteturer.

I Norge, og en rekke andre land, involverte Amnesty-grupper seg i saken. Den portugisiske ambassadøren til Norge fikk blant annet et høflig appellbrev fra Tove Rognliens gruppe i Bærum:

«We trust that Your Excellency in the name of humanity would do your utmost to help this prisoner».

Mye tyder på at all oppmerksomheten saken til årets fange fikk, var avgjørende. Julieta Gandara ble løslatt 9. juli 1965, etter seks intense måneders brevskrivning.

De fleste samvittighetsfangene på denne tiden var menn, gjerne opposisjonelle fengslet for sine meninger. Kvinner som Julieta Gandara var derfor i klart mindretall.

PARLAMENTARIKERE PÅ OPPDRAG

Carl Thiis tok allerede i 1965 initiativ til å danne et parlamentarisk utvalg på Stortinget som først besto av Edvard Hambro (H) og Nils Langhelle (Ap), med Torkel Opsahl som utvalgets sekretær. Snart kom representanter fra alle partiene på Stortinget med. Gruppen var rådgivende og ikke ansvarlig for Amnestys handlinger. Samtidig kunne Norsk Avdeling bruke utvalget til å fremme sine saker. På oppfordring fra de nordiske Amnesty-avdelingene, dro blant annet parlamentarikere fra Norge, Sverige, Danmark og Finland til Hellas for å undersøke forholdene for menneskerettighetene etter militærkuppet i april 1967. Gruppens rapport ble et viktig dokument under rettssaken mot Hellas i Europarådet, som førte til at Hellas ble utestengt helt til militærjuntaen falt i 1974.

STRID OM MILITÆRNEKTERE

På slutten av 1960-tallet pågikk det i Norge en strid rundt hundre politiske militærnekttere. De var ikke pasifister, men nektet militærtjeneste i protest mot USAs krigføring i Vietnam, Portugals kolonikriger i Afrika og Norges angivelige medansvar gjennom landets NATO-medlemskap. Etter mange runder i rettsapparatet ble de til slutt idømt fengselsstraffer på inntil 120 dager. Amnestys hovedkontor sendte brev til norske myndigheter om at Amnesty betraktet disse som samvittighetsfanger, og ba om at loven skulle endres. Flere konfidensielle brev fra Amnestys hovedkontor i London til

norske myndigheter fulgte de neste årene. En lovendring som tillot en form for situasjonsbetinget militærnektning, såkalt «atompasifisme», kom likevel først på begynnelsen av 1990-tallet.

I Jugoslavia måtte unge menn fra den lille religiøse sekten «Nazarenerne» sitte årevis i fengsel på grunn av militærnektning. De var gjengangere blant Amnestys samvittighetsfanger på 1960- og 70-tallet. Da Tito var på statsbesøk i Norge i mai 1965 ble en av Amnestys norske ildsjeler, Johan Ludwig Mowinckel, kalt «Luggen», invitert til en ærestilstelning for den jugoslaviske presidenten. Luggen hadde 19 år gammel deltatt i motstandskampen mot tyske styrker i Norge, men satt selv en måned i fengsel for militærnektning etter krigen. I stedet for repetisjonsøvelse hadde han valgt å delta en sommer i en arbeidsbrigade i Jugoslavia – og fått et spesielt forhold til landet. Luggen var tilhenger av spontane aksjoner og gikk rett bort til Tito og spurte ham hvorfor han fengslet militærnekttere. Tito ble angivelig som sten i ansiktet, snudde på hælen og gikk. Etter dette slapp ikke ekteparet Mowinckel lenger inn på den jugoslaviske ambassaden hvor de tidligere hadde vært velkomne gjester.

Luggen var journalist i den radikale avisen Orientering og senere forlagsredaktør i Pax Forlag. Han falt allerede i 1961 for Peter Benensons ideer og tok kontakt med ham. Det var imidlertid Luggens kone, pianisten Laila Mowinckel, som kom til å bli den drivende kraften i Amnesty-gruppen de opprettet i Bærum. Mowinckels ble godt kjent med familien Benenson, og de hadde mye kontakt frem til Luggens altfor tidlige død i 1968.

NORSKE RETTSSAKSOBSERVATØRER

På 1960-tallet ble norske jurister brukt som rettssaksobservatører for Amnesty. Arne H. Christensen observerte i 1966 rettssaken mot den vesttyske kommunisten Emil Bechtle i Karlsruhe. Christensen fant at rettssaken fulgte internasjonale standarder for rettferdig rettergang, men siden kommunisten ble dømt til fengselsstraff for sine meninger, adopterte Amnesty ham som samvittighetsfange. Dommen fikk mye oppmerksomhet i europeisk presse, og viste at også demokratiske land hadde sine svin på skogen.

I 1968 – et år FN hadde erklært som menneskerettighetenes år – dro juristen Ingjald Ørbeck Sørheim til Moskva som Amnestys observatør under rettssaken mot en opposisjonell gruppe rundt lyrikeren Aleksander Ginsburg. Ørbeck Sørheim ble nektet adgang til rettssalen, men saken fikk omfattende medieoppmerksomhet. De fire anklagede ble dømt til mellom ett og syv år i arbeidsleir for blant annet antisovjetisk virksomhet.

I 1969 reiste forsvarsadvokat Alf Nordhus på Amnestys vegne til Spania for å overvære en rettssak mot en gruppe baskiske opposisjonelle. Hans tilstedeværelse gjorde at de fikk uvanlig milde straffer i forhold til det som var vanlig praksis, ifølge lokale jurister. Nordhus' hjemkomst ble behørig dekket av norske medier, og økte oppmerksomheten om Amnesty i Norge.

«EN STRÅLE AV MENNESKELIGHET»

Otto Falkenberg var en av ildsjelene i Amnestys arbeid på 1960-tallet. Han hadde selv sittet i flere tyske fangeleirer under krigen. De norske fangene var blant de heldigst stille, har Falkenberg fortalt. De fikk lov til å motta pakker fra Røde Kors og brev fra familien hver 14. dag. Russere og andre østeuropeere fikk ingenting, og mange av dem så ut som levende lik. Han mente at de virkelig var «de glemte fangene».

Tjue år senere, da Falkenberg selv jobbet for «de glemte fangene» gjennom Amnesty, fikk han et brev fra den dødsdømte libanesiske fangen Saadeh. Falkenberg har beskrevet dette brevet som en kilde til motivasjon i hans fire tiår i Amnesty. Fra sin celle på dødsgangen i et fengsel i Beirut takket Saadeh med dette brevet:

«Kjære Hr. Otto Falkenberg,

Brevet ditt brakte en stråle av menneskelighet og verdighet inn i min enecelle og et lysglimt av det guddommelige inn i mitt ensomme sinn. Jeg setter inderlig pris på din hengivne interesse for de høyere spørsmålene i menneskelivet.

Til de medlemmer av din aktverdige organisasjon, Amnesty International, som led under det nazistiske åk i okkupasjonsårene, ønsker jeg å uttrykke min dypeste respekt og høyeste aktelse.

Jeg takker Den allmektige for at deres ofre har blitt behørig belønnet.

Så lenge det finnes armer som dine som løfter frihetens fakkell, og viljer som din som overviner alle hindringer i striden for den menneskelige verdighets frelse, vil håpet om menneskehetens fremtid alltid forbli lyst.

Ta imot min høyeste respekt, takknemlighet og oppriktige ønsker. Jeg håper å høre fra deg igjen.»

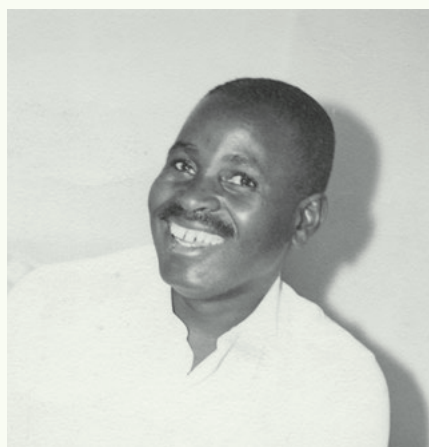
Falkenberg satt som styreformann i to perioder. Som redaktør for Amnestys meldingsblad kunne han så tidlig som i mars 1965 melde at norske grupper hadde fått løslatt adopterte samvittighetsfanger i en rekke land. Bladet gjenga også brev fra fanger som beskrev betydningen av brevskrivernes arbeid.

På grunn av gode tyskkunnskaper og kjennskap til Tyskland ble Falkenberg involvert i Amnestys etterforskningsarbeid. Han fikk i november 1966 i oppdrag å ta med en liste over politiske fanger, som Amnesty ville ha informasjon om, til den østtyske advokaten Wolfgang Vogel i Øst-Berlin. Vogel ble brukt av østtyske myndigheter til å formidle kontakt til vestlige regjeringer i ømtålige saker. Falkenberg og Vogel utvekslet verdifull informasjon og fortsatte kontakten i noen år. Da Otto Falkenberg forsøkte å gjenoppta kontakten i 1984 hadde østtyske myndigheter forbudt all kontakt med Amnesty International.

Under Francos diktatur i Spania hadde gruppen på Tåsen i en årrekke sendt appeller om løslatelse av en jernbanearbeider. Han hadde tilhørt en kommunistisk gruppe under den spanske borgerkrigen fra 1936-39. Falkenberg fikk med seg en colombiansk student som tolk og dro også på fengselsbesøk til Sør-Spania. Etter en høflighetsvisitt hos fengselsdirektøren som aksepterte gaven fra Norge, en flaske akevitt, fikk han møte fangen i 15 minutter og ta en røyk med ham. Fangen, Sanz, kunne fortelle at vokterne hadde begynt å behandle ham med respekt etter at Amnesty hadde adoptert ham.

Falkenberg og Sanz fortsatte å brevveksle inntil Sanz endelig slapp ut i 1973 etter å ha tilbrakt 25 år i Francos fangehull. Det var et gripende øyeblikk da Sanz og Falkenberg møttes igjen i NRKs studio under TV-aksjonen i 1984. De fortsatte å korrespondere, og Falkenberg besøkte ekteparet Sanz i Spania så sent som i 1999.

«TOVE ROGNLIEN REDDET LIVET MITT!»

I fem år brevvekslet Tove Rognlien i Amnesty-gruppe 7 i Bærum med samvittighetsfangen Lawrence Shumba i Rhodesia. Da han slapp ut i 1970, mistet hun kontakten. Seks år senere fikk hun overraskende overbrakt en hilsen fra Shumba på direkten i et NRK-program av Afrika-korrespondent i NRK, Halle Jørn Hansen. Under et intervju med en gruppe motstandsfolk på hemmelig sted i Rhodesia hadde en av dem spurt om Hansen kjente til norske Tove Rognlien. Det var Shumba som da utbrøt: «Tove Rognlien reddet livet mitt!» Han mente at alle brevene fra Tove hadde gitt ham beskyttelse i fengselet. «Ja, det var forbløffende og festlig og egentlig aldeles utrolig at han hadde truffet vår fange!», kommenterte Tove senere.

Lawrence Shumba var opposisjonell under det britiske kolonistyre i Rhodesia, dagens Zimbabwe, og ble fengslet på 1960-tallet. Amnesty adopterte ham og over 900 andre samvittighetsfanger i landet på denne tiden. Tove Rognliens gruppe tok opp saken til Shumba og fikk overraskende kontakt.

En intens brevveksling begynte, både til Lawrence i fengselet og de fem barna hans som strevde med å få endene til å møtes. Bærumsgruppa sendte en strøm av brev, pakker med klær og bøker, og sjekker ned til ham og familien hans, og fikk takker og nøyaktige skostørrelser og passform til klær i retur. Barna skrev rørende takkebrev med famlende barne-skrift. Lawrence lurte også på om Toves gruppe kunne skaffe ham en ny kone til å passe på de fem barna så lenge han satt i fengsel. Barnas mor var død, og den nye kona hadde stukket av. Gruppen måtte elskverdighet avslå forespørselen.

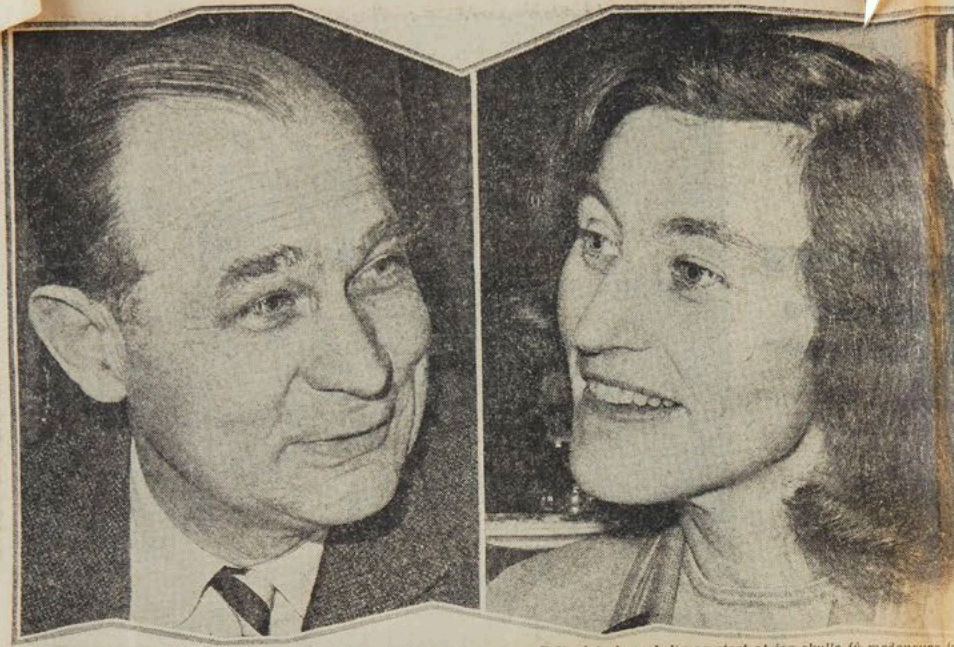
Lawrence Shumba ble løslatt i 1970. Han fikk en sentral posisjon i den nye svarte flertallsregjeringen som kom til makten da Zimbabwe fikk sin uavhengighet i 1980 – sammen med en annen tidligere samvittighetsfange: Robert Mugabe.

Tove ble med i Amnesty allerede før den norske seksjonen ble etablert i 1964, og satt i det første styret. Mannen hennes, Helge Rognlien, hadde også erfaring fra tysk fangenskap under andre verdenskrig. «Med alle fengslingene under siste verdenskrig friskt i minne, fremstod Amnesty International som et lys i mørket», kommenterte Tove senere. «Tanken om at vanlige folk kunne påvirke myndigheter ved brevskrivning var – og er – fascinerende. Gjennom Amnesty ble det mulig å arbeide for samvittighetsfanger med en styrke som vi alene, hver for oss, aldri hadde hatt muligheten for.»

Hun tok hele livet vare på bunker med dokumenter og brev i fangesaker. Det tok nesten fire tiår før Tove Rognlien la ned pennen i år 2000.

«Jeg har fått nære venner og forbindelser ved å skrive utrettelig til myndigheter som til slutt har frigitt «vår» fange, og deretter fortsette kontakten med fangen i frihet. Også familiene har vi hatt varm og god kontakt med. Vi har fått utsyn og innblikk i nesten alle verdens land og forholdene der. Å være gruppelem i Amnesty betyr samtidig at man ikke får fritidsproblemer. Man har nemlig aldri fri!»

— Innesperrede og lidende medmennesker i 87 stater trenger din og min hjelp, sier ingeniør Otto Falkenberg. (Fotos: Johan Bruun).

— Følte det så merkelig og stort at jeg skulle få medansvar for tre fanger i Kongo, Rhodesia og på Cuba, sier Tove Roglien. Hun og jeg har skrevet direkte til keiser Haile Selassie om den døde damte etioperen.

PER HANSSON:

Brev som åpner fengselsporter og piggtråd-sperringer

200 norske kvinner og menn kjemper for samvittighetsfanger over hele verden —

Husmor i Bærum skriver til keiseren av Etiopia og Oslo-frue til ministerpresidenten i DDR

Det begynte i London en dag i 1961. I en stor avis kunne folk lese en artikkel av advokaten Peter Benenson, som reiste tanken om en verdensomspennende åmnestikkampanje for politiske fanger. Hans appell om hjelp til de hjelpelese bak piggtråd og fengsels-

murer hadde en fantastisk virkning. Tusener av briter skrev straks til Benenson og sa seg villig til å satse tid, krefter og penger for å hjelpe samvittighetsfanger under alle himmelstrøk.

I dag er Amnesty International vokst til en bevegelse med fire hundre arbeidsgrupper i 29 land, og i sekretariatet i London er det samlet til dels detaljerte opplysninger om 4 000 samvittighetsfanger i 87 land.

På mindre enn seks år har Amnesty International bidratt sterkt til å skape en verdensopinion for frigivelse av politiske fanger. Mens sjanseløse og fengselsfullt er ikke lenger i den totalt håpløse situasjonen, demt til den verste av alle skjebner: Til å leve

GLEMT AV ALLE

og uten håp om kontakt med et positivt medmenneske.

Man regner med at det kan være over én million politiske fanger i verden på denne dag, den

— Føler meg forpliktet til å gjøre noe for andre, sier den norske avdelingslederen, advokat Arne H. Christensen.

— Tålmodighet og uknekkelig håp er nødvendig, sier fru Meta Christensen, som selv satt i tysk konsentrasjonsleir under krigen.

Dan norske avdeling av Amnesty International har sekretariat i Oscars gate 50, Oslo 2. Vil De danne en gruppe, kan De bare sende et brev til denne adressen. Vil De støtte Amnesty økonomisk, sendes pengene over bankgirokonto nr. 900 253 eller postgirokonto nr. 500 223. Begge nummer er knyttet til Næringslivets Innsamlingskontroll.

19. mars 1966, og Amnesty International kan bare overkomme å utrette noe for ytterst få av de innesperrede. Men selv den mest ukjente og isolerte av de hundretusenere av fanger vil få en spire av håp, hvis han får kjennskap til at det eksisterer mennesker utenfor murene som en dag kanskje kan komme til å høre hans navn.

Norge fikk sin avdeling av Amnesty International i 1963, og Osloadvokaten Arne Christensen sitter i dag som leder for 200 aktive åmnestilthengere fordelt på 30 grupper utover landet. Den siste ble for øvrig opprettet for noen dager siden av kvinnene i en sykkclubb, som ikke lenger er tilfreds med å snakke om lest og fast på sammenkomstene.

Intektene går dels til å støtte opp om virksomheten til det internasjonale sekretariatet i London, og i ganske vesentlig grad til direkte hjelp for fangene og deres pårørende. Seiest i dag fikk jeg et brev fra Sør-Afrika om

EN SYK HUSTRU med fem små barn som lever i desperat nød fordi ektemannen lenge har sittet fengslet, og uten at det har vært mulig å få vite hva han ble anklaget og dømt for.

— Hvem skaffer gruppene i de forskjellige land disse opplysningene?

— Sekretariatet i London.

— For hvem arbeider Deres egen gruppe på Ljan?

— Vi er den største gruppe i landet og med seksten medlemmer,

HELGE INGSTAD ikke uten snev av godtroenhet

Boka fra 1959 utgitt i London

Fra vår London-korrespondent

LONDON i dag. Helge Ingstads bok fra 1959 er kommet ut i London, og i The New Statesman skriver David Quinn bl. a. at dette er en livlig beskrivelse av Eirik Raudea Grenland. Men hvor stor ekspert Ingstad har vært når det gjelder å bruke de upålitelige historiske kildene, er et spørsmål som spørsmålstene får avgjøre. I hvert fall har han arlig drøftet ulike tolkninger.

Anmelderen peker på at Ingstads funn på Newfoundland i Årene fra 1950 og utover må gi grunnlag for en arkeologisk bok. Samtidig som Ingstad later til å stille seg forholdsvis skeptisk til de mange teorier om vikingferder og bosetninger i Nord-Amerika, er han selv ikke uten en snev av godtroenhet i sitt eget forfatterskap. Den meiningen han har om den engelske munken Nicolas of Lynn ferd opp vestkysten av Grønland i 1360, har ingen verdt. Dette må han trokk innrømme hvis han har lest forskjellige arbeider som er offentliggjort etter at han skrevet denne boka.

Om J. H. Torneoes studier heter det at mens Ingstads bok var den første i en ny retning i 1959 får man håpe at Torneoe, er den siste i en gammel stil. Han holder

I Drømmeland

Atter en roman om dobbeltinnsett, noen kaller det spaltet. Denne gang av en ung og meget følsom svensk prosa-poet, Carol Samuelson. Bokens tittel: Jaakko. Og hvem er så denne Jaakko? Ikke det fortellende jegs dobbeltjenger, for han er skildret som en tredje person. Jaakko er jegets medopplever og iakttagelser. Det fortellende jeg har klartret opp i et asketre på Söder, Målarstrand i Stockholm og iakttar tiden og tidene derfra. Han gjennomlever slaget ved Brunkeberg for nesten 500 år siden, han gjennomlever ofte tider i dette nøyaktig beskrevne gammelgårds-kompleks i Kattgränd. Men det er enda vagere. Det er et spørsmål om han sitter i asketreet overhodet, om han ikke bare drømmer seg derop og fra denne dagdremte posisjon lar avsnitte tilværelser gjennomstrømme seg, spinkelt ak-

seg nær opp til de geografiske, navigasjonsmessige og astronomiske indikasjonene som finnes i sagene. Torneoe har vært besatt av den troen som preger en mengde bøkene, og mener at det landet som grønländerne kunne tenke seg å finne, bare er det vi nå kjenner som De forente stater. Derfor har han ikke vurdert spørsmålet om mer nordlige strandhog. Påstanden om at Torneoes teorier er blitt bevisst av det nylunne Vinlandskartet, er meget frøkk, heter det i New Statesman. D. L.

kompanjert av egen tilværelse her og nå. Det er ikke så innviklet som de kan ta seg ut i kort gjengivelse. Dikteren Samuelson tar alle urmelige hendelser som gitt, således at den farlige personen En Splyth går igjen. Og portner som hengt seg. Og enda tyr dikteren til parapsykologien. Fortellende jeg er selv i stadig ring over sin dobbelthet (litt meget undring, spør De meg, di den slags tilstander jo nevner seg så selvfølgelig). Forlaget kaller forløpet av opplevelser «ett collage av stans», og det er så sant som er sagt. Collagen er en reit tiden, men for Samuelson en lig nødvendighet; det ser m hans tidligere, sparsomme p sjon. Bitene i hans opplevels saikk kan ofte eie stor skil hver for seg, f. eks. skil av en tur til Bellmansgrott faren for mange år siden gode faren spiller i det h en vesentlig rolle. Trekante dobbeltjengeren-Jaakko rektangel ved at faren t Denne farens uopphørlige gelse av gulkorset på holmskyrkan får noe me tselv ved seg. Og noe det ved alle de menst ken danner. Collagen til en helhet av glad harmonien klinger ved og de nitide observat landskap, vann, Stads l i Riddarfjärden. kelig måte, fremstår Stockholm gjennom de av mettet visuell Men det bildet grunn. Hver enes gelse av livet i omgivelser er bak stemninger, også skildring av spr Sjöbergs djerve Man trenger gåter for å «for sions lille roma gjøre seg fri og tellende jeg, godt assosiasjoner, m er man i den fr Og oppholdet og svalende for og mektig dikte ikke. Men det ualminnelig. Carol Sa 124 s. F

arbeidet for å få lesa le de unge bli langt me som på rettsstatens gode våkne overfor den urett som rammer dem selv, og plikt aktivt ansvar overfor medmennesker. Ved å skrive og lese brev ville de også få styrket sine språkkunnskaper og stimulert interessen for det land fangene lever i. Fru Tove Roglien er med i en gruppe i Bærum. Hun sier: I alle år har jeg reagert med

HARME OG SORG

når jeg leste i avisene om mennesker som ble straffet for meninger, tro og rase. Derfor var det en stor opplevelse for meg å høre om Amnesty International. — at det virkelig var noen som mente det nyttig å bekjempe uretten og brutaliteten mot individer verden over. Jeg skrev til Londonsekretariatet, og svaret kom kjapt. Det var et heytidelig øyeblikk for meg, da jeg stod i kjøkknet hjemme i Bærum og så navnene på de tre fangene jeg med ått hadde fått medansvar for. — Følte det merkelig og stort at jeg skulle være med på å ha slikt ansvar for de tre fangene i Kongo, Rhodesia og på Cuba.

— Og siden, fru Roglien? — Kongo-fangen vår gruppe arbeidet for, er satt på frihet, men cubaneren og rhodeseren er fortsatt innesperret. Den tredje og nye fangen vi arbeider for sitter med dødsdom i Etiopia. Jeg skrev direkte til keiser Haile Selassie, men har foreløpig bare oppnådd

TA SKADENE FOR SKADENE TAR DEG

ÅRETS PÅSKEBOK: LURØY-affæren

Etterrettings-

RESULTATER PÅ 1960-TALLET

- Amnesty International utpekte en eller flere «Årets fange» på 1960-tallet. De ble alle løslatt.
- Allerede i 1965 hadde norske grupper bidratt til løslatelse av samvittighetsfanger i Portugal, Honduras, Spania, Ungarn og Uruguay – og de hadde opprettet kontakt med mange flere.
- I 1966 opplevde norske grupper at «deres» samvittighetsfanger ble løslatt blant annet i Hellas, Øst-Tyskland, Portugal, Tsjekkoslovakia og Jugoslavia.
- 293 adopterte samvittighetsfanger ble satt fri i løpet av året 1967, rapporterte Amnesty. Det året jobbet norske grupper for 167 fanger og fikk melding om 35 løslatelser.
- I 1968 fikk norske grupper løslatt samvittighetsfanger i India, Ungarn, Pakistan, Sør-Afrika, Jemen og Portugal.
- Norske grupper jobbet i 1969 for i alt 136 samvittighetsfanger fra 32 land. I løpet av året ble 31 av dem løslatt.
- Over 2000 adopterte samvittighetsfanger ble løslatt fra 1961 til 1969. Gjennomsnittlig ble hver tredje til femte adopterte samvittighetsfange satt fri på 1960-tallet.

1970

TALLET

KAMPEN MOT TORTUR

1970-tallet var tiåret da nye og grovere undertrykkelsesformer ble tatt i bruk. Det skjedde en epidemisk vekst i bruken av tortur, «forsvinninger» og politiske drap, såkalt utenomrettslige henrettelser, knyttet til de mange militærkuppene i Latin-Amerika og Afrika. Det påvirket Amnesty arbeid. Mandatet til Amnesty ble utvidet fra arbeid for enkelte samvittighetsfanger til kamp mot dødsstraff, tortur, «forsvinninger» og utenomrettslige henrettelser. Organisasjonen la dermed en ny dimensjon til sin metodikk: Fra arbeid for enkeltindivider alene, sak for sak, til arbeid også for utvikling av menneskerettslige normer. Oppslutningen om disse utvidelsene var bred i Norsk Avdeling.

Nye metoder ble lagt til organisasjonens verktøykasse som en konsekvens av utvidelsene. Amnesty-gruppene fortsatte med stor standhaftighet å skrive brev for samvittighetsfanger, dødsdømte og torturoverlevende. De ble også med på Amnestys nye, verdensomspennende land- og temakampanjer, og underskriftsaksjoner for å styrke vernet om menneskerettighetene internasjonalt.

1970-tallet var preget av kald krig og skarpe politiske motsetninger, i Norge så vel som andre land. Amnestys upartiskhet var derfor uvanlig. Organisasjonen tok ikke stilling til de grasrotbevegelsene som dominerte tiåret. Miljøsaken, kvinnebevegelsen og kampen for homofiles rettigheter påvirket samfunnsutviklingen. En lov om selvbestemt abort kom

på plass, og homofili ble avkriminalisert, men Amnesty kløv først opp på de barrikadene som handlet om diskriminering senere. Under den kalde krigen ble organisasjonen likevel anklaget av regimer som brøt menneskerettighetene for å være redskaper for deres politiske motstandere. Amnesty var derfor både «beviselig kommunistisk» (Uruguay), «styrt av imperialistiske etterretningstjenester» (Sovjet), «lakeier for sataniske makter» (Iran) og besto av «frustrerte gamle kvinner og ungdommer» (Kenya).

Amnesty tok mål av seg til å styrke vernet om menneskerettighetene internasjonalt. Og lyktes. Organisasjonen gikk på 1970-tallet i spissen for prosessen som ledet til FNs konvensjon mot tortur. Konvensjonen ble vedtatt i 1984, og har siden vært verdens viktigste redskap mot bruken av tortur. At organisasjonen startet kampen mot dødsstraff på 1970-tallet, fikk også stor betydning for utviklingen på det området de neste tiårene.

En milepæl ble nådd da Amnesty fikk Nobels fredspris i 1977 – året organisasjonen hadde døpt «samvittighetsfangenes år». Fredsprisen slo fast at respekt for menneskerettighetene er en forutsetning for virkelig fred. Samtidig var prisen en gedigen anerkjennelse av Amnestys metode og betydning. Medlemmene strømmet til organisasjonen i Norge og mange andre land. Det ga Amnesty voksesmerter. Mot slutten av tiåret måtte det utvikles nye metoder og nye arbeidsfelt.

GLIMT FRA TIÅRET

1970 Mange nordmenn drar på oppdrag for Amnesty. Tidligere styreformann Arne Haaland bidrar til en rapport om Israel. Han undersøker påstander om at israelske sikkerhetsstyrker bruker systematisk tortur mot palestinere de mistenker for å være medlemmer av geriljaorganisasjoner.

1971 Torkel Opsahl drar som rettssaksobservatør til Polen, mens politifullmektig Gunnar Lind er med en Amnesty-delegasjon til Nord-Irland som undersøker behandlingen av fanger i interneringsleirer og fengsler.

1972 Norske Kari Storhaug Poppe blir valgt inn i Det internasjonale styret som drivende kraft i arbeidet mot tortur.

1973 Knut Frydenlund (Ap) blir utenriksminister og gir menneskerettigheter større plass i utenrikspolitikken. Utenriksdepartementet begynner å søke råd hos Amnesty og gir økonomisk støtte frem til 1980. Da beslutter Amnesty å si nei til statlige midler for å bevare uavhengigheten. Amnesty starter hasteaksjonen «Urgent Action». Statistikk viser at nær ni av ti mottakere av appellene på 1970-tallet var myndigheter i land styrt med unntakslover eller med militært styre.

1974 Amnesty gjennomfører en internasjonal underskriftskampanje mot tortur. Norge samler 48.000 signaturer. Mer enn én million underskrifter fra 91 land blir overlevert til presidenten i FNs generalforsamling 10. desember. Juristen Asbjørn Eide, som senere ble direktør for Institutt for menneskerettigheter, er i Israel og Syria for å undersøke påstander om tortur og dårlig behandling av krigsfanger.

1975 Sovjetiske Amnesty-medlemmer blir arrestert. I Oslo demonstrerer Amnesty-grupper utenfor den sovjetiske ambassaden i protest. På Club 7 i Oslo opptrer musikerne Karin Krogh med trio, Ketil Bjørnstad, Hege Tunaal og Geirr Lystrup for Amnesty, mens skuespiller Liv Ullmann blir støtte medlem.

1976 Norsk Avdeling får sin første ansatte, daglig leder Bobbie Wettre, og nytt kontor på 43 kvadratmeter i Akersgata 39. En etterlengtet kopimaskin blir innkjøpt.

1977 Amnesty får Nobels fredspris. Det er nå 2000 Amnesty-grupper i verden og 168.000 medlemmer i 107 land.

1978 Det første distriktskontoret med frivillige blir opprettet i Stavanger. Hasteaksjonen, eller Kampanjen mot tortur som den heter da, blir ledet derfra. Oslo og Bergen får distriktskontor like etter. På ett år stiger antall grupper i Rogaland fra 3 til 11.

1979 Amnesty gir ut rapport om bruken av dødsstraff i verden, og driver aktiv lobbykampanje overfor Stortinget som samme år vedtar å avskaffe dødsstraffen i Norge, også i krig.

VICTOR OG LJANSGRUPPEN

11. september 1973 tar militæret i Chile makten. Det er også dagen da marerittet begynner for en ung kjemiker og fagforeningsleder i Chile. Victor Hormazábal er på vei til jobben i byen Valdivia da han stusser over militæret i gatene. Det går opp for ham at han er vitne til et statskupp. Som medlem av regjeringens sosialistparti blir han med god grunn redd. I hovedstaden Santiago blir sosialister som ham stuert sammen på åpne lasteplan og kjørt til landets største idrettsstadion der mange blir skutt.

Victor blir tatt og ført til militærets hovedkvarter. Der får han bind for øynene og torturen begynner. Alle tenkelige og utenkelige metoder blir tatt i bruk for å tvinge frem informasjon om våpenlagre som Victor ikke aner noe om. Helvetet varer og varer. Førti år senere bærer han fortsatt merker i pannen etter torturistenes elektroder. I skulderbladet viser røntgenbilder at en geværkolbe har satt sitt varige avtrykk. Victor og en kamerat blir dømt til døden for høyforræderi. Angivelig har de lagt planer om å kidnappe barn av militært befal som pressmiddel for å skaffe våpen til et motkupp. Victor lever med angsten for å bli hentet ved daggry og skutt.

Amnesty får tak i en notis om dommen fra en lokal chilensk avis og undersøker saken. Victor Hormazábal blir godkjent til adopsjon som samvittighetsfange, og Ljansgruppen i Norge går til aksjon. Det gir resultater. Blant sakene til Ljansgruppen står Victor Hormazábals i en særstilling. Med en sakmappe på to kilo og 400 sider blir dette gruppens mest omfattende sak.

I 1975 kom den nye norske ambassadøren til Chile, Frode Nilsen, på besøk til Victor i Santiago fengsel. **«Du har venner i Norge som maser livet av meg! Jeg har lovet dem å hjelpe deg»**, sa han. Nilsen hadde allerede på oppdrag for utenriksminister Knut Frydenlund bidratt til å få 100 dissidenter i Pinochets Chile ut av landet til beskyttelse i Norge. Et eventyrlig kapittel i norsk utenrikstjeneste. Som ambassadør kunne han denne gangen dra nytte av et dekret fra Pinochet som gjorde det mulig for politiske fanger å slippe fri. Forutsetningen var at et annet land ville være villig til å gi dem visum og opphold. Det var Norge på denne tiden. Og vennene

i Norge – som Victor ikke kjente – var Ljansgruppen som allerede hadde kjempet utrettelig for saken hans i lang tid.

Ljansgruppen appellerte blant annet til en biskop i hjembyen Valdivia om å gjøre noe for å redde Victors liv. Biskopen var en lojal tilhenger av Pinochet, men brevet fra Ljansgruppen gjorde så stort inntrykk at biskopen oppsøkte den omtalte fangen. Victor fikk overtalt biskopen til å gå til den lokale generalen med brevet fra Ljansgruppen. Han satt med nøkkelen i saken til Victor. Etter den kirkelige intervensjonen ble Victor benådet. Dødsdommen ble omgjort til livsvarig fengsel. Victor kunne endelig sove om natten uten frykt for daggry.

VICTOR OG PINOCHET

Victor slapp å bli henrettet, men Ljansgruppen nøyde seg ikke med det. De kontaktet utenriksminister Frydenlund som ba Frode Nilsen gjøre en innsats for å få Victor til Norge. Han benyttet seg av Victors status som adoptert av Amnesty i forhandlingene med myndighetene. Ambassadøren hjalp med en søknad om frifinnelse i henhold til Pinochets dekret. Ved fjerde forsøk lyktes det. Det ble en nervepirrende prosess der Pinochet flere ganger nektet å skrive under Victors reisetilatelset. Victor fikk flere tilbud om eksil, men valgte Norge fordi han ønsket å takke Amnesty-medlemmene som hadde arbeidet så utrettelig for ham.

I mars 1977 landet Victor Hormazábal i Oslo. I lommen hadde han en lapp fra Frode Nilsen med navnet på en av sine norske støttespillere, Carl Halse, som da var leder av Ljansgruppen. For Victor ble det et hjertelig møte med de ukjente norske vennene hans som også hjalp den unge kjemikeren til en jobb ved Veterinærhøgskolen. Victor ble få år senere med i Amnesty-gruppe 87 i Oslo, og begynte å skrive appeller på spansk for løslatelse av andre samvittighetsfanger. Fem år senere sto han med et brev i hånden, og kunne ikke tro sine egne øyne: «Hans» fange i Argentina var satt fri!

PIONEREN I KAMPEN MOT TORTUR

«Min egen generasjon visste ingen ting om Amnesty International, men når du som jeg har sett et diktatur innenfra, vet du at det er behov for en organisasjon som Amnesty», sier torturoverleveren Victor Hormazábal. Han ble reddet fra Pinochets bødler i Chile takket være Amnesty – og ikke minst innsatsen til Ljansgruppen. I dag er han pensjonert kjemiker, bosatt i Oslo. Etter ti år i rettsapparatet i Chile har han vunnet en seier mot sine torturister. © Simen Kjellin/Amnesty International.

Beslutningen om å ta opp kampen mot tortur og dødsstraff ble tatt på Amnestys internasjonale rådsmøte i 1971. På dette møtet ble norske Kari Storhaug Poppe valgt inn i Det internasjonale styret, Amnestys høyeste organ. Hun hadde kommet med i Amnesty International i 1965 da hun som student tok initiativ til å opprette en Amnesty-gruppe på Odontologisk institutt i Oslo. Senere ble hun valgt inn i det norske styret hvor hun satt i fem år, tre av dem som formann.

Kari Storhaug Poppe var særlig engasjert i arbeidet mot tortur, og var den drivende kraften bak en konferanse om de medisinske virkningene av tortur som ble holdt på Lysebu i Oslo i 1973. Det året startet Amnesty sin første store anti-torturkampanje, Campaign Against Torture. På Lysebu-konferansen deltok leger, psykiatere og psykologer fra mange land. Blant andre professor i psykiatri, Leo Eitinger, en av Europas fremste eksperter på langtidsvirkninger av tortur. Han var en av de få norske jødene som overlevde Auschwitz. Også den danske overlegen og Amnesty-aktivisten Inger Kemp Genefke deltok. Hun var ti år senere med på å grunnlegge det i dag verdenskjente Rehabiliteringscentret for torturofre i København. Begge disse to fikk Kari senere engasjert i et Amnesty-ledet forskningsprosjekt om tortur.

Lysebu-konferansen var en av flere regionale konferanser i forkant av Amnestys store internasjonale konferanse om avskaffelse av tortur som fant sted i Paris i 1974. Kari deltok også her. De 300 delegatene fra hele verden stilte seg bak en erklæring der bruken av tortur ble karakterisert som en forbrytelse mot menneskeheten. Konferansen kom med en rekke anbefalinger om hvordan det internasjonale samfunnet best kunne bekjempe den stadig økende bruken av tortur.

HASTEAKSJONEN

I 1973 satte Amnesty i gang den første hasteaksjonen som en reaksjon på at en samvittighetsfange i Brasil sto i akutt fare for å bli torturert. Slike hasteaksjoner – Urgent Actions – skulle bli en av Amnestys kjernemetoder, og er femti år senere fortsatt organisasjonens fremste redskap når det trengs en rask og massiv innsats for å hindre overgrep mot enkeltmennesker. Aksjonsformen ble brukt for å stanse krenkelser som tortur, henrettelser, urettferdige rettsprosesser, tvungne forsvinninger og arrestasjon og straffeforfølgelse av kritikere og menneskerettighetsforkjempere. Amnestys landeksperter etterforsket saken, kryssjekket informasjon og utformet en kort tekst som beskrev saken, hvem den handlet om og hva krenkelsen besto i, og sist, men ikke minst, hva kravet til den ansvarlige myndighet skulle være.

En slik hasteaksjon var et A4-ark som ble sendt fra hovedkontoret i London på fax til alle Amnestys land-avdelinger. Hasteaksjonsnettverk over hele verden satte seg umiddelbart ned og skrev appeller. I løpet av 24 timer kunne derfor en storm av protester strømme inn til myndighetspersoner som i mange tilfeller lot seg påvirke av den plutselige oppmerksomheten. Amnesty har i alle år forsøkt å føre statistikk over om hasteaksjonene var vellykkede. Statistikken har variert fra positive resultater i én av to saker, til én av tolv.

Kari Storhaug Poppes Amnesty-gruppe på Kolsås fungerte som koordinator for disse aksjonene i Norge de første årene. Gruppen mottok appeller fra hovedkontoret i London på vegne av fanger som man fryktet ble utsatt for tortur, og sendte dem videre til de norske Amnesty-medlemmene og gruppene som var påmeldt kampanjen. Etter hvert ble imidlertid arbeidsmengden så stor at oppgaven ble overlatt til sekretariatet, og siden til et eget kontor i Stavanger.

©

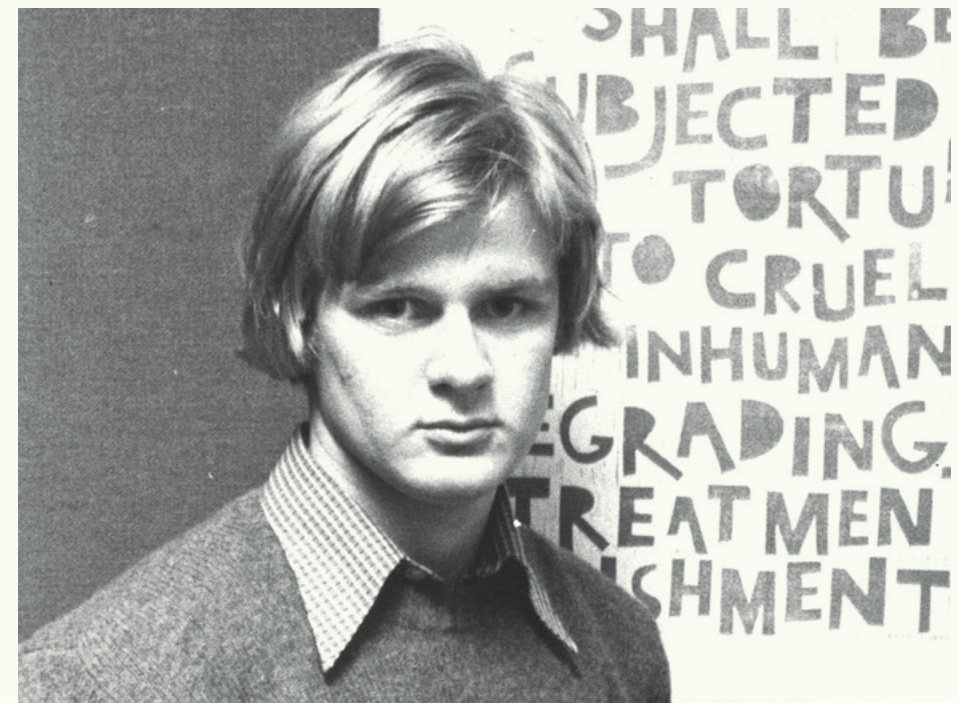
© Kari Storhaug Poppe var en sentral skikkelse både i norsk Amnesty og i den internasjonale bevegelsen i første halvdel av 1970-tallet. Her er hun i NRKs studio i desember 1974 sammen med programleder Olav Øverland før visningen av den britiske filmen «Tortur og forfølgelse» som gjorde sterkt inntrykk på den norske opinion. © NRK.

© Bobbie Wettre ble første daglige leder i 1976 midt i en sterk vekstperiode for Norsk Avdeling. © A. Malmberg.

© 22 år gammel ble Jan Egeland valgt inn i Amnestys høyeste organ, Det internasjonale styret. Han bidro til å fornye organisasjonen i Norge og internasjonalt i en tiårsperiode. © Amnesty International.

©

©

KVINNEN BLANT MENN

I Det internasjonale styret var Poppe den eneste kvinnen. Det var ikke alltid like lett å være kvinne i den forsamlingen. Amnestys mangeårige internasjonale styreformann, den tidligere irske utenriksministeren Sean McBride, tilhørte den gammeldagse skolen og lyttet ikke uten videre til hva kvinner hadde å si. Poppe hadde imidlertid to gode allierte i nederlenderen Herman van Geuns og svensken Thomas Hammarberg, den senere internasjonale styreformannen og generalsekretæren i Amnesty International. Når hun ba en av disse mennene fremme sine forslag, var McBride villig til å lytte.

1970-tallet var kvinnekampens tiår. Det var tiåret da en bred kvinnebevegelse tok et oppgjør med den tradisjonelle kvinnerollen og fremmet krav om likestilling og kvinnefrigjøring. Det oppgjøret bidro til å forandre det norske samfunnet. Amnesty fremsto ikke som en barrikadestormer for kvinners rettigheter på 1970-tallet, men diskusjonen pågikk, og kjønn kom inn som et kriterium på en samvittighetsfange – på lik linje med tro, mening og etnisk opprinnelse.

I 1974 mottok nevnte Sean McBride Nobels fredspris – ikke minst på grunn av sitt mangeårige arbeid for Amnesty International. Samme dag som fredsprisen ble utdelt, viste NRK i samarbeid med Norsk Avdeling en nitti minutter lang britisk dokumentarfilm, «Tortur og forfølgelse», som gjorde et sterkt inntrykk på den norske opinionen. I TV-studio satt Kari Storhaug Poppe, statsminister Trygve Bratteli, utenriksminister Knut Frydenlund og Leo Eitingen.

Allerede i 1973 dokumenterte Amnesty i en banebrytende rapport bruk av tortur i 60 land. Rapporten fikk stor internasjonal oppmerksomhet og bidro til å skape et press for bedre beskyttelse mot tortur. Da FN i 1975 vedtok en erklæring mot alle former for tortur stilte Amnesty International seg i spissen for å få til en bindende FN-konvensjon mot tortur. En slik konvensjon ville bety at alle stater var forpliktet til å innføre forbud mot tortur og straffeforfølge bruk av tortur. I årene som fulgte sto lobbyarbeid høyt på dagsorden for jurister på Amnestys hovedkontor i London så vel som i de nasjonale avdelingene. Kari Storhaug Poppe var en viktig pådriver i dette. Amnesty spilte en avgjørende rolle i prosessen frem mot at konvensjonen faktisk kom på plass et tiår senere.

FORNYEREN

Jan Egeland kom inn som et friskt pust i Amnesty International på midten av 1970-tallet, og bidro til å utvikle organisasjonen både i Norge og internasjonalt i en tiårsperiode. Hans Amnesty-engasjement startet som elev på Stavanger Kate-dralskole der han tok initiativ til en Amnesty-gruppe blant elevene og fikk lektorer med som støttemedlemmer.

Engasjement for Latin-Amerika tente Egeland for videre Amnesty-arbeid. Han fikk med seg flere relativt unge, ressurssterke personer i Stavanger til Amnesty. De representerte en ny generasjon som bidro til å profesjonalisere og styrke Norsk Avdeling som organisasjon. Flere av dem hadde journalistbakgrunn og markerte Amnesty i mediebildet.

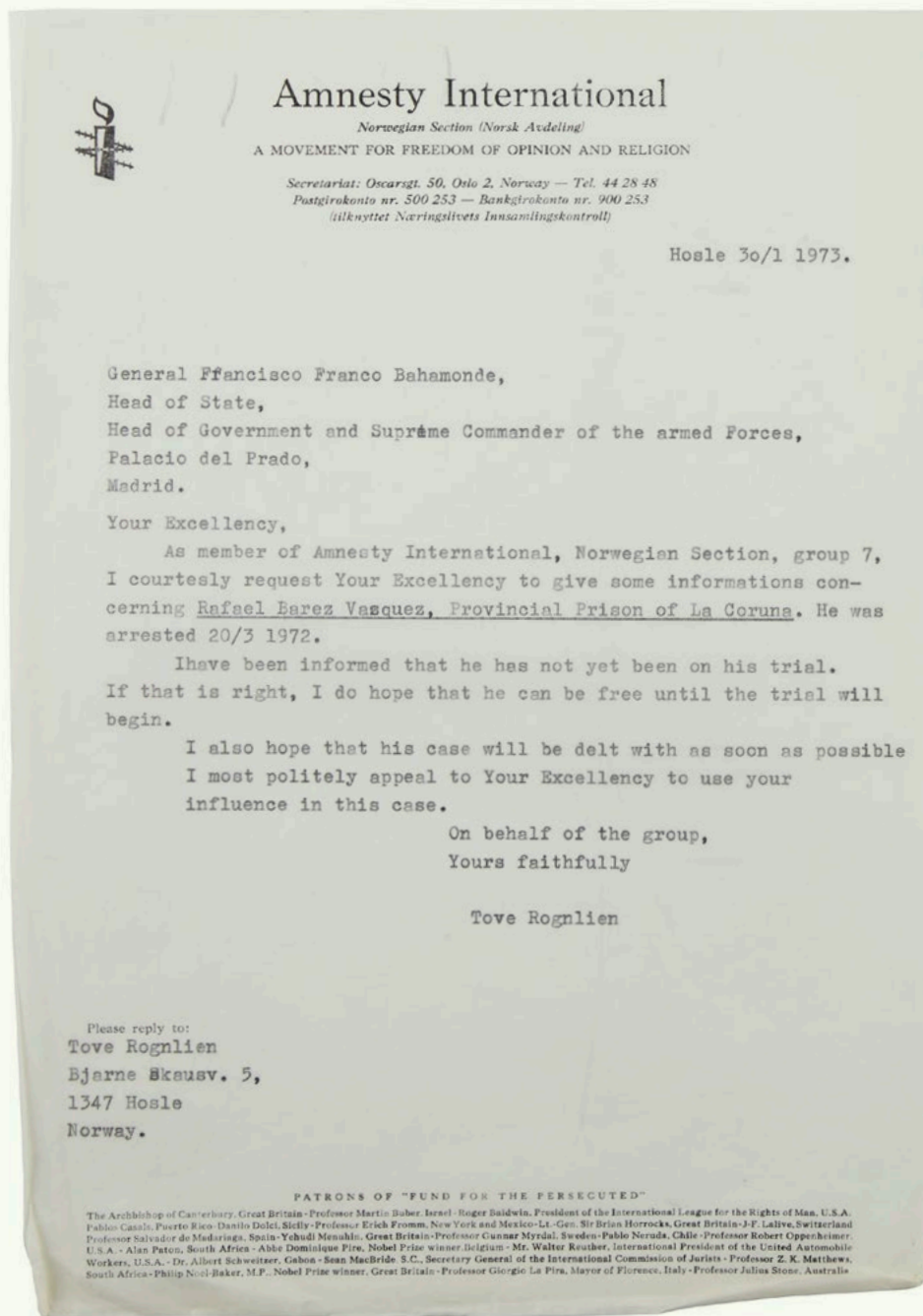
Bare 22 år gammel tok Egeland på seg rollen som styreformann i Norsk Avdeling, og samme år ble han valgt inn i Det internasjonale styret. Der gjorde han en innsats for å utvikle hele bevegelsens organisering og metodikk. Amnesty-bevegelsen var i vekst internasjonalt. På ti år, fra 1976 til 1985 ble medlemstallet mer enn femdoblet, fra 100.000 til over en halv million.

Egeland reagerte på hvor store ressurser som ble brukt på enkeltfanger i land hvor det samtidig pågikk grusomme massaker, slik situasjonen var i mange land i Latin-Amerika og Afrika. Samvittighetsfangene var ofte kjente opposisjonelle, mens ofrene for massakrene nesten aldri var det. Samvittighetsfangene ble «tilfeldige fanger i et hav av undertrykkelse», som Egeland uttrykte det. En endring i Amnestys fokus tvang seg fram. Fra slutten av 70-tallet kom derfor arbeidet mot «forsvinninger» og utenomrettslige henrettelser inn for fullt. Organisasjonen som fra sin begynnelse hadde vært organisasjonen for «de glemte fangene», måtte i en ny tid bli en organisasjon for «de glemte ofrene» dersom den skulle fortsette å være en relevant menneskerettighetsorganisasjon.

«TREER»-PRINSIPPET EN TVANGSTRØYE

Medlemsveksten på slutten av 70-tallet ga organisasjonen økte inntekter og mer slagkraft, men den ga også uforutsette utfordringer. Antall grupper i Norge gikk fra 32 til over 100 i siste halvdel av 1970-tallet. Det ble mangel på fangesaker. Hovedkontoret i London greide ikke å legge til rette og forberede mange nok saker til å forsyne de mange nye norske gruppene med tre samvittighetsfanger hver. Diktaturene i Hellas, Portugal og Spania falt i tur og orden på midten av 70-tallet slik at det ble færre samvittighetsfanger i den «vestlige» blokken. Det hevdvunne «treer-prinsippet», selve grunnpilaren i gruppearbeidet på 60-tallet, var blitt en tvangstrøye. Hovedkontoret ville ikke fire på kvalitetskravene til etterforskningen i fangesakene, og ble derfor hudflettet på internasjonale rådsmøter fordi man ikke greide å levere mange nok saker.

Utfordringene som tilstrømningen av nye og sultne medlemmer ga et overbelastet hovedkontor, var ikke den eneste diskusjonen på slutten av 1970-tallet. Organisasjonen vokste mest i det globale nord-vest, men rettet oppmerksomheten primært mot krenkelsener i det globale sør-øst. Diskusjonene handlet derfor om hvordan man kunne få til vekst i andre deler av verden. Amnesty spurte seg om det var mulig å bygge opp sterke og aktive avdelinger i diktaturstater.

⊙

Et spansk drama i fem akter og hverdagen til et Amnesty-medlem i Bærum:

⊙ Amnestys internasjonale sekretariat i London tildeler Amnesty-gruppe 7 i Bærum en undersøkelsessak i 1973 som ledd i arbeidet for å stadfeste om den spanske advokaten, Rafael Barez Vasquez, er en samvittighetsfange som organisasjonen skal adoptere. Da blir grupper i ulike land bedt om å skrive brev til ansvarlige myndigheter og be om opplysninger. 30. januar 1973 skriver Tove Rognlien derfor brev til diktatoren General Francisco Franco i Spania. Hun ber statsoverhodet høflig om å bruke sin innflytelse til å skaffe opplysninger om fangen.

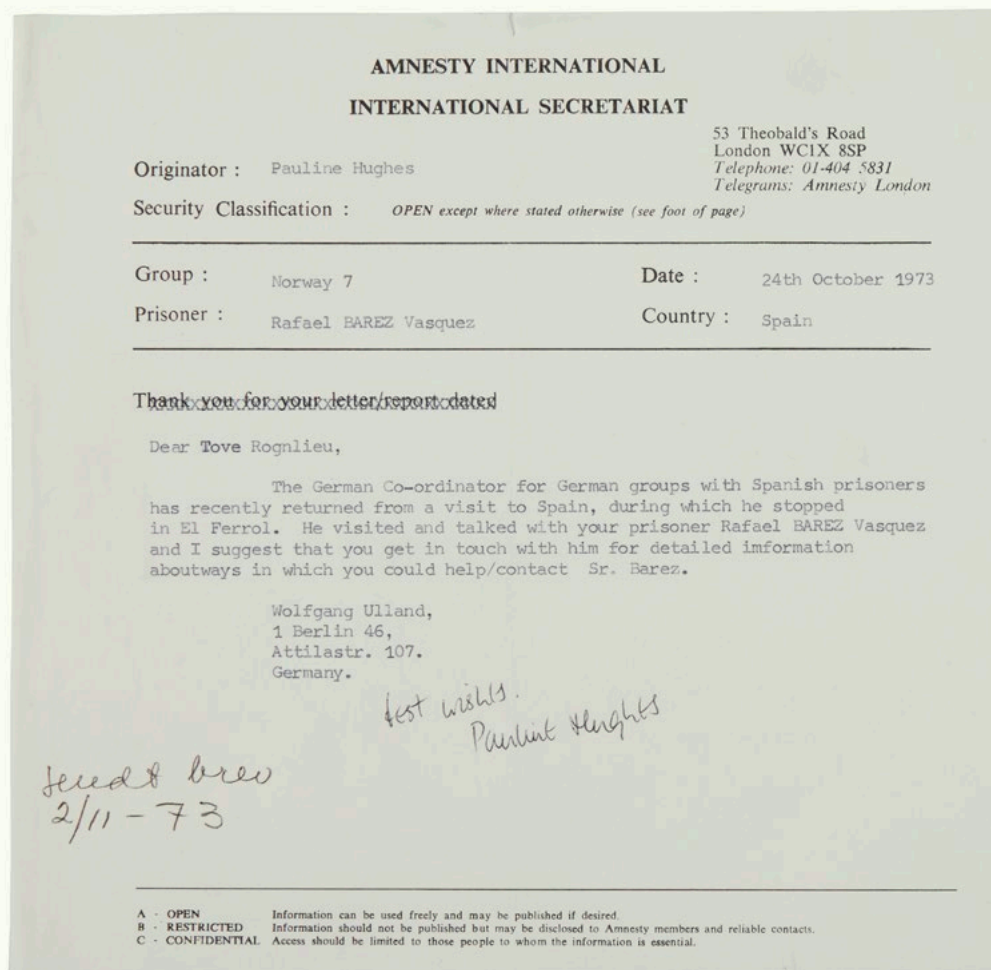
⊙ Dagen etter, 1. februar 1973, sender hun brevet rekommandert til General Franco fra Hosle postkontor. Hun tar vare på kvitteringen.

⊙ Parallelt med at hun skriver brev til statsoverhodet i Spania, skriver hun et personlig brev til fangen i fengselet i La Coruña. Det kommer i retur 4. oktober 1973 uåpnet og stemplet med adressat ukjent. Myndighetene tillater tydeligvis ikke kontakt med fangen. Antakelig melder Tove Rognlien dette videre til sin koordinator på Amnestys internasjonale sekretariat i London.

⊙ 24. oktober 1973 får hun melding fra Pauline Hughes i London om at koordinatoren for arbeid med spanske samvittighetsfanger i den tyske avdelingen av Amnesty har vært på besøk i fengselet El Ferrol i La Coruña i Spania og snakket med Rafael Barez Vasquez, fangen til gruppe 7 i Norge. Pauline Hughes foreslår at Tove Rognlien tar kontakt med den tyske koordinatoren i Berlin, Wolfgang Ulland, direkte for å få detaljerte opplysninger om situasjonen til den spanske fangen. Hun får kontaktinformasjonen til Berlin.

⊙

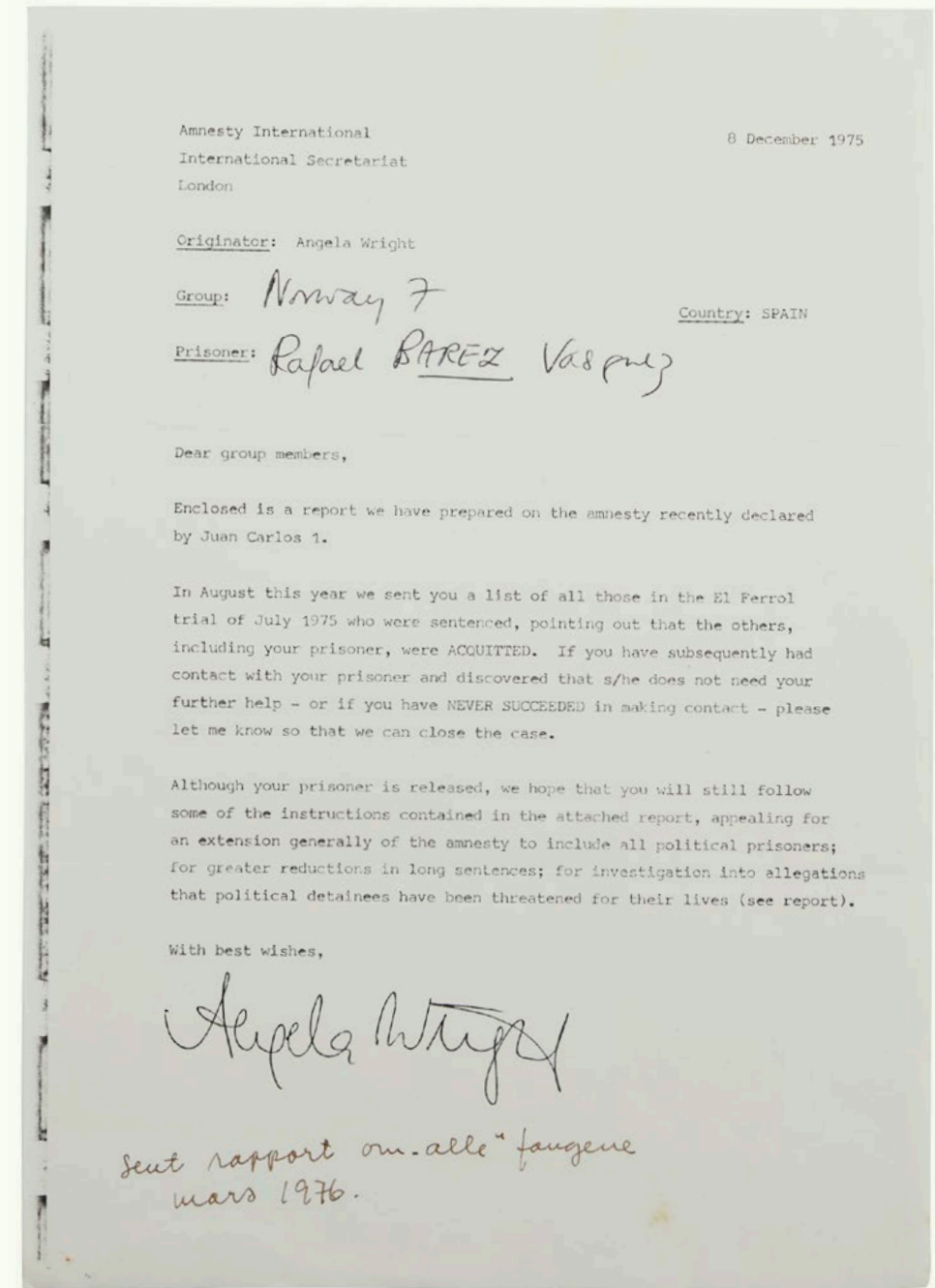
⊙

⊙ Når Tove Rognlien 8. desember 1975 får brev fra London, har det nettopp skjedd et drama i Spania: General Francisco Franco er død for to uker siden og kong Juan Carlos I har midlertidig tatt over makten før det senere skrives ut valg til den første demokratisk valgte regjering i Spania på 40 år. Kongen har allerede erklært et amnesti. I brevet fra Amnestys Spania-etterforsker, Angela Wright, refererer hun til en rettsak som omfatter mange fanger i El Ferrol i juli 1975 der noen av dem ble dømt og resten frikjent, blant andre fangen til gruppe 7 i Norge.

⊙

Hun ber Tove Rognlien gi beskjed dersom gruppe 7 har hatt kontakt med den løslatte fangen og han ikke lenger trenger hjelp, men også dersom hun aldri lykkes i å opprette kontakt med ham. I så fall vil saken bli lukket fra Amnestys side. Til slutt ber etterforskeren gruppe 7 følge instruksjonene i en vedlagt rapport og skrive brev til de nye myndighetene i Spania med en appell om å utvide amnestiet til å omfatte alle politiske fanger i Spania. Tove Rognlien noterer at hun i mars 1976 skrev et slikt brev til spanske myndigheter.

⊙

En minneverdig helg: Amnesty får Nobels fredspris 10. desember 1977. På scenen i Universitetets aula f.v. Sverre Dahl, formann i Norsk Avdeling, Marie José Protais, Thomas Hammarberg, Suriya Wickremasinghe, Dirk Börner, alle fra Det internasjonale styret, Martin Enthoven fra hovedkontoret i London og Kevin White i Det internasjonale styret. Samtidig avholdt organisasjonen en stor konferanse om dødsstraff i Stockholm som innledet en internasjonal kampanje mot dødsstraff. © Norsk Telegrambyrå.

NOBELS FREDSPRIS 1977

1977 står som et merkeår i Amnesty Internationals historie, det året organisasjonen erklærte for «samvittighetsfangenes år».

«Beslutningen om å hedre Amnesty International med Nobels fredspris i år 1977 – “samvittighetsfangenes år” – tar Nobelkomiteen i den overbevisning at forsvaret av menneskeverdet mot tortur, vold og fornedrelse utgjør et høyst reelt bidrag til denne verdens fred.»

Det sa leder i Nobelkomiteen, Aase Lionæs, under utdelingen av fredsprisen i Oslo 10. desember 1977. Hun nevnte at halvparten av de om lag 6000 samvittighetsfangene Amnesty adopterte i årene 1972 til 1975, var blitt løslatt. Mange faktorer kan ha bidratt til resultatet, men hun mente det

indikerte en imponerende gjennomslagskraft. Fredsprisen ble et symbol på den respekten organisasjonen hadde oppnådd.

Thomas Hammarberg oppsummerte organisasjonens status slik i 1976: Samtidig som fredsprisen symboliserte anerkjennelse, ble organisasjonen nå også møtt med større motbør – kanskje et symptom på organisasjonens økte betydning. Myndighetene i enkelte land som India, Chile, Iran og Pakistan gikk til direkte motangrep og anklaget Amnesty for å spre falske opplysninger. Land som Francos Spania og Filippinene forsøkte å forhandle med organisasjonen. De lovet enkelte forbedringer mot at Amnesty stanset den offentlige kritikken. Amnesty-observatører og etterforskere ble oftere møtt med hindringer og kunne bli utestengt fra internasjonale fora.

RETTFERDIGHET FOR TORTUROVERLEVEREN

Historien til samvittighetsfangen og torturoverleveren under Chiles militærdiktatur, Victor Hormazábal, representerer 1970-tallet – på lik linje med FNs stadfesting av det ufrivillige torturforbudet.

Lenge etter diktaturets fall i Chile og Pinochets død tok Victor Hormazábal saken i egne hender, bokstavelig talt. Med torturforbudet gikk han til domstolene i Chile for å søke rettferdighet og oppreisning. Førte år etter at hans kropp og sinn ble brennmerket av tortur, anmeldte han i 2014 sine navngitte torturister. Sammen med andre torturoverleverere klarte han å bygge opp et langt og detaljert anklageskrift mot overgriperne. Rettsprosessene i Chile ble en utholdenhetsprøve for den nå pensjonerte kjemikeren i Oslo. Men femti år senere var det tid for oppreisning. Høyesterett i Chile dømte militærdomstolens anklager mot ham og hans kamerater i 1973 for falske. Torturistene ble dømt til ti års fengsel og fratatt jobbene sine. I september 2023 anket torturistene dommen, men Victor står i dag klar til å ta saken hele veien til internasjonale domstoler hvis han må. For Victor Hormazábal har rettferdigheten allerede seiret. Torturistenes personlige ansvar er fastslått.

RESULTATER PÅ 1970-TALLET

- Den nye metoden «brevkortaksjonen» ga store resultater. Det ble jevnlig rapportert om nye løslatelser eller bedre fengselsforhold. Grupper og enkeltmedlemmer i mange Amnesty-avdelinger skrev hver måned appeller til myndighetene i tre forskjellige land for én samvittighetsfange i hvert land.
- I 1973 ble totalt 1059 adopterte samvittighetsfanger løslatt.
- En underskriftskampanje mot tortur i 1974 resulterte i mer enn én million underskrifter fra 91 land som ble overlevert til presidenten i FNs generalforsamling 10. desember.
- På tre måneder i 1974 ble til sammen 271 fanger frigitt mens 787 nye samvittighetsfangesaker ble registrert.
- I 1977, samme året som Amnesty International fikk Nobels fredspris, ble 1650 samvittighetsfanger løslatt mens 2285 nye saker ble tatt opp.
- I 1979 vedtok Norge å avskaffe dødsstraff også i krig etter Amnestys lobbykampanje.

1980

TALLET

FOLKE- BEVEGELSEN AMNESTY

Amnesty vokste til en folkebevegelse i Norge det tiåret da Gro og Kåre kivet om regjeringmakten. Norsk Avdeling opplevde en nærmest eksplosjonsartet tilstrømning av nye medlemmer. Ved inngangen til tiåret hadde Amnesty færre enn 5.000 medlemmer, ved utgangen var tallet steget til 37.000 medlemmer. Også på verdensbasis opplevde Amnesty en fenomenal vekst på 1980-tallet: Medlemstallet ble femdoblet slik at bevegelsen ved inngangen til 1990-tallet telte én million medlemmer.

Suksessen gjorde ikke organisasjonen tannløs. Amnesty markerte seg sterkere i den norske offentligheten med kritiske utspill om utenrikspolitikk og asylspørsmål. Samarbeid med fagbevegelse og kirke kom i gang, og TV-aksjonen i 1984 ble et gedigent løft for organisasjonen både internasjonalt og i Norge.

Da Berlin-muren falt mot tiårets slutt, var Amnesty i gang med å fornye arbeidsmetodene. Treer-gruppenes politiske balansekunst under den kalde krigen for noen få, utvalgte samvittighetsfanger, ble supplert med en rekke nye metoder: Koordinerte internasjonale aksjoner på enkelte land og temaer, underskriftskampanjer, storstilte pengeinnsamlinger og frislipp for samarbeid med andre aktører.

Amnesty mobiliserte mot overgrep i en rekke land i løpet av tiåret. Medlemmene krevde opplæring før de gikk i gang med kampanjen mot «forsvinninger» i 1981, mot utenomrettslige henrettelser i 1983, og mot dødsstraff i 1989. Kampen mot tortur fikk et fantastisk gjennombrudd da FN vedtok konvensjonen mot tortur. Samtidig fortsatte arbeidet for samvittighetsfanger over hele verden og resulterte løpende i løslatelser.

På 1980-tallet tok medlemmer i Norge initiativ til å opprette spesialiserte land- og temagrupper med utgangspunkt i egne interesser og kompetanse. Det kom i gang en gruppe for barns rettigheter og en mot dødsstraff; jurister samlet seg i en spesialgruppe, det samme gjorde helsearbeidere; og det oppsto samordningsgrupper for arbeid på det sørlige Afrika, Mellom-Amerika, Sentral- og Vest-Afrika; og land som Chile, Bolivia, Sovjetunionen og Polen.

En undersøkelse fra 1980 viste at to av tre gruppemedlemmer i Norsk Avdeling var kvinner. En av fire gruppemedlemmer var lærere, tilsvarende andel var studenter, mens høyere og lavere funksjonærer utgjorde ti prosent hver. Husmødre sto for nesten fem prosent. I ledelsen av organisasjonen var mannsdominansen derimot nesten total. Det ble et tema til diskusjon. I 1984 gikk landsmøtet etter intens debatt inn for en 50/50 kjønnskvalifisering til styre og utvalg. Dessuten kom spørsmålet opp om seksuell legning kunne inkluderes i definisjonen av en samvittighetsfange, på linje med tro, mening, etnisk opprinnelse og kjønn.

Dramatiske hendelser markerte slutten på tiåret. Kinesiske myndigheter gjennomførte en massakre på Den himmelske freds plass i Beijing for å stoppe enhver kritikk. Berlin-muren falt og bar bud om at en ny tid var på vei.

GLIMT FRA TIÅRET

1980 Utenriksdepartementet oppretter et menneskerettighetsutvalg og inviterer Amnesty inn. Årsmøtet vedtar å si nei til all statlig støtte. Norsk Amnestys Hjelpesfond blir opprettet for å gi økonomisk bistand til samvittighetsfanger og deres familier. Medlemsmagasinet AmnestyNytt kommer ut for første gang.

1981 100 Amnesty-grupper er nå aktive i Norge. Totalt har Amnesty i underkant av 5000 medlemmer.

1982 Søndagen nærmest den 10. desember blir en fast, årlig forbønnsdag for menneskerettighetene i norske kirker.

1983 Amnesty får sin første «EDB-maskin», og medlemsregistreringen blir revolusjonert. Prislappen på kr 300.000 kroner er en generøs gave fra fagbevegelsen. Allerede etter et halvt år er datamaskinen avleggs.

1984 TV-aksjonen går til Amnesty under mottoet «Din innsats – andres frihet». 82 millioner kroner blir samlet inn. På ett år øker medlemstallet fra 10.000 til 13.000. Støttemedlemskap blir prioritert fordi Amnesty frykter å ikke ha ressurser til å følge opp mange nye aktive medlemmer. Likevel blir 20 nye grupper opprettet. Veksten fortsetter resten av tiåret.

1985 Amnesty markerer seg i norsk asylpolitikk. Organisasjonen protesterer mot tvangsutsendelser fra Norge til Iran – og vinner frem. En gruppe utviste asylsøkere blir hentet tilbake.

1986 En vervekampanje blir lansert der norske kjendiser som SVs Hanna Kvanmo og FrPs Carl I. Hagen lar seg avbilde i tvangstrøye, kneblet for sine meningers skyld.

1987 Amnesty-etterforskere fra Amnestys hovedkontor bidrar til å rulle opp en sak om politivold i Bergen og blir utsatt for en hetskampanje.

1989 Medlemstallet i Norsk Avdeling er nå på 37.000 – en mangedobling siden starten av tiåret. Antallet grupper øker i samme tidsrom med mer enn hundre – fra 135 til 240.

Verdens kanskje mest kjente samvittighetsfange, den sovjetiske vitenskapsmannen Andrei Sakharov, ble adoptert av Amnesty-gruppe 53 på Ski i 1983. Da hadde han sittet tre år i straffeleir i Gorkij med forbud mot å treffe utlendinger. Han hadde kritisert Sovjetunionens invasjon i Afghanistan. Sakharov ble løslatt etter seks år og kom til Oslo i 1989 der han traff Ski-gruppen og takket dem varmt for støtten. © Amnesty International.

DAOUD «FORSVANT»

Året er 1981. Han har overlevd fire år i ulike torturkamre når han blir ført til en celle i en hemmelig interneringsleir. Leiren ligger midt i den marokkanske byen som hver morgen forsyner europeiske hovedsteder med de fineste, avskårne blomster. Han og medfangene er ikke lenger annet enn fillehauger som sleper seg kraftløse rundt på alle fire. De har ingen kontakt med omverden, bare den daglige berøringen av fangevoktere som torturerer dem. Tiden holder de rede på fordi man hvert år i denne byen avholder en storstilt blomsterfest som de svakt kan lukte og høre musikken og bråket fra den siste søndagen i mai hvert år. Det er tidsregningen deres.

Daoud el-Khadir er en av de over hundre «forsvunne» i Marokko. Folk som blir arrestert på grunn av sine meninger eller fordi de deltar i fredelige demonstrasjoner. Så blir de borte, myndighetene benekter at de sitter internert. Omverden vet ikke hvor de blir holdt eller om de fortsatt er i live. Amnesty International begynner å lage lister over «forsvunne» i Marokko fra midten av 1970-tallet.

Det året Daoud blir overført til den hemmelige cellen i blomsterbyen, i 1981, kommer en Amnesty-delegasjon til Marokko for å undersøke fengselsforhold, og konfrontere myndighetene med lister over samvittighetsfanger og «forsvunne». Navnet Daoud el-Khadir står på den listen. Amnesty anmoder myndighetene innstendig om å opplyse om hvor de «forsvunne» befinner seg, og å løslate de som blir holdt ulovlig.

«Amnestys engasjement viste seg å bli min redning.» Det er ordene til Daoud el-Khadir som var «forsvunnet» i Marokko i 16 år. Her var han i Tyrkia, på vei fra Istanbul til Ankara, for å fortelle et tyrkisk publikum om betydningen av Amnestys arbeid. Kort tid etter ble den tyrkiske avdelingen av Amnesty opprettet. © Amnesty International/Jon Bjørnsen.

Så går organisasjonen til Marokko-aksjon. I Norge og mange andre land begynner Amnesty-grupper våren 1982 å skrive brev, på brev, på brev. På fransk. I gruppe 7 i Bærum kladder de brevene og får franskkyndige til å rette opp, slik at brevene som blir postlagt til Kong Hassan II av Marokko, er både høflige og feilfrie.

Årene gikk. Totalt skal det ha blitt skrevet 30.000 brev: Til kongen, justisministeren, innenriksministeren, og til fengsler og sykehus i Marokko. Henstillinger ble fremmet til andre lands myndigheter om å legge press på marokkanske myndigheter, og saken fikk oppmerksomhet i media.

En sommerdag ti år senere, i 1991, fikk Amnesty tak i en liste over tidligere «forsvunne» som var løslatt fra marokkanske fengsler. Det alle hadde håpet, men kanskje ikke trodd ville skje, skjedde: Blant 310 navn sto navnet Daoud el-Khadir. Han levde og var fri – etter 16 år som «forsvunnet» i et marokkansk mareritt.

Det var først da Daoud kom ut av fengselet at han fikk vite at Amnesty hadde jobbet for ham i alle de årene. Fangene hadde absolutt ikke hatt kontakt med omverden. Selv var han ikke i tvil om at Amnestys seiglivede engasjement bidro til løslatelsen i 1991.

«Amnestys engasjement viste seg å bli min redning. Det var altså noen som visste, som brydde seg og som gjorde noe. Det eneste håpet om hjelp de hundrevis av ulykkelige «forsvunne» hadde, lå i det presset som det internasjonale samfunnet kunne utøve fra utlandet.» Det sa Daoud til norske Amnesty-medlemmer da han besøkte landsmøtet i 1996. På spørsmål om hvordan det var mulig å overleve 16 års kontinuerlig fysisk og psykisk tortur, svarte han:

«Man dør når man begynner å tvile på at det går an å overleve. 52 av de jeg delte skjebne med, døde i løpet av disse årene. Men vi holdt fast i troen på at vi én dag ville se horisonten, bruke stemmens fulle kraft og fortelle hva fengselet gjør med et menneske.»

Amnesty-medlemmer i Frankrike hjalp Daoud tilbake til livet. De samlet inn penger og fikk ham til behandling på et senter for torturofre i Paris.

«Omstridt politiker tvangsinnlagt på psykiatrisk sykehus» stod det på plakaten. Fremskrittspartiets Carl i Hagen stiller opp som samvittighetsfange i tvangstrøye for en vervekampanje for norsk avdeling våren 1987. © Amnesty International.

«Ned med Amnesty» — fra en avis kalt «World Conscience», utgitt av Amnesty International 10. desember 1963.

MAKTHAVERE LYTTET

På begynnelsen av 1980-tallet, var det ikke lenger mulig for noe regime å se bort fra organisasjonen Amnesty. Den 20-årige organisasjonen var blitt en kraft man måtte forholde seg til. Både kvaliteten i etterforskningen, standhaftigheten i medlemmenes engasjement og den økende oppslutningen om organisasjonen, bidro til å gi Amnesty innflytelse.

Det kom til uttrykk da presidenten i østblokklandet Romania, diktatoren Ceaușescu, kom på statsbesøk til Norge i 1981. Romanias ambassadør inviterte Amnesty til møte i forkant av besøket. Jan Egeland, leder i Norsk Avdeling på den tiden, bevæpnet seg med status i alle de samvittighetsfangesakene norske grupper jobbet med. Én etter én ble Amnestys bekymringer for fanger i Romania lagt på bordet. Det tok godt over to timer. En annen ambassade inviterte også til samtale. I Tyrkia hadde det nettopp vært statskupp, men ambassadøren tok initiativ til et møte med Amnesty om bruken av tortur i landet. En rekke konkrete saker ble diskutert, ambassadøren møtte godt forberedt. Møtet tok ikke mindre enn fem timer.

Da Utenriksdepartementet i 1981 opprettet et rådgivende menneskerettighetsutvalg, ble Norsk Avdeling – antakelig av

samme grunn – invitert inn som fullt medlem. Utvalget besto av Utenriksdepartementets spesialrådgiver for menneskerettigheter, humanitære organisasjoner, parlamentarikere og fagforeninger. I utvalget ga Amnesty kritiske og konstruktive kommentarer til norsk menneskerettighetspolitikk, foruten å informere departementet om Amnestys aktiviteter. I protest mot regjeringens asylpolitikk valgte Amnesty imidlertid på slutten av 80-tallet å bare delta som observatør i utvalget. Utvalget ble senere lagt ned, men kontakten mellom Utenriksdepartementet og sivilsamfunnsorganisasjoner som Amnesty ble videreført i departementets NGO-forum.

På årsmøtet i 1980 vedtok Norsk Avdeling å ikke lenger ta imot statlig støtte. Argumentet var at det ikke skulle herske tvil om organisasjonens uavhengighet. På det tidspunktet utgjorde den økonomiske støtten fra den norske stat fem prosent av driftsbudsjettet. På oppfordring fra Norsk Avdeling og flere andre nasjonale avdelinger, vedtok det internasjonale rådsmøtet samme år at prinsippet om ikke å ta imot statlig støtte til driften skulle gjelde for hele bevegelsen.

FAGBEVEGELSEN OG KIRKEN

Tidlig på 80-tallet knyttet Amnesty kontakt med fagbevegelsen. Det var særlig etter at Øyvind Johnsen ble ansatt i 1981, og ikke minst da Leif Vetlesen ble ny daglig leder i 1982, at det kom fart i fagforeningsarbeidet. Johnsen hadde bakgrunn som industriarbeider, mens Vetlesen hadde vært krigsseiler og asfaltarbeider. De representerte noe nytt i Norsk Avdeling som fortsatt hadde en viss akademikerdominans. Som informasjonssjef i NORAD hadde Vetlesen skaffet seg gode kontakter til både LO og norske myndigheter. En nyopprettet fagforeningsgruppe ga fra 1982 til 1985 ut avisen «Faglig Solidaritet», som henvendte seg direkte til fagbevegelsen. Mottoet var at «faglige rettigheter er menneskerettigheter».

Før denne satsingen var inntrykket blant mange tillitsvalgte at Amnesty i Norge besto av «Frognerfruer som arbeidet for samvittighetsfanger i Sovjet». Et unntak var Kaare Sandegren, internasjonal sekretær i LO, som var en viktig støttespiller for Norsk Avdeling helt fra 60-tallet.

Mange fagforeninger ble faste givere og deltok i aksjoner til støtte for forfulgte og fengslede fagforeningsfolk i andre deler av verden. En av de felles bragdene Amnesty International og

skandinavisk fagbevegelse sto for, var løslatelsen av fagforeningslederen Genaro Flores som sto i fare for å bli henrettet av bolivianske myndigheter i 1981.

Samme høst startet Norsk Avdeling et praktisk samarbeid med Mellomkirkelig råd om spredning av informasjon og arbeid for samvittighetsfanger. På menneskerettighetsdagen ble ulike samvittighetsfanger nevnt i gudstjenestene i de fleste av landets kirker. Det kom også ny giv i mediarbeidet og sekretariatet begynte å arrangere pressekonferanser når Amnestys internasjonale årsrapport forelå.

I 1984 var det statskupp i det afrikanske landet Guinea, og samvittighetsfanger ble satt fri. Amnesty sendte en delegasjon til landet som allerede på flyplassen ble mottatt og hyllet av tidligere fanger. På et fellesmøte med 500 løslatte fanger, sto de og deres familier frem én etter én, og fortalte hvilken enorm betydning Amnestys arbeid hadde hatt for dem. Det kom helt overraskende på Amnestys delegasjon. I mange år hadde organisasjonen arbeidet for fangene i Guinea, men aldri hørt et ord, verken fra fangene eller myndighetene. Det viste seg at fangene i frykt for represalier, ikke hadde våget å ta kontakt med organisasjonen. Først nå kunne de åpent fortelle sine historier. Det ble en stor oppmuntring for de norske brevskriverne å vite at deres innsats ikke hadde vært forgjeves.

TV-AKSJONEN I 1984

TV-aksjonen i 1984 med slagordet «Din innsats – andres frihet», ble et vendepunkt i Norsk Avdelings historie. Innsamlingsaksjonen ga avdelingen nytt liv og ny status i Norge, og førte til en kraftig medlemsvekst de påfølgende årene. Den betydde også at den internasjonale bevegelsen nå kunne sette i gang en rekke prosjekter som ellers ikke ville vært mulig – takket være en formidabel innsamlet sum: 82 millioner kroner.

I Norge var det skepsis blant medlemmene til å påta seg en så stor oppgave som TV-aksjonen. Selv om Amnestys medlemstall hadde økt, var Amnesty fortsatt den minste organisasjonen som til da hadde fått TV-aksjonen. Amnesty hadde også et beskjedent organisasjonsapparat.

Amnesty som mottaker representerte også noe nytt i TV-aksjonens historie. Tidligere hadde den årlige innsamlingen gått til prosjekter der resultatene lett kunne måles, som bygging av hus eller skoler. Amnesty ville prioritere menneskerettighetsprosjekter som økonomisk bistand til fanger og deres familier, hjelp til torturofre, et medisinsk prosjekt for å fastslå de langsiktige virkninger av tortur. Blant prosjektene var også det som ble kalt «spesielle prosjekter» eller «preserende ad hoc-oppdrag» i land hvor «regjeringsomveltninger eller massearrestasjoner ... kan gjøre det nødvendig at

Amnesty på kort varsel setter i gang spesielle undersøkelser og kartlegginger.» Slike prosjekter var det naturligvis vanskeligere å måle effekten av.

Da tildelingen var et faktum, fikk Amnesty støtteerklæringer fra statsministeren, lederne i de syv største politiske partiene og i de viktigste organisasjonene og institusjonene i Norge. Kongehuset ble også en viktig støttespiller. Daværende daglig leder i Norsk Avdeling, Leif Vetlesen, og Amnestys internasjonale generalsekretær, Thomas Hammarberg, fikk audiens hos Kong Olav som sa ja til å være TV-aksjonens høye beskytter. Kongen begynte å lese Amnestys rapporter. Han sendte på et tidspunkt bud etter Amnestys rapport om barn som utsettes for tortur.

De langsiktige konsekvensene har vist seg å være det kanskje mest betydningsfulle resultat av TV-aksjonen i 1984. Aksjonen skapte hele 10.000 presseklipp. I to tredeler av landets barne- og ungdomsskoler og i halvparten av landets videregående skoler ble aksjonens hefter for menneskerettighetsundervisning brukt. Den investeringen i fremtiden som dette innebar, kan knapt overvurderes.

TV-aksjonen fikk synliggjort at Amnesty nøt bred støtte i den norske befolkningen. Den la også grunnlaget for en mer effektiv pengeinnsamling i tiden etter.

©

©

©

©

©

© Leif Vetlesen, daværende daglig leder i Amnesty, sjekker hvordan innsamlingsbeløpet vokser underveis på TV-aksjonsdagen i 1984.

© Amnesty International

© Statsminister Kåre Willoch gir sitt personlige bidrag til Amnesty.

© Amnesty International

© Tande P bak scenen under NRKs direktesending av TV-aksjonen.

© Svein Erik Dahl/Samfoto

© Arve Tellefsen, Øystein Dolmen og Gustav Lorentzen medvirket på TV-innsamlingen «Aksjon Amnesty» 28. oktober 1984.

© Svein Erik Dahl/Samfoto

© Amnestys daglige leder, Leif Vetlesen, tar imot kronprinsfamilien under TV-aksjonen i 1984. © Svein Erik Dahl/Samfoto

FNs TORTURFORBUD

Samme år ble Amnesty's årelange innsats for å sette kampen mot tortur på den internasjonale dagsorden kronet med det kanskje mest gjennomgripende resultatet: FNs konvensjon mot tortur ble vedtatt i 1984 og trådte i kraft i 1987. Konvensjonen mot tortur forbyr enhver form for tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff, uansett omstendigheter. Selv i krig og unntakstilstand gjelder torturforbudet. Konvensjonen gjør det også forbudt å sende mennesker til land hvor risikoen for tortur er stor. Konvensjonen definerer tortur som bevisste handlinger som gir en person alvorlig fysisk eller psykisk smerte for å få informasjon, true eller straffe personen eller en tredjeperson. For at det skal regnes som tortur må handlingen påføres av, eller med tillatelse fra, en offentlig tjenesteperson eller en annen som opptrer i embetets medfør. Forbudet mot tortur står så sterkt i folkeretten at det regnes som sedvanerett. Det betyr at alle land er forpliktet til ikke å utføre tortur, uansett om de har sluttet seg til torturkonvensjonen eller ikke.

«IRANER-SAKEN» OG NORSK ASYLPOLITIKK

Fra midten av 80-tallet økte antallet asylsøkere som kom til Norge, og andelen som fikk avslag steg. I august 1985 brakte den såkalte iraner-saken Amnesty i rampelyset som aldri før. Dette var en av de første tilbakesendingene av asylsøkere fra Norge. En gruppe iranske asylsøkere var blitt tvangsendt til Tyrkia. Det skjedde til tross for at Amnesty International og andre organisasjoner i lengre tid hadde advart om at iranske asylsøkere risikerte å bli sendt videre fra Tyrkia til Iran, hvor flere av asylsøkerne risikerte harde straffer. Statens Utlendingskontor ignorerte advarslene og avslo asylsøknadene etter kun fire dagers saksbehandling. Resultatet ble en veritabel mediestorm og en pinlig sak for regjeringen. Tre uker etter bortvisningen grep regjeringen direkte inn i saken, og innvilget iranerne asyl eller opphold på humanitært grunnlag.

Saken avslørte svakheter i myndighetenes avhørsmetoder, og at det hersket stor forvirring i Justisdepartementet og i utlendingsforvaltningen. Amnesty hadde lenge bedt om å bli konsultert av norske myndigheter i forbindelse med vanskelige asylsaker. Etter iranersaken ble organisasjonen en slags uoffisiell konsulent for myndighetene i slike saker. Organisasjonen avbrøt imidlertid samarbeidet med utlendingsforvaltningen i 1987 da regjeringen søkte å legitimere sin nye innstrammingspolitikk med at de hadde hatt kontakt med Amnesty. Forholdet til myndighetene ble kjøligere. I 1988 kom den nye Utlendingsloven som delvis innebar en innstramning av asylpolitikken i forhold til den tidligere Fremmedloven. Norsk Avdeling trakk lærdommen, at det kunne være uheldig for Amnesty's uavhengighet å institusjonalisere samarbeid med myndighetene. Det negative ved å avbryte samarbeidet var selvfølgelig at Amnesty nå fikk mindre innflytelse over norsk asylpolitikk. En annen lærdom Amnesty tok av denne saken var at nordmenns positive holdning til menneskerettigheter kanskje ikke var så solid når det gjaldt asylsøkere som banket på vår egen dør.

POLITIVOLD I BERGEN

På begynnelsen av 1980-tallet hevdet to norske voldsforskere, Gunnar Nordhus og Edvard Vogt, at politiet i Bergen var ansvarlig for en del av den ulovlige volden i byen. Det vakte oppsikt og førte til offentlige undersøkelser som frikjente Bergenspolitiet. Amnesty's hovedkontor i London besluttet å sende to etterforskere til Bergen for å undersøke påstandene om politivold. I Amnesty's årsrapport for 1988 ble «den ulovlige volden i Bergenspolitiet» omtalt. Konklusjonen til etterforskerne var at man «var bekymret over at det lot til å være et mønster av fysisk mishandling av arrestantene fra Bergenspolitiets side».

Statsadvokaten hadde da «renvasket» Bergenspolitiet for beskyldninger om ulovlig vold. Han mente at Amnesty hadde arbeidet «lite profesjonelt» og «overflatisk». Riksadvokaten tok ikke tak i saken, men mange av de som hadde forklart seg om politiovergrep de hadde vært utsatt for, ble satt under tiltale og dømt for falsk forklaring («bumerangsakene»). Flere år senere besluttet Høyesterett at sakene skulle gjenopptas fordi det ikke var grunnlag for å stole på politifolks benektelse av at overgrep hadde skjedd. Deretter ble de dømte frifunnet og tilkjent erstatning i 1998 og 1999.

Det gikk så langt at Amnesty's etterforsker, Anne Burley, som hadde gjort undersøkelser, ble satt under politietterforskning etter beslutning av statsadvokaten i Bergen og med riksadvokatens samtykke. Statsadvokaten skrev leserinnlegg med grove beskyldninger om uredelig etterforskningsarbeid fra Amnesty's side. Amnesty's hovedkontor karakteriserte statsadvokatens beskyldninger som «insinuasjoner og usannheter», og at Amnesty var rystet over at en fremstående embetsmann kunne fremsette slike beskyldninger uten belegg. Burley uttalte selv at «Jeg har ikke vært utsatt for slike feilaktige rykter som dem jeg opplevde etter Bergensbesøket noe annet sted.»

Riksadvokaten uttalte senere i et intervju at det ikke var noe grunnlag for å kritisere Amnesty International. Men noen beklagelse, som Amnesty hadde bedt om, kom ikke. Amnesty's etterforskere ble utsatt for en ren hetskampanje i Bergenspressen og av justismyndighetene. Politivoldsaken verserte i ulike former i hele 17 år, og var en ripe i lakken til den norske rettsstaten.

MØTE MED MARCELO

Den tidligere chilenske samvittighetsfangen Marcelo Orellana omkranset av gruppe 28 i Trondheim i 1988. Bak f.v. Tone Løvik, Ann Kristin Mathisen, Geir Grønnesby og Gisle Helland. Foran Anette Dahl, Kent Hirsch og Haakon Bryhni. © Amnesty International.

Det er en spent gruppe norske aktivister som står på Værnes flyplass en iskald vinterkveld i 1988. Der kommer han, mennesket bak navnet Marcelo Orellana. Det er et navn de har skrevet så mange ganger i appeller til chilenske myndigheter. Det blir et hjertevarmt møte. «Jeg er ett av de mange bevisene på at Amnesty's internasjonale solidaritet og press virker, selv om dere ikke alltid får vite om det», sier Marcelo når han står ansikt til ansikt med Amnesty-gruppe 28 i Trondheim. De kvitterer med en lusekofte mot kulden.

Marcelo ble arrestert i 1985 da han deltok på et møte i det forbudte sosialistpartiet i Chile og siktet for terrorisme. Amnesty undersøkte saken til Marcelo, og Trondheimsgruppen fikk saken hans.

Første gang Marcelo hørte om gruppe 28 i Norge, var i fengselet i Valparaiso. Marcelos mor, Aida, fortalte under et besøk at en gruppe mennesker i Norge arbeidet for ham. Flere brev fra Trondheim ble på forskjellige måter smuglet inn til Marcelo. Og noen ble også smuglet den andre veien.

«La verden få vite! Vi er 373 politiske fanger i 32 fengsler fra Arica til Punta Arenas. Vi er alle blitt arrestert uten at det er blitt utstedt arrestordre på lovlig måte. Mange av oss har blitt anklaget og dømt bare fordi vi ba om våre rettigheter som chilenerne eller fordi vi er mot diktaturet.» Slik begynte et av brevene fra Marcelo.

Kent Hirsch, som ledet arbeidet på den tiden, husker at gruppen hadde regelmessig kontakt med Marcelos mor, Aida. De forsøkte å oppmuntre henne i den krevende situasjonen hun var i. Og hun ga dem oppdateringer. Gruppen i Trondheim samlet inn et beløp for å hjelpe moren.

I to år jobbet de intenst med saken hans som stilte dem overfor mange dilemmaer. «Da vi mottok brev og bilder som var smuglet ut av fengselet, måtte vi veie argumentene for og mot publisitet. Vi måtte unngå at Marcelo og familien hans fikk represalier, samtidig var det en enestående sjanse til å fortelle om saken», fortalte Haakon Bryhni i gruppen senere. De valgte å gå ut med nyheten, men holdt tilbake en del detaljer.

Etter drøyt to år i fengsel ble Marcelo sluppet fri. Han mente selv at han hadde vært heldig. Han fikk verken revet ut tånegler eller elektrosjokk, og han bevarte troen på rettferdighet og respekt for menneskerettighetene. Etter løslatelsen fikk han asyl i Vest-Tyskland og dro nordover for å møte Amnesty-gjengen i Trondheim. «En dag håper jeg at vi i Chile kan få den friheten dere har her i Norge!» sa han til dem i 1988.

Historien til Marcelo engasjerte Amnesty-gruppe 28 voldsomt, og kampen mot undertrykkelsen under diktaturet i Chile hadde en vesentlig mobiliseringskraft i alt menneskerettighetsarbeid på 1980-tallet. Det er oppsummeringen til gruppeleder Kent Hirsch mange år senere.

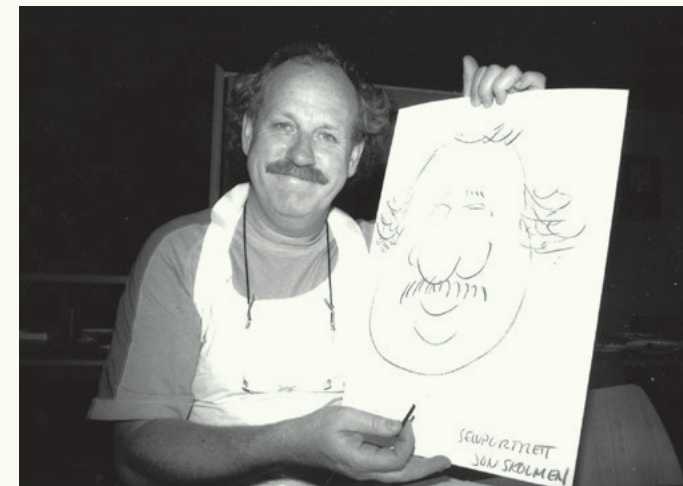
©

©

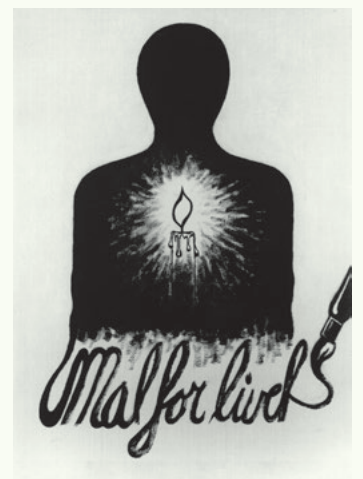
©

©

Amnesty startet en kampanje mot dødsstraff i 1989 kalt «Felttog mot dødsstraff». 159 norske Amnesty-grupper ble med og skrev brev til 2000 adresser i 39 land. Norske kunstnere lot seg også engasjere til en kreativ dugnad: «Mal for livet». © Amnesty International.
 © Forfatter Jon Michelet maler mot dødsstraff. © Garrett Williams.
 © Jon Skolmen lager selvportrett for Amnesty. © Garrett Williams.
 © Øyvind Blunck aksjonerer for Amnesty. © Garrett Williams.
 © Visesanger Lillebjørn Nilsen tegner mot dødsstraff. © Amnesty International.

← Pablo Picasso (1881–1973) var en ivrig tilhenger av menneskerettighetene og donerte denne litografien til Amnesty International. Plakaten ble designet til Amnesty International USA av Woody Pirtle's team, Pentagram New York. © 2000. Picasso for Amnesty International.

Stor glede i gruppe 18 i Bergen – Eline Smith-Sivertsen (til venstre) og Karin Sandberg hadde vanskelig for å tro at det var sant da samvittighetsfangen de hadde arbeidet for plutselig dukket opp på stedet i 1985. Og samvittighetsfangen selv, Ernesto Villanueva, var ikke den som satte minst pris på møtet med Amnesty-gruppen i Bergen. © Øyvind Christensen, Bergens Tidende.

RESULTATER PÅ 1980-TALLET

- 89 norsk-adopterte samvittighetsfanger ble løslatt i 1982. Til sammen ble 891 fanger adoptert av Amnesty, frigitt det året. Volumet i innsatsen ble da anslått til årlig over 50.000 brev, telegrammer og telexer til de ansvarlige for undertrykkelse i nærmere 100 land.

- FN vedtok konvensjonen mot tortur i 1984 – etter et tiår med intens kampanje som Amnesty sto i spissen for. Organisasjonen spilte en avgjørende rolle. Konvensjonen trådte i kraft i 1987.

- I 1988 bidro norske Amnesty-medlemmer til at fanger i Libya, Namibia, Hellas, Tyrkia, Bulgaria, Sri Lanka, Sør-Korea og Elfenbenskysten ble løslatt.

- I 1989 meldte «Månedskampanjen» at norske adopsjonsgrupper (de tidligere treer-gruppene) i løpet av året hadde bidratt til løslatelse i en lang rekke land det året: i Somalia og Sovjet; India, Israel og De okkuperte palestinske områdene; Malaysia og Nepal; Sør-Afrika og Sør-Korea; Syria og Sri Lanka; Øst-Tyskland, Ungarn og Tyrkia; Kina og Kenya; Bulgaria, Filippinene og Chile; Jugoslavia og Jordan. Blant fangene var en forlegger, en kunstner, en dikter, en asylsøker, en tiårig jente, en redaktør, en jurist, en student, en regimekritiker, en statstjenestemann, en lærer, en imam og en nervekirurg.

- Et nystartet og frivillig dødsstraffutvalg påtok seg å lede Amnestys dødsstraffkampanje i 1989: «Felttog mot dødsstraff». 159 norske grupper ble med og skrev brev til 2000 adresser i 39 land. Mange fikk svar. Da hadde gjennomsnittlig ett land i året siden 1975 fjernet dødsstraff fra loverket. 35 land totalt.

- I Nigeria ble en dødsdom mot en 17-åring omgjort til fem års fengsel. Omgjøringen ble oppgitt å være «en respons på Amnesty International og andre filantropiske organisasjoners appeller.»

1990 TALLET

VAKTBIKKJE MED VOKSEVERK

Slutten på den kalde krigen brakte ikke fredelig sameksistens til verden, men nye kriger og konfliktlinjer. Med Amnestys vekst og anerkjennelse som verdens vaktbikkje, vokste også dilemmaene organisasjonen sto overfor: Hvor mange nye arbeidsområder kunne organisasjonen makte – og fortsatt ha ambisjon om å oppnå resultater? Både ansvarfølelse og rettferdighetssans tilsa at Amnesty skulle ta tak i de krenkelsene som preget debattene i samtiden. Men ville det gå på bekostning av organisasjonens identitet, troverdighet og effektivitet? Debattene gikk internt – i Norge og internasjonalt. Mandatet ble utvidet til krenkelser i krig og konflikt, og overgrep begått av ikke-statlige aktører. Kvinnelig omskjæring, senere kalt kjønnslemlestelse, ble et nytt arbeidsområde.

Tiåret ble innledet og avsluttet med storstilte innsamlingsaksjoner i Norge: Operasjon Dagsverk og TV-aksjonen. Midlene fra Norge ga den internasjonale organisasjonen ny slagkraft, og et langt skritt ble tatt inn i det forebyggende arbeidet: Undervisning i menneskerettigheter.

På 1990-tallet etablerte Amnesty seg for alvor som en samfunnsinstitusjon i Norge. Amnesty ble organisasjonen man gikk til med spørsmål om menneskerettighetene, så vel for norske myndigheter og medier som for næringslivet. Samarbeidet med andre humanitære organisasjoner økte. Sekretariatet ble profesjonalisert, og medlemmer organiserte seg i spesialgrupper og påtok seg frivillige verv som fylkeskontakter og land- og regionkoordinatorer. Blant nyvinningene på 90-tallet var ungdomsgrupper og store studentnettverk – først på juridisk fakultet i Oslo i 1995, siden på Blindern, juridisk fakultet i Bergen, høyskolen i Stavanger og ved NTNU i Trondheim. Et nettverk for homofiles rettigheter og en spesialgruppe for kvinners rettigheter kom også på plass. På tvers av gruppetilknytning ble de aktive medlemmene med på en rekke store internasjonale land- og temakampanjer. Det var et travelt tiår.

Amnesty International satset høyere og høyere. Bevegelsen utfordret like godt noen av gigantene i verden. Kina ble gjenstand for den største kampanjen noensinne, og så kom turen til supermakten USA. Amnesty rettet også søkelys mot flyktningers menneskerettigheter – overalt i verden. Norsk asylpolitikk ble utsatt for skarp kritikk.

UNDERVISNING TIL FRIHET

Undervisning til frihet i Pakistan.
© Amnesty International.

GLIMT FRA TIÅRET

1990 Den kalde krigen er slutt, og samvittighetsfanger blir løslatt i øst. Amnestys Sovjet-rapporter blir for første gang solgt på bokmesse i Moskva. Amnesty-grupper ser dagens lys i land der organisasjonen har vært forbudt. Først i Ungarn, så Jugoslavia, Polen, Øst-Tyskland og Tsjekkoslovakia. Norske elever samler inn 28 millioner kroner i Operasjon Dagsverk til Amnestys prosjekt Undervisning til frihet. Den første ungdomsgruppen blir opprettet i Norge.

1991 Amnesty feirer 30 års-jubileum og grunnleggeren, Peter Benenson, kommer til Norge. Artister som Anne Grete Preus, Bjørn Eidsvåg og deLillos drar på konsertturné for organisasjonen. Kvinneskjebner i 50 land er tema for en verdensomspennende aksjon som starter 8. mars. Amnesty vedtar at organisasjonen kan rette kritikk mot flere aktører enn styresmakter. Aung San Suu Kyi får Nobels fredspris, og Amnesty mobiliserer mot husarresten. Sønnen hennes er med på Amnestys fakkeltog for prisvinneren i Oslo.

1992 På dagen for «Columbus-jubileet» 7. oktober, 500 år etter den skjebnesvangre «oppdagelsen» av Amerika, offentliggjør Amnesty en rapport om dagens forfølgelse av urbefolkningsgrupper i Amerika. I mange norske byer markerer Amnesty jubileet med sorg over forfølgelsen av urfolksgrupper.

1993 Kampen mot kvinnelig kjønnslemlestelse blir et nytt arbeidsfelt, og kritikken rettes mot myndigheter som lar det skje. Næringsminister Jens Stoltenberg lar seg bortføre på åpen gate for å sette søkelys på regimers utenomrettslige «forsvinninger». Rasisme og politivold i Vest-Europa står på dagsorden, og norske grupper skriver protester til europeiske regjeringer.

1995 Amnesty vedtar å engasjere seg mot vilkårlige drap i krig.

1996 Politiet forbyr gule t-skjorter med påskriften «Menneskerettigheter i Kina nå!» mens Kinas president er i Oslo. Amnestys aller første hjemmeside på Internett blir lansert med Kina-kampanjen. I Tyrkia-kampanjen samme år samler Amnesty for første gang underskrifter på nettet. Norsk Avdeling får nytt navn: Amnesty International Norge.

1997 Første medlemsaksjon rettet mot norske myndigheter kritiserer norsk asylpolitikk. NHO ber om råd: Hvordan kan norske bedrifter unngå å bryte menneskerettighetene i utlandet? Amnesty svarer med en sjekklister. Overgrep i privatsfæren blir en del av Amnestys mandat.

1998 Utenriksdepartementets rådgivende utvalg for handel og menneskerettigheter (KOMPAKT) opprettes – med Amnesty som medlem.

1999 121 millioner kroner er resultatet i TV-aksjonen til Amnesty under mottoet «Din innsats – andres frihet». Den kjente filosofen Arne Næss lar seg arrestere i en Amnesty-aksjon. Ved inngangen til et nytt årtusen har Amnesty ca. 45.000 medlemmer, rundt én prosent av befolkningen. Antallet tradisjonelle Amnesty-grupper har sunket til 144, men nye nettverk er i gang. Stortinget vedtar Menneskerettighetsloven som innebærer at mange FN-konvensjoner om menneskerettigheter blir inkorporert i norsk lovgivning og gis forrang. Amnesty er høringsinstans og feirer resultatet.

Amnesty-avdelinger i det globale sør tok gjennom hele 1980-tallet til orde for at Amnesty måtte satse mer på undervisning i menneskerettigheter. «Å aksjonere mot allerede begåtte menneskerettighetsbrudd er å arbeide i ettertid. Å drive menneskerettighetsundervisning er å forebygge. (...) I avdelingene i den tredje verden ser de behovet nært og tydelig. (...) Operasjon Dagsverk-midler vil sette dem i stand til å gjennomføre prosjekter de til nå bare har kunnet drømme om.» Sitatet er hentet fra Amnestys søknad til Operasjon Dagsverk om undervisningsprosjekter i det globale sør. Søknaden vant. Operasjon Dagsverk satset på Amnesty i 1990, og norske skoleelever samlet inn hele 28 millioner kroner til prosjektet under navnet Undervisning til frihet. 26 ulike Amnesty-avdelinger i like mange land i det globale sør fikk det neste tiåret støtte til undervisningsaktiviteter.

Hovedkomponentene i prosjektene var opplæring av lærere som underviste barn i og utenfor skoleverket, produksjon av undervisningsmaterieell om menneskerettigheter tilpasset behov, målgrupper og lokale kulturer, å få inn menneskerettighetsverdier og -spørsmål i det nasjonale undervisningspensum, og sist, men ikke minst å bedre kvaliteten i pensuminnholdet.

En liten administrasjon ble plassert hos Amnesty i Norge med støtte fra hovedkontoret i London og Amnestys regionkontorer i de ulike verdensdelene. Læringskurven for mange av de små og uerfarne Amnesty-avdelingene var bratt. De var ikke vant til prosjektstyring og formelle, norske rapporteringsrutiner, og kapasiteten til oppfølging fra Oslo var begrenset.

Men læringen ga resultater og treårige prosjekter ble i mange land forlenget til seks-sju års støtte.

Pengene fra Operasjon Dagsverk var vel anvendt. I løpet av de ni årene undervisningsprogrammet pågikk, kom mer enn en halv million barn og unge i kontakt med begrepet menneskerettigheter for første gang. Flere av de berørte landene fikk inn undervisning om menneskerettigheter i sitt nasjonale undervisningspensum, og så godt som alle de 26 prosjektene fortsatte i en eller annen form. Det var konklusjonen i en sluttevaluering i 1999. I løpet av årene ble det laget et imponerende utvalg av undervisningsmaterieell i prosjektlandene på et titalls språk, både for det formelle skoleverket og for uformell undervisning. Prosjektene begynte også å samarbeide seg imellom, og utvekslet idéer, erfaringer og materieell.

Det ble undervist i barnehager, skoler, ungdomsklubber, universiteter, lærerskoler, politiskoler, blant journalistelever, fagforeninger, og i lokale organisasjoner og samfunn. Amnesty-avdelingene vokste på oppgavene, de mobiliserte et stort antall lærere og undervisningsmyndighetene i sine respektive land til undervisning i menneskerettigheter. Og ikke minst resulterte opplæringen i at ungdom gikk aktivt inn i arbeid for menneskerettighetene – og for Amnesty International. Da Amnesty fikk TV-aksjonen 1999, ble det bestemt at en stor andel av pengene skulle brukes til å støtte lignende undervisningsprosjekter – og bygge videre på erfaringene fra Undervisning til frihet.

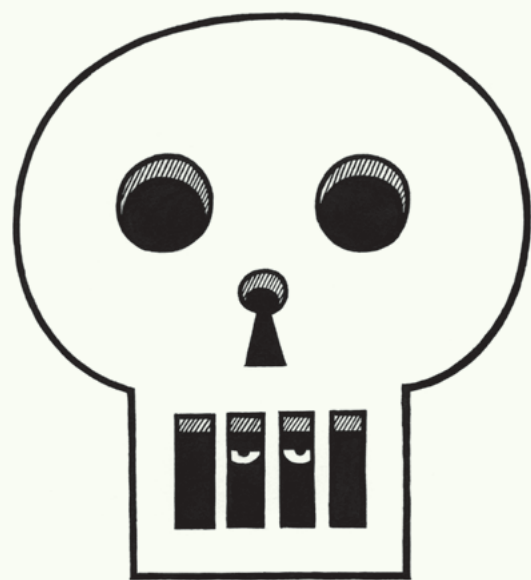
UNGDOMMENE OG «HERR PRESIDENT»

Det samme året som Operasjon Dagsverk samlet inn penger til Amnesty, utviklet Norsk Avdeling også undervisningsmaterieell om menneskerettighetene til bruk i de videregående skolene og grunnskolen i Norge. Operasjon Dagsverk førte til at et helt årskull av ungdommer ble kjent med verdens største menneskerettighetsorganisasjon. De første gruppene for ungdom mellom 14 og 20 år ble dannet kort tid etter innsamlingsaksjonen. Ungdomsgruppene ble samlet under paraplyen Ungdom for Amnesty, som startet sitt eget medlemsblad, «Herr President».

Både de nye ungdomsgruppene og de tradisjonelle Amnesty-gruppene ble med på en rekke internasjonale aksjoner og kampanjer. Det handlet blant annet om samvittighetsfanger i Myanmar det året Aung San Suu Kyi fikk Nobels fredspris i 1994, og om det vedvarende problemet med regimers utenomrettslige «forsvinninger» i mange land.

Daværende næringsminister, Jens Stoltenberg, ble med på kampanjen i 1994 ved frivillig å la seg «forsvinne» på vei fra jobben i departementet – med NRKs TV-team på slep. Scenen foregikk ved Akerselva, og statsråden som tviholdt på dokumentmappen sin, ble slått ned og halt inn i en svart bil av to veltrente menn i sorte dresser. Innslaget ble sent på Dagsrevyen med stor effekt. © Amnesty International.

LARS FISKE © 1997

AUNG SAN SUU KYI

Aung San Suu Kyis sønn, Kim Aris, tenner fakkelt i toget for sin mor.
© Amnesty International/Svein Gierbo.

Amnesty krevde frihet for fredsprisvinneren i 1991, den burmesiske opposisjonslederen og samvittighetsfanger Aung San Suu Kyi. Liv Ullmann fikk kjente Hollywood-skuespillere til å være med på aksjonen. Amnesty i Norge arrangerte fakkeltog 10. desember 1991 etter utdelingen av prisen, som ektemannen og sønnene mottok på Aung San Suu Kyis vegne. Her tente sønnen hennes en fakkelt i toget.

I 2009 ga Amnesty International Aung San Suu Kyi organisasjonens høyeste æresbevisning ved å utnevne henne til årets «Samvittighetsambassadør». Daværende internasjonale generalsekretær, Irene Khan, sa at Aung San Suu Kyi var «et symbol på håp, mot og et udødelig forsvar for menneskerettigheter, ikke bare for folket i Myanmar, men for folk i hele verden.»

Aung San Suu Kyi ble løslatt fra husarrest i 2014 og ble landets de facto statsleder i 2016.

Etter at hun fikk makten, kritiserte Amnesty International henne og hennes regjering gjentatte ganger for å unnlate å uttale seg om militærets grusomheter mot rohingya-befolkningen i Rakhine-staten, som i årevis har levd under et system med segregering og diskriminering tilsvarende apartheid. Under en voldelig kampanje mot rohingyaene i 2017, drepte Myanmars sikkerhetsstyrker tusenvis, voldtok kvinner og jenter, arresterte og torturerte menn og gutter og brente hundrevis av hjem og landsbyer ned til grunnen. Mer enn 720 000 rohingyaer flyktet til Bangladesh.

Aung San Suu Kyi med leder for Nobelsenteret og styreleder i Amnesty, Bente Erichsen og leder i Nobelkomiteen, Thorbjørn Jagland. © Amnesty International/Svein Gierbo.

I 2018 gikk Amnesty International til det uvanlige skritt å frata henne utmerkelsen som «Samvittighetsambassadør». Begrunnelsen var at hennes administrasjon, siden hun ble de facto leder av Myanmars sivile regjering i 2016, var aktivt involvert i å utføre eller opprettholde en rekke brudd på menneskerettighetene.

«I dag er vi dypt forferdet over at du ikke lenger representerer et symbol på håp, mot og et udødelig forsvar for menneskerettighetene. Amnesty International kan ikke rettferdiggjøre din fortsatte status som mottaker av prisen som Samvittighetsambassadør», og derfor fratar vi deg den med stor sorg.» Det sa daværende internasjonale generalsekretær i Amnesty, Kumi Naidoo, i 2018.

Alle som var iført Amnestys gule t-skjorter med de kinesiske tegnene for «menneskerettigheter» ble fjernet av politiet i Oslo da den kinesiske presidenten var på statsbesøk i mai 1996. Det ble en pinlig sak for regjeringen og støtten til Amnesty i Norge økte markant.
© Fredrik Naumann/Felix Features.

KINA OG DE FORBUDTE GULE T-SKJORTENE

Det er en lys mainatt i Frognerparken i Oslo. Vigelands statuer står tause og stille. To personer kommer ruslende over broen. De stopper opp ved den minste statuen i parken og haler opp noe av en pose. Et øyeblikk senere har Sinnataggen skiftet uttrykk. Han er fremdeles sint, men nå er han påkledd. Guttens gule t-skjorte lyser opp med store tegn på brystet. Er det kinesisk? På ryggen står det «Menneskerettigheter i Kina nå!» Avsender: Et lys med piggråd rundt.

På vei til jobben gjennom Vigelandsparken noen timer senere stopper folk overrasket opp. Sinnataggens nye klær vekker oppsikt. Hans gule åsyn finner veien til media.

Det har blitt en solrik formiddag foran Stortinget. En flaggborg i kinesiske og norske farger pryder Karl Johan. Fint besøk er ventet til det norske parlamentet. Bilen med Kinas president, Jiang Zemin, er på vei. På Eidsvolls plass holder et hvitt luftskip på å folde seg ut og stige opp – rett utenfor vinduene til stortingssalen. Også der er det menneskerettslige budskapet på plass, men denne gangen på kinesisk og engelsk, og rettet direkte til president Jiang Zemin. Idet luftskipet letter iler politifolk til og drar i snora. Luftskipet seiler sakte frem og tilbake i sola mens de bakser med den svære hvite kroppen. Politiet har fått kontroll på skipet før Jiang stiger ut av bilen.

Nå er det lunsjtid og maten står klar på Slottet. Man venter gjestebud fra Kina. På plassen utenfor har skuelystne tatt oppstilling bak sperringene. Idet bilkortesjen ruller sakte oppover, skjer det noe rart. Mengden med skuelystne endrer farge. Mengden blir en ensfarget kolonne av gule t-skjorter

med kinesiske tegn hele veien opp langs sperringene. Igjen er politiet på vei idet et banner folder seg ut. De gulkleddede blir bryskt fjernet av uniformert politi.

Akershus festning er pyntet til festmiddag. Enhver med gul t-skjorte blir fjernet fra åstedet. Men vent, også en burgunderkledd munk blir tatt under begge armene og ført inn bak gitteret i en politibil. Den tibetanske munken, Palden Gyatso, som har opplevd 30 år med tortur i kinesiske fengsler, sitter nå låst inne mens Kinas president kjører forbi ham på vei til galla med den norske fiffen. Munken blir nektet å ytre seg mot Kinas president.

Amnesty grep øyeblikket da den kinesiske presidenten kom på statsbesøk til Norge i mai 1996. Den internasjonale bevegelsen var godt i gang med en storstilt kampanje mot en dyster situasjon for menneskerettighetene i Kina: «Ingen er trygg». Amnesty offentliggjorde en katalog med 2000 navn på samvittighetsfanger i Kina. Listen og mye annet kampanjemateriell ble lagt på nettet. Og der ble det lest – også i Kina. Det viste seg at nettsidene daglig ble besøkt av flere tusen påloggede i Kina. I Norge hadde denne kampanjen det største antall påmeldte grupper noensinne.

Amnesty satte søkelys på at norsk næringspolitikk overfor Kina verken omfattet menneskerettslig kritikk eller risikoanalyser. Statsminister Gro Harlem Brundtland dro på frierfotter til Beijing og forsvarte den norske offensiven overfor Kina med at norsk næringsliv brakte med seg til landet et norsk engasjement for menneskerettigheter.

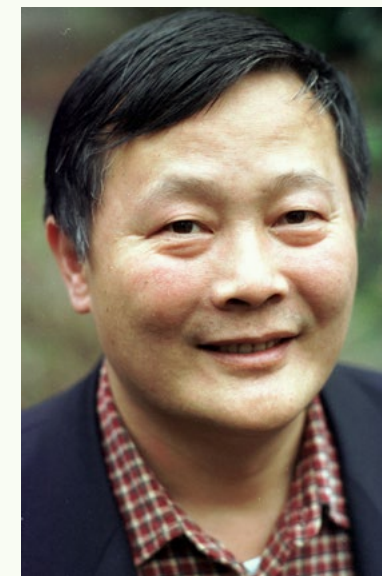
Den tibetanske munken, Palden Gyatso, ble nektet å demonstrere utenfor Akershus festning før festmiddagen for den kinesiske presidenten i mai 1996. Han hadde opplevd 30 år med tortur i kinesiske fengsler, men ble låst inne i en norsk politibil mens Kinas president kjørte forbi ham på vei til galla med den norske fiiffen. © Morten Rakke/NTB.

«Hvis Oslo var Beijing» Paradering av dødsdømte og offentlig henrettelse foran Nationaltheatret. Amnesty tok sterke virkemidler i bruk under Kina-kampanjen. © Amnesty International/Jon Bjørnsen.

Da president Jiang kom på statsbesøk midt under kampanjen, fikk Amnesty, med god hjelp av norsk politi, demonstrere hvordan vestlige land lot seg diktere av Beijing i iveren etter å tekkes makthaverne fra verdens største marked. Politiet hadde gitt Amnesty tillatelse til å demonstrere, men noe skjedde da dagen kom. Politifolkene må ha etterkommet ordre om at presidenten for enhver pris ikke skulle se demonstrantene. Neste dag unnskyldte enkelte politifolk seg overfor Amnesty-representanter for gårsdagens aksjoner. Noen kom til og med til sekretariatet for å kjøpe gule t-skjorter. Regjeringen toet sine hender og la all skyld på politiet. Begivenhetene ble behørig dekket i aviser, TV og radio. Amnesty benyttet også anledningen til medlemsverving med en annonsekampanje der forbudet mot den gule t-skjorten ble sammenliknet med forbudet mot røde toppluer under den tyske okkupasjonen av Norge under krigen. Det var liten tvil om hvor opinionens sympati lå, og i tiden som fulgte strømmet nærmere 9.000 nye medlemmer til Amnesty.

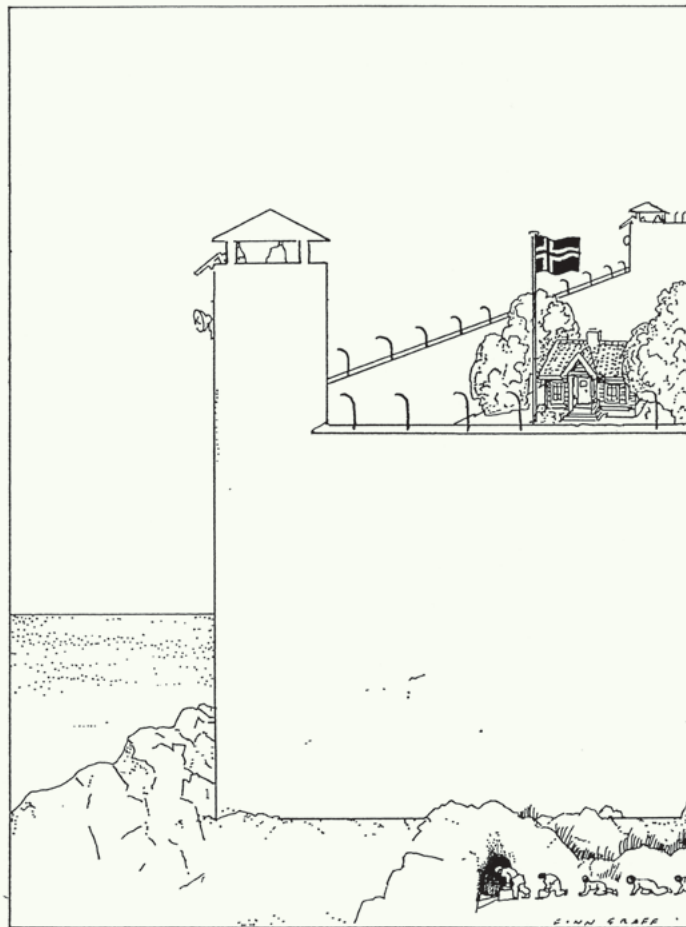
Om kampanjen fikk faktiske menneskerettslige resultater i Kina, har Amnesty ikke kunnet dokumentere. Men det er grunn til å peke på at kinesiske myndigheter endret holdning til Amnesty. Før kampanjen fikk ikke organisasjonen slippe inn i Kina, men etterpå deltok Amnesty i internasjonale møter i Beijing, og fikk både hilse på leder for folkekongressen og president Jiang Zemin. Amnesty traff representanter for kinesiske organisasjoner på et møte i Oslo i 1997 om menneskerettigheter i Kina. Kinas ambassade i Oslo skiftet også strategi, fra taushet til offentlige kommentarer til kampanjen. Den samme holdningsendringen skjedde i andre land. Høyesterettsjustitiarius, Carsten Smith, fortalte i 1999 at han under et møte i Kinas høyesterett hadde tatt opp Amnestys rapporter om kinesiske forhold. Han opplevde at rettens medlemmer var kjent med rapportene. Senere ble Amnesty også invitert inn i den formelle norske menneskerettighetsdialogen med Kina som startet i 1997.

WEI JINGSHENG I OSLO

«Deres arbeid er av enorm betydning for de som lider under politisk undertrykkelse. Det er kanskje mer vellykket enn dere selv noensinne har forstått.» Det skrev den kinesiske samvittighetsfangen Wei Jingsheng i et takkebrev til Amnesty International etter sin løslatelse i 1997. Den tidligere elektrikereren i Beijing dyrehage hadde da sittet mer enn 17 år i fengsel for å ha krevd demokrati og respekt for menneskerettighetene i Kina. I fengslet ble han utsatt for mishandling, underernæring og isolasjon, mistet de fleste tennene sine og pådro seg en hjertesykdom.

På besøk i Oslo som Amnestys gjest i 1998 ga han uttrykk for sterk kritikk av vestlige land: «Jeg er ekstremt misfornøyd med den vestlige politikken overfor Kina. Redusert utenlandsk press på de kinesiske myndighetene har ført til økt undertrykkning i Kina», sa han. Wei holdt pressekonferanser, ga intervjuer, deltok i et TV-panel, holdt appell og møtte blant annet utenriksministeren, menneskerettighetsministeren og en delegasjon fra Næringslivets Hovedorganisasjon. © Amnesty International/Huig Bartels.

©

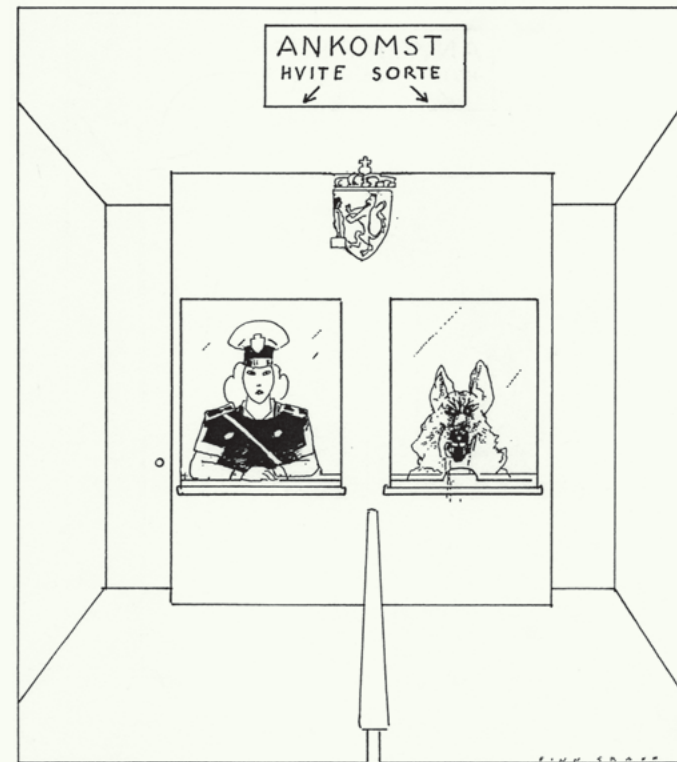
BREV, BREV, BREV

Over hundre standhaftige Amnesty-grupper fortsatte samtidig å skrive brev for samvittighetsfanger over hele verden. Kampanjen for månedens fanger oppfordret gruppemedlemmer i alle land til å skrive for tre navngitte fanger i tre ulike land hver måned. Den skiftet navn til «Månedskampanjen» fordi man nå også ville skrive for «forsvunne», dødsdømte og mot urettferdige retterganger og utenomrettslige henrettelser.

Det var en særdeles effektiv metode. Det overveldende antallet brev og appeller som plutselig strømmet inn fra alle verdenshjørner for en bestemt person, fikk ansvarlige myndigheter til å reagere. Hver eneste måned kunne Amnesty fortelle om nye løslatelser. På et tilfeldig tidspunkt, oktober 1990, meldte Amnesty om 59 løslatelser av fanger den foregående måned. De var adoptert, eller sakene deres ble undersøkt av Amnesty. Samtidig ble hele 192 nye saker tatt tak i i den samme måneden. Noen måneder førte mer enn halvparten av aksjonene frem. Norske medlemmer bidro med brevskrivning i et tresifret antall saker i løpet av tiåret. Ansvarlig for kampanjebladet i 1990, John Peder Egenæs, som senere ble generalsekretær, skrev til gruppekontaktene: «Tallene forteller menneskers historier. Gledesbudskap fra de løslatte, og skrekkehistorier fra dem som ble arrestert, «forsvant» eller døde. Disse skjebnene hadde forblitt anonyme uten folk som dere, som hver måned tar pennen fatt. Nå er det på tide å ta fatt igjen.»

AMNESTY EROBRER INTERNETT

«Amnesty burde vært på nettet allerede i går.» Det skrev gruppemedlem og student Sveinung Skjesol til Amnestys sekretariat høsten 1995, og han tilbød seg å stå i spissen for å få det til. Bare måneder senere var Amnesty-nett en realitet, Amnestys første norske hjemmesider på Internett. Sidene ble lansert med Kina-kampanjen 13. mars 1996 etter noen hektiske måneders arbeid av en frivillig gjeng som kalte seg «elektroredaksjonen». De jobbet helst på kvelds- og nattetid. Med hjemmesidene fikk Amnesty et redskap til å nå nye grupper med informasjon, og mobilisere dem til aksjon. Internett-brukerne fikk muligheten til å delta i hasteaksjoner, månedskampanjen og de store landkampanjene, og eksklusive «elektroniske underskriftskampanjer» ble satt i gang. Den første var knyttet til Tyrkia-kampanjen i 1996, og hadde som mål å få anlagt en statsklage mot Tyrkia ved Den europeiske menneskerettighetsdomstolen i Haag.

©

KRITIKK AV NORSK FLYKTNING- OG ASYLPOLITIKK

Amnesty tok et krafttak for verdens flyktninger i 1997. I Europa ble søkelyset rettet mot den stadig strengere asylpolitikken, og for første gang aksjonerte norske Amnesty-medlemmer mot egne myndigheter. 120 lokalgrupper deltok, og tusenvis av brev dumpet ned i regjeringens postkasser. Amnesty kritiserte regjeringen for ikke å føre en asylpolitikk i overensstemmelse med Norges internasjonale forpliktelser. Organisasjonen pekte på den lave innvilgelsesprosenten i asylsaker, mangelfulle avhør, tvungen tilbakesending av asylsøkere til såkalt trygge første-asylland, og den manglende rettssikkerheten for asylsøkere. Målet var å sikre retten til asyl og retten til å søke beskyttelse.

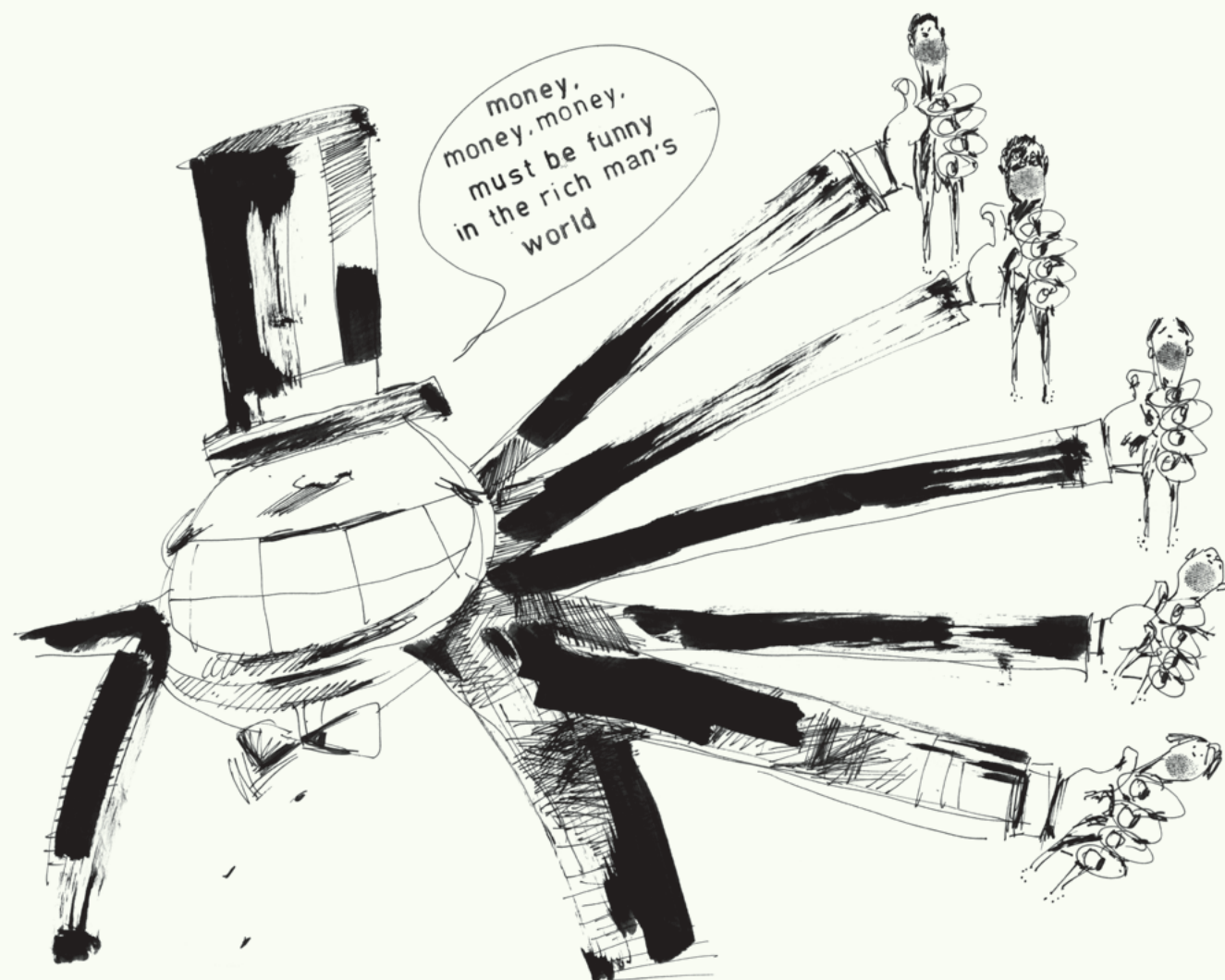
På bordet til Aps justisminister Gerd Liv Valla hopet det seg opp appellbrev, ikke bare fra Amnesty-medlemmer, men fra et bredt sivilsamfunn som støttet Amnestys krav. Også innad i de fleste politiske partiene ble det uttrykt støtte til kravene i kampanjen. Men Valla valgte å forholde seg taus. Statsminister Jagland slo bare fast at Norge «ikke lar seg diktere av FN's høykommissær for flyktninger», som også hadde kritisert den restriktive asylpolitikken i Norge. Kampanjen bidro til å øke bevisstheten både blant Amnestys egne medlemmer og i offentligheten om at flyktninger også er beskyttet av menneskerettighetene. Siden har Amnesty spilt en rolle som vaktbikkje i norsk flyktningpolitikk for å bidra til at den er i tråd med Norges internasjonale menneskerettighetsforpliktelser.

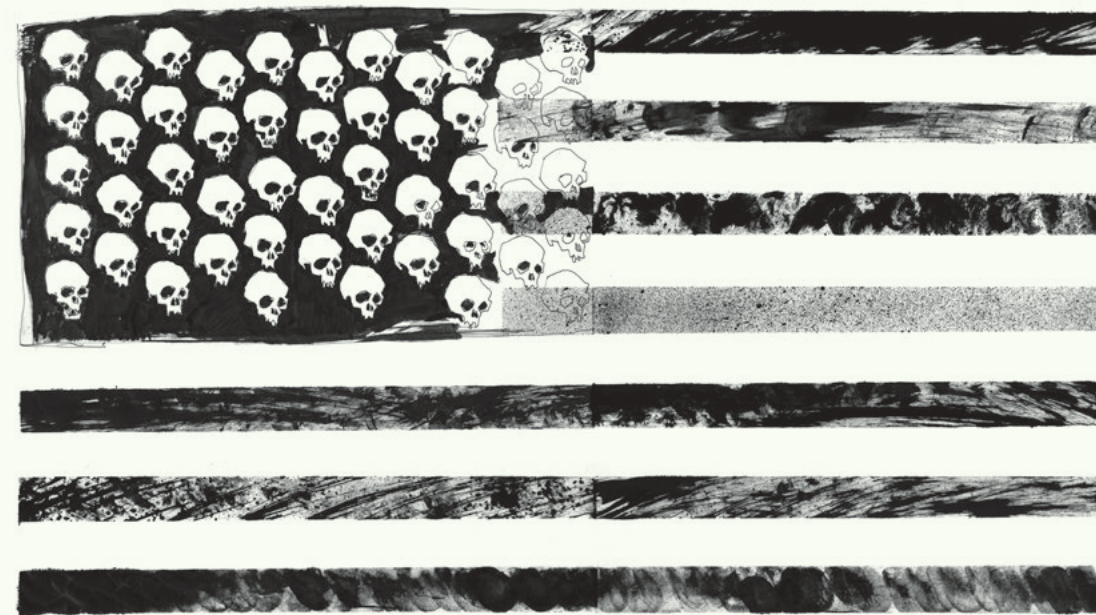
©

I Amnestys flyktningekampanje i 1997 illustrerte den norske tegneren Finn Graff de syv hindrene som en flyktning var tvunget til å overvinne på vei til asyl i Norge: © Visumkrav, © Flyselskapene som stanset flyktninger, © Bortvisning ved grensen, © Ordene i et snevert flyktningbegrep, © Beviskravene og stempelen som «ikke troverdig», © Domstolene som sjeldent overprøvde forvaltningens vedtak, og © Avslag uten at faren for forfølgelse ved retur ble vurdert. Faksimile fra AmnestyNytt nr 2, mai 1997.

© Lasse Kolsrud, AmnestyNytt 1998.

USA: RETTIGHETER FOR ALLE!

© Lasse Kolsrud, til USA-kampanjen 1999.

NÆRINGSLIVET OPPDAGER AMNESTY

I 1997 tok Næringslivets Hovedorganisasjon kontakt med Amnesty for å få råd om hvordan norske bedrifter som etablerte seg i utlandet kunne unngå å medvirke til menneskerettighetsbrudd i vertsland hvor grove krenkelser fant sted. Amnesty var behjelpelig med å lage en «sjekkliste» over hva bedriftene burde foreta seg for å fremme og beskytte menneskerettighetene til de ansatte og andre som ble berørt av bedriftens virksomhet. Enkelte store norske selskaper, som Statoil, var i årene før blitt sterkt kritisert for manglende etisk holdning ved etableringer og investeringer utenlands. Amnesty hadde kontakt med Statoil og andre større bedrifter, og balanserte kritiske kommentarer med konstruktive innspill. Juristen Jan Borgen ble ny generalsekretær i 1995 og var primus motor i dette arbeidet. I 1998 deltok Amnestys internasjonale generalsekretær, Pierre Sané, på en rundebordskonferanse under oljemessen i Stavanger sammen med

direktørene i Shell, British Petroleum, Total og Statoil, og menneskerettighetsaktivister fra Nigeria, Burma og Øst-Timor.

Norske bedrifter ble en inntektskilde for Amnesty i annen halvdel av 90-tallet. Forutsetningen for å ta imot gaver fra næringslivet og andre sto fast: Det kunne ikke være knyttet noen betingelser til støtten, og Amnesty sto fritt til å kritisere støttegiveren. Dessuten kunne ikke støtten overstige fire prosent av Amnestys totale årsinntekt. Amnesty mottok som nevnt ingen statlig støtte etter 1980.

Med Jan Borgen kom det også ny giv i Amnestys lobbyarbeid overfor norske og andre lands myndigheter. Antall møter og korrespondanse med myndighetene økte til det tredobbelte på et par år. I regi av Amnestys internasjonale sekretariat i London deltok Borgen også i lobbyvirksomhet på undersøkelsesreiser til Kenya og Sør-Sudan, Israel og Gaza, Nepal, Georgia, Peru og Tyrkia.

President Bill Clinton fikk brev fra Norge da Amnesty gikk til aksjon mot overgrep i USA i 1998-99. I brevene ble han oppfordret til å avskaffe dødsstraff mot mindreårige og å stoppe bruken av politivold i USA. Også delstatene hørte fra Amnesty. Medlemmene brukte kreativitet og nettverk til å identifisere innflytelsesrike – og lydøve – adressater for appeller i konkrete saker i hver enkelt delstat. Det handlet blant annet om å stoppe represalier mot kvinnelige innsatte som klaget over mishandling og seksuell trakassering i fengslene i flere delstater, og om mishandling av barn i en såkalt oppdragelsesanstalt i Maine. AmnestyNytt, Amnestys magasin, kom ut i spesialutgave med reportasjer, analyser og bakgrunnsstoff til de store land- og temakampanjene på denne tiden. Leseren kom tett på de menneskene og den virkeligheten det handlet om gjennom reportasjer fra etterforskningsreiser. De fikk også innblikk i Amnestys arbeidsmetoder og kildevalg – grunnlaget for organisasjonens solide dokumentasjon. USA-magasinet ble i flere år brukt på Universitetet i Oslo for å gi studentene en innføring i situasjonen for menneskerettighetene i USA.

Fra Maine ble det ut i kampanjen meldt at delstatspolitikere mottok rundt 60 norske appellbrev i uka med oppfordring om å granske ungdomsanstalten i Maine. Granskningen kom på plass, og den bekreftet Amnestys kritikk. Det fikk konsekvenser, og foresatte skrev: «Takket være dere i Amnesty krymper ondskapen.» Fengselsmyndighetene i Illinois og byrådet i Detroit besluttet begge steder å endre reglene for fastlenking av gravide og fødende i fengslene, og å stoppe alle fengselsrutiner som fremmet mishandling av kvinner. I Virginia ble det vedtatt en lov som kriminaliserte seksuell kontakt mellom mannlige vakter og kvinnelige innsatte. Guvernøren ba Amnesty om å være til stede da han undertegnet loven.

Da USA på nyåret i 1999 gjennomførte henrettelse nummer 501 siden 1977, forvandlet Amnesty Eidsvolls plass foran Stortinget i Oslo til en gravlund for de 500 henrettede i USA – og oppfordret norske myndigheter til å kritisere USAs bruk av dødsstraff i FN.

Gravlund for henrettede i USA foran Stortinget: Da USA gjennomførte henrettelse nummer 501 i 1999 forvandlet Amnesty i Norge Eidsvoll's plass til en gravlund for alle de 500 som var henrettet. © Amnesty International/Simen Kjellin.

VERDENSERKLÆRINGEN 50 ÅR

I 1998 feiret Amnesty 50-årsjubileet til FNs verdenserklæring om menneskerettigheter med en verdensomspennende underskriftskampanje. Kampanjen startet i Norge da fredsprisvinner i 1997, Jody Williams, besøkte Stortinget og undertegnet oppropet sammen med statsministeren, stortingspresidenten og høyesterettsjustitiarius.

13 millioner mennesker over hele verden lovet gjennom sin underskrift å gjøre alt som sto i deres makt for å sikre at erklæringens rettigheter skulle bli virkeliggjort verden over. Underskriftene ble ett år senere overrakt FNs generalsekretær. Samtidig vedtok FNs generalforsamling en erklæring om beskyttelse av verdens menneskerettighetsforkjempere. Arkitekten bak erklæringen var en norsk jurist som var med å grunnlegge Norsk senter for menneskerettigheter ved Universitetet i Oslo, Jan Erik Helgesen.

© Amnesty International/Jon Bjørnsen.

NORGE I KRIG PÅ BALKAN

Våren 1999 var Norge med på å angripe og bombe mål i det tidligere Jugoslavia. NATOs angrep hadde ikke FN-mandat: Sikkerhetsrådet var handlingslammet fordi Russland la ned veto. NATO definerte angrepene som en humanitær intervensjon for å hindre det serbiske regimet i å begå etnisk rensing og andre overgrep mot sivile i Kosovo. I NATOs og Norges argumentasjon for angrepet ble det uttalt at dette var en «krig for menneskerettigheter».

Likevel viste det seg at NATO ikke ville utlevere sine bevis om serbiske overgrep i Kosovo til FNs krigsforbryterdomstol i Haag. Domstolen ble opprettet for oppgjøret etter krigene i det tidligere Jugoslavia på 1990-tallet, og bevisene NATO satt på var selve begrunnelsen for bombingene av mål i Serbia. I Norge skrev Amnesty-medlemmer sommeren 1999 til forsvarsminister Eldbjørg Løwer og ba henne legge press på NATO for å utlevere bevis til krigsforbryterdomstolen.

Året etter offentliggjorde Amnesty en rapport som viste at NATOs bombing i Serbia ved flere tilfeller brøt krigens folkerett fordi den ikke i tilstrekkelig grad skilte mellom sivile og militære mål. Amnesty tok kritikken opp med forsvarsminister Bjørn Tore Godal som lovet å utarbeide en rapport der alle kontroversielle spørsmål skulle vurderes og drøftes. Rapporten som kom, sa likevel ikke ett ord om dette. Den inneholdt ingen diskusjon om de kontroversielle, menneskerettslige og folkerettslige spørsmålene.

AMNESTYS ROLLE I KRIG OG KONFLIKT

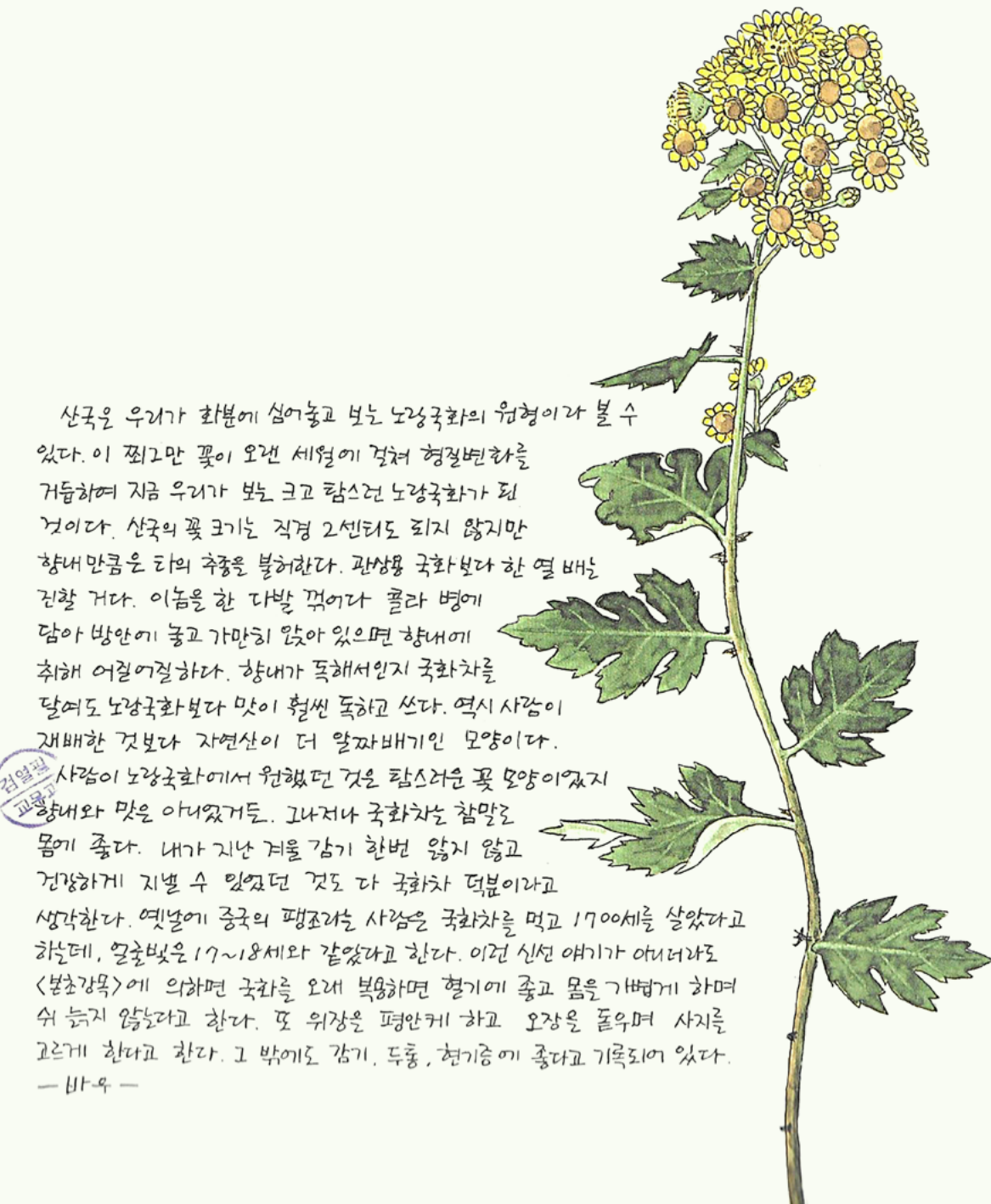
At Amnesty etterforsket krigføringen på Balkan var et konkret resultat av at organisasjonen noen få år tidligere hadde åpnet opp for å arbeide mot krenkelser av menneskerettighetene og krigens folkerett i krig og konflikt. En lang rekke væpnede

konflikter utspant seg på 1990-tallet. Verden var vitne til et folkemord i Rwanda i 1994 som kostet nærmere en million mennesker livet. Debatten raste om hva omverden kunne og burde ha gjort for å beskytte sivile i denne og andre kriser. Verdens største medlemsbaserte menneskerettighetsorganisasjon måtte finne sin rolle. Beslutningen ble å utvide arbeidsområdet og opprette et eget krise-team for å sikre at Amnesty kunne flytte raskt på etterforsknings- og kampanjekapasitet for å reagere på kriser. Etter hvert ble teamet styrket med spesialiserte kriseetterforskere med kompetanse på både juridiske og militærtekniske aspekter ved krigføring. Teamets oppgave ble å rykke ut og foreta etterforskning i slike situasjoner.

Men debatten om Amnesty og krig var ikke avsluttet. Skulle Amnesty slutte seg til kampanjen mot våpentyper som landminer? Kunne det under visse omstendigheter være Amnestys oppgave å ta til orde for en humanitær intervensjon – ut fra den antakelsen at den kunne bidra til å beskytte en sivilbefolkning? Organisasjonen hadde tradisjonelt ikke tatt stilling for eller imot verken krigføring eller humanitær intervensjon. Amnesty hadde aldri vært en pasifistisk organisasjon. Beslutningen på 1990-tallet innebar å påse at en gitt krigføring ikke brøt med reglene som faktisk gjelder i krig. Den påfølgende debatten var vanskelig. Den handlet ikke bare om humanitær intervensjon kunne forsvares menneskerettslig, men om Amnesty faktisk, i gitte tilfeller, kunne anbefale en slik militær aksjon. Var dette en oppgave for Amnesty?

I 2005 besluttet Amnesty at organisasjonen i all hovedsak ikke skulle ta stilling til legitimiteten til en spesifikk militær intervensjon. I noen tilfeller skulle organisasjonen imidlertid kunne gå imot bruk av militær makt som utgjorde en spesiell høy fare for menneskerettighetene, eller oppfordre til bruk av militær makt for å avverge eller stoppe grove og omfattende brudd på internasjonal humanitær rett.

BAU OG FRØET I HÅNDEN

산국은 우리가 화분에 심어놓고 보는 노랑국화의 원형이라 볼 수 있다. 이 쪼그만 꽃이 오랜 세월이 걸쳐 형질변화를 거듭하여 지금 우리가 보는 크고 람스런 노랑국화가 된 것이다. 산국의 꽃 크기는 직경 2센티도 되지 않지만 향내만큼은 타의 추종을 불허한다. 관상용 국화보다 한 열 배는 낫할 거다. 이놈을 한 다발 꺾거나 플라 병에 담아 방안에 놓고 가만히 앉아 있으면 향내에 취해 어절어절하다. 향내가 독해서인지 국화차를 달여도 노랑국화보다 맛이 훨씬 독하고 쓴다. 역시 사감이 재배한 것보다 자연산이 더 알짜배기인 모양이다.

검열된
교목

사람이 노랑국화에서 원했던 것은 람스런 꽃 모양이었지 향내와 맛은 아니겠지. 그나마 국화차는 참말로 몸에 좋다. 내가 지난 겨울 감기 한번 앓지 않고 건강하게 지낼 수 있었던 것도 다 국화차 덕분이라고 생각한다. 옛날에 중국의 평조라는 사람이 국화차를 먹고 1700세를 살았다고 하는데, 일흔빛은 17~18세와 같았다고 한다. 이런 신선 얘기가 어디나 <봉채강목>에 의하면 국화를 오래 복용하면 혈기에 좋고 몸을 가볍게 하며 쉬 늙지 않는다고 한다. 또 위장을 평안케 하고 오장을 돌우며 사지를 고르게 한다고 한다. 그 밖에도 감기, 두통, 현기증에 좋다고 기록되어 있다.

— 바우 —

Sørkoreanske Bau var samvittighetsfange i 13 år. Amnesty-gruppen i Arendal jobbet utrettelig for hans løslatelse. Bau kvitterte for deres standhaftige engasjement med vakre tegninger av det han kalte «villgress», ikke «ugress», som han sendte til Arendal. Dette er den løslatte Baus profil på Facebook i dag. © Privat.

Plutselig står han der. En liten mann kledd i oransje med en stor hvit hatt på hodet og en liten sekk på ryggen. Smilet fyller hele ansiktet. Bau. For medlemmene i Amnesty Arendalsgruppe er dette et stort øyeblikk. I ti år har de forsøkt å få samvittighetsfangeren ut av et fengsel i Sør-Korea. De har skrevet til Sør-Koreas president, statsminister, fengselsmyndigheter, biskop, opposisjonspartier og frivillige organisasjoner i Sør-Korea, institutter, universiteter og organisasjoner i USA, Europa og Norge, Utenriksdepartementet og den sørkoreanske ambassaden i Norge. Uten svar.

De har vært fortvilet mange ganger, men de har ikke tenkt på å gi opp. Endelig kom det livstegn, og de forsto at Bau hadde fått kjennskap til engasjementet deres. En brevveksling begynte. Fra Arendal kom en bok med fantastiske bilder av norsk natur. Bau begynte å drømme om Norge. Fra fengselet i Sør-Korea kom vakre tegninger av villblomster. Nå møter Arendal-gjengen ham her, på vei til NRKs studio under TV-aksjonen i 1999. De synes det er uvirkelig og helt fantastisk å se ham fri. «Dere skrev så vakre brev», minnes Bau. Han mener Amnesty spilte en avgjørende rolle for at han overlevde 13 år i fengsel.

Sørkoreanske Hwang Tae-Kwon, som senere skiftet navn til Bau, fikk som student i USA på 1980-tallet kontakt med nordkoreanske studenter og deltok i ikke-voldelige fredsdemonstrasjoner. I 1985 ble han dømt til livsvarig fengsel for spionasje for Nord-Korea. En tilståelse tvunget frem under tortur ble brukt som bevis. I fengselet ble han holdt i isolasjon og hadde bare selskap av insekter. Når det blåste, strakk han armen ut gjennom gitteret for å kjenne på luften og fikk tak i frø. Han sådde dem i cellen og fikk dem til å leve og gro. Vaktene lot ham holde på. Av og til fikk han noen minutter i luftgården. Der ute skapte Bau et bed av villblomster. Og han ga seg til å tegne dem. Til gruppen i Arendal sendte han bestilling på pensler, myke pensler.

«Dear Per, Free, free at last!» Per Haakstad og resten av Amnesty-gruppe 83 i Arendal fikk et brev med disse få ordene fra Bau i 1998. Han ble løslatt etter 13 år, som ledd i et amnesti da den tidligere Amnesty-fangeren, Kim Dae Jung, ble valgt til ny president i Sør-Korea i 1998.

Arendalsgruppen holdt kontakten med ham etter løslatelsen, og han sendte dem en vakker kalender kalt «Villgress» – ikke «ugress» – med egne illustrasjoner av villblomster og tekst om deres betydning. En bok han skrev om dyrking av markblomster fikk stor respons fra publikum i Sør-Korea. I dag er Bau forfatter av flere bøker om planter, urter og meditasjon, og han er i full gang med lokale miljøprosjekter som aktivist.

TV-AKSJONEN 1999: DIN INNSATS – ANDRES FRIHET

©

©

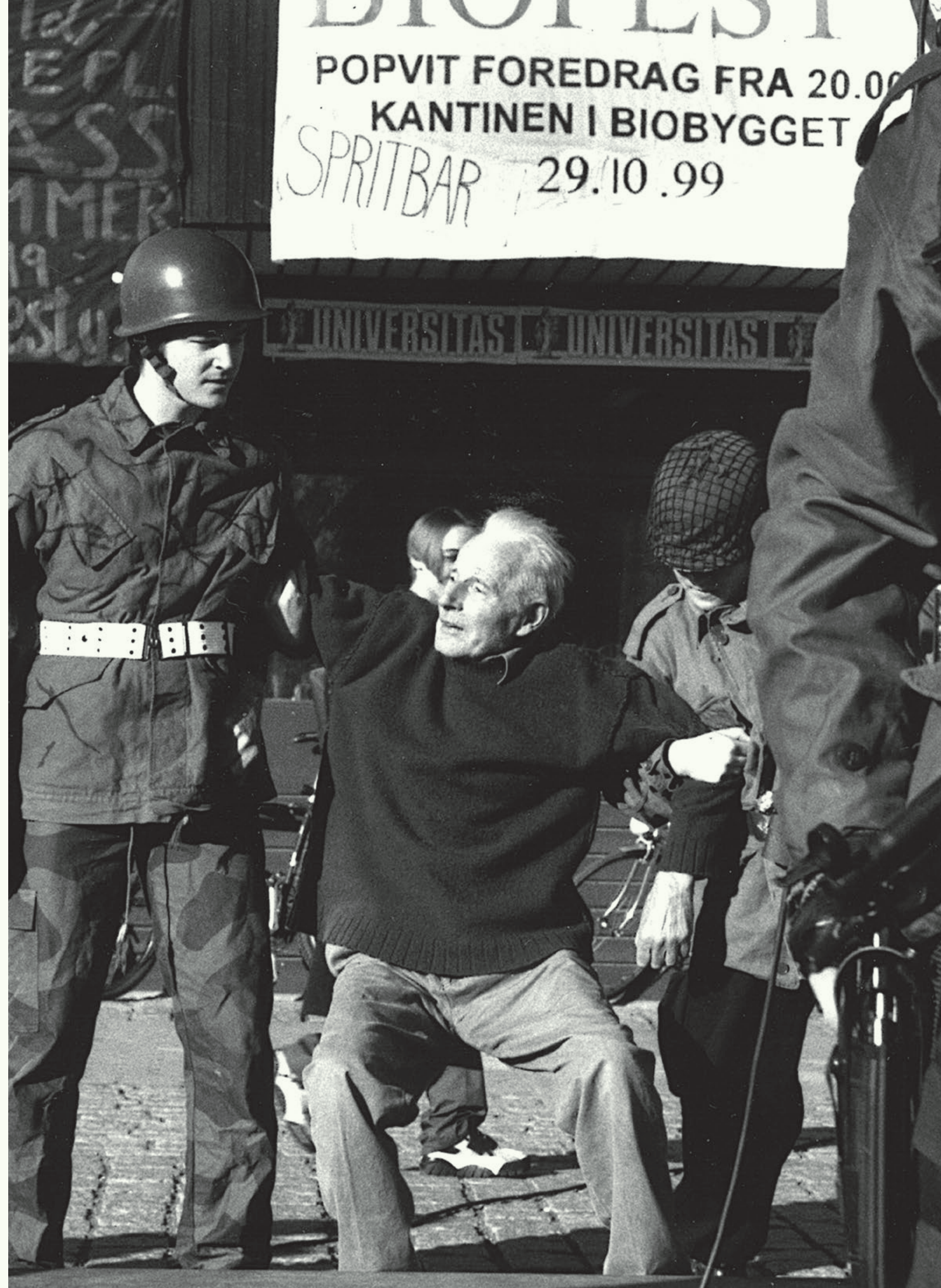
Innen århundreskiftet ble Amnesty tildelt TV-aksjonen for andre gang. Den forrige TV-aksjonen representerte et veiskille for hele Amnesty-bevegelsen, og TV-aksjonen i 1999 fikk tilsvarende betydning for Amnestys internasjonale handlekraft. 121 millioner kroner ble samlet inn 24. oktober under slagordet «Din innsats – andres frihet». Summen var resultatet av innsatsen til et stort frivillig apparat og 90.000 ivrige bøssebærere landet rundt.

Pengene fra det norske folk gikk til 36 prosjekter spredd over det meste av verden i en tiårsperiode. En stor del av midlene ble investert i forebyggende tiltak. Blant prosjektene var støtte til lokale menneskerettslige organisasjoner i Colombia, forkjempere for kvinners rettigheter i Sør-Afrika og homofiles rettigheter i Polen. Det var også opplæring i menneskerettigheter i utvalgte land over en tiårs periode. Både fengselsbetjenter i Marokko, politi i Nepal og journalister på begge sider av konflikten i Midtøsten fikk trening tilpasset de utfordringene de sto overfor. Dessuten gjorde midlene fra TV-aksjonen det mulig for Amnesty å opprette ressursentre i alle de fem verdensdelene med kapasitet til etterforskning og kampanjevirkosomhet: i San José, Kampala, Beirut, Moskva og Hongkong.

© Prinsesse Märtha Louise kom på besøk til Amnesty og fikk et glimt av hverdagen i organisasjonen som TV-aksjonens høye beskytter i 1999. Hun dro også til København for å lære mer om rehabiliteringen av torturofre ved senteret for torturofre i den danske hovedstaden. © Amnesty International.

© Den tidligere sørkoreanske samvittighetsfangen, Bau, kom til Norge under TV-aksjonen i 1999. Han insisterte på å få gå med bøsse som alle andre før han fortalte historien sin i NRKs studio om kvelden. © Amnesty International/Simen Kjellin.

→ Filosof Arne Næss ble arrestert av militante studenter på Blindern da han forsøkte å tale Amnestys sak for TV-aksjonen. Med stuntet «Aksjon 100 studenter» vervet Oslo-studentene nye bøssebærere til TV-aksjonen i 1999. © Amnesty International/Jacob Rørvik.

Poeten Mansur Rajih ble torturert og dømt til døden i Jemen på 1980-tallet. Etter 15 år i fengsel – mange av dem lenket til en vegg – ble han endelig løslatt i 1998. Han kom rett fra fengselet til Stavanger som fribyforfatter. Der bor han fremdeles og utgir poesi. Amnesty-grupper i Norge, blant dem gruppe 47 i Trondheim, deltok i verdensomspennende brevaksjoner for Mansur. © Marcel Leliënhof/Kikkut/Amnesty International.

MANSUR RAJIH OG DIKTET «BREVET KOM»

*Du, min venn, lyden langt borte frå
Ber barnets ansikt
Og ditt smilande kvinneansikt gjer ein mann sterk i sin strid
for rettferd
Min venn, han treng den lyden som støtte for hans trå:
rettferd
Eg kjenner det
Endå eg ikkje har møtt deg
Har du vekt deg sjølv inne i meg og blitt ein vulkan
Du har kveikt kraft i meg til å kjempa
Rytmen din har fanga meg i mitt indre hus
Du har endra mitt tilvære
Det som undertrykkarane ville lage til ei grav
Du, min venn langt borte frå, har endra det
Til å bli eit karneval av liv*

*Brevet ditt har kome fram
Frå deg som eg aldri har møtt
Eg ser deg i dag, eit fritt menneske der ute
Eg ser deg i meg, vaken og klar
Du kjem med gode nyheter
Nett slik en brønn flør
Du, min venn, lyden frå deg kjem nær
Bodskapen har kome
Eg femner dei herlege orda dine
Du er min fridom
Og eg ser undertrykkinga kverva
Du, min venn, er den heilage lyden*

© Lasse Kolsrud, til TV-aksjonen 1999.

RESULTATER PÅ 1990-TALLET

- Norske brevskrivere bidro til løslatelse av et tresifret antall samvittighetsfanger gjennom Månedskampanjen og gruppenes arbeid for adopterte fanger.
- Med 28 millioner kroner fra Operasjon Dagsverk i 1990 sørget Amnestys prosjekt «Undervisning til frihet» for at mer enn en halv million barn og unge i 26 land i det globale sør fikk kjennskap til begrepet menneskerettigheter for første gang. Flere av de berørte landene fikk inn undervisning om menneskerettigheter i sitt nasjonale undervisningspensum og en mengde nytt undervisningsmaterieell om menneskerettigheter ble produsert.
- Marokko løslot etter 16 år over tre hundre «forsvunne» i 1991, blant dem Daoud el-Khadir som besøkte landsmøtet i Norge i 1996.
- Kinesiske myndigheter endret holdning til Amnesty som følge av Kina-kampanjen i 1996. Det skjedde en viss åpning for dialog, og kilder fortalte at kinesiske embetsmenn begynte å lese Amnestys rapporter om menneskerettighets-situasjonen i Kina.
- Den kinesiske samvittighetsfanger Wei Jingsheng ble løslatt i 1997 og kom til Oslo i 1998 der han takket Amnesty – og kritiserte vestens holdning til Kina.
- Norske myndigheter og norsk næringsliv begynte å rådføre seg med Amnesty.
- USA-kampanjen i 1998-99 førte til bedre beskyttelse av barn i en såkalt «oppdragelsesanstalt» og kvinner i fengsler i flere delstater.
- Arendalsgruppe 83 fikk løslatt «sin» samvittighetsfange i Sør-Korea, Bau.
- 121 millioner kroner fra TV-aksjonen i 1999 styrket den internasjonale organisasjonen vesentlig i en tiårsperiode til langt ut på 2000-tallet.

2000 TALLET

MILEPÆL FOR VERDEN — OG FOR AMNESTY

Femti års fremgang for menneskerettighetene bråbremset. Et terrorangrep mot USA ble et vendepunkt etter en epoke med økende respekt for menneskerettighetene. Supermakten startet både en krig mot terror og en undergraving av menneskerettighetene. Det fikk verdensomspennende konsekvenser. Og Amnesty fikk det travelt.

Samtidig påtok organisasjonen seg nye oppgaver, løsnet grepet og endret metodikk: Organisasjonen gikk fra yringsfrihet som kjerneoppgave til kampen mot diskriminering som likeverdig tyngdepunkt; og fra en enhetlig, internasjonal innsats til et mylder av nasjonale rettighetskamper. Det frivillige engasjementet ble supplert med profesjonell lobby, og de standhaftige brevskriverne i 144 norske Amnesty-grupper fikk drahjelp av rask aktivisme hos 40.000 mobilbrukere i Norge. I Norge kløv Amnesty opp på helt nye barrikader. Det skapte debatt. Likevel ble organisasjonen så stueren at det kostet politisk kapital å bli gjenstand for Amnestys kritikk. For organisasjonen fortsatte å si fra.

Det er ikke entydig hvordan disse endringene påvirket Amnestys gjennomslagskraft i tiåret. Styrker og svakheter ved å kjempe på mange barrikader samtidig, ble tydeligere. Og verden gjorde ikke Amnestys arbeid overflødig.

Ved tusenårsskiftet hadde over 47.000 fanger blitt løslatt siden Amnesty International ble etablert i 1961. Den internasjonale bevegelsen nådde to millioner medlemmer i år 2002. I løpet av 2000-tallet gikk organisasjonen i Norge fra 45.000 til 56.000 medlemmer.

GLIMT FRA TIÅRET

2000 Amnesty har 5.000 medlemmer og 144 grupper i Norge. Organisasjonen inngår en avtale om menneskerettighetsundervisning med Statoil. En verdensomspennende kampanje mot tortur blir lansert. Amnesty kritiserer bruk av varetekt i Norge, både bruk av isolasjon i varetekt og lange opphold i varetekt. Den europeiske torturkomité og FNs menneskerettighetskomité fremmer tilsvarende kritikk.

2001 Den første hasteaksjonen – Urgent Action – mot norske myndigheters asylpraksis blir iverksatt. Amnesty signerer en avtale om menneskerettighetsundervisning med Hydro.

2002 Den første SMS-aksjonen sendes ut på mobil – en innovativ og effektiv aksjonsmetode som senere adopteres av Amnesty-avdelinger i mange land. Med slagordet «Mennesker og musikk er best levende» får Amnesty festival-Norge til å aksjonere mot dødsstraff mot mindreårige i USA gjennom hele sommeren.

2003 Organisasjonen lanserer en verdensomspennende kampanje mot Russlands overgrep i krigen i Tsjetsjenia, bruken av tortur og behandlingen av barn i fengsler. Norske aktivister skriver brev til president Putin.

2004 Amnesty arrangerer «voldens catwalk» på Legevakta i Oslo. Det er startskuddet for organisasjonens første kampanje mot vold mot kvinner i Norge. Historiens første Amnesty-pris tildeles daglig leder av Pro Sentret i Oslo, Liv Jessen, for sitt utrettelige arbeid for sexarbeideres rettigheter. Amnesty deltar i Norges menneskerettighetsdialog med Kina.

2005 Organisasjonen aksjonerer mot Aker Kværners virksomhet på Guantánamo der USA holder fanger uten lov og dom i krigen mot terror. Mer enn 18.000 underskriver Amnestys SMS-aksjoner noen ganger i måneden. Det rapporteres om suksess i nær halvparten av aksjonene.

2006 Saken til en egyptisk samvittighetsfange, Mitwalli Saleh, skrives inn i Beethovens opera Fidelio. Amnesty oppfordrer operapublikumet i Oslo til å kreve hans løslatelse. Han blir løslatt kort tid etter. Yoko Ono donerer Amnesty retten til å bruke John Lennons sololåter. Organisasjonen lanserer ungdomskampanjen «Make Some Noise» med kjente artisters nytolkning av Lennons klassikere. I Norge blir A-ha med.

2007 SMS-aksjonsnettverket i Norge teller nå over 40.000 mennesker. Amnesty lanserer et nytt skate- og klesmerke med mening. Terje Håkonsen fronter «Activist» sammen med et knippe av Norges beste skatere, Patrick Hallén, Stian Sannerud, Bjørn T Gulbrandsen og Kris Barkley.

2008 Amnestys regionkontor Øst, Vest, Sør, Midt og Nord blir etablert i Oslo, Bergen, Stavanger, Trondheim og Tromsø. Beijing-OL er starten på Amnestys arbeid med sport og menneskerettigheter. Idretts-Norge og Norsk Journalistlag engasjerer seg i arbeidet. Komponist Cecilie Ore og dramaturg Bibbi Moslet skriver libretto om dødsstraff i et samarbeid med Amnesty og Operaen. Tidligere dødsdømt i USA, Kerry Cook, gjester Oslo under urfremføringen av «Dead Beat Escapement» og inviteres til Skavlan året etter.

2009 Demand Dignity-kampanjen for fattiges rettigheter blir lansert gjennom regionkontorene. Amnesty lykkes å få kjønnsbasert forfølgelse anerkjent som asylgrunnlag i Utlendingsloven. Organisasjonen etablerer seg for alvor i sosiale medier med en aksjon for ytringsfrihet på nett. Twitter, Facebook, YouTube og blogg skal gjøre at man når ut til flere.

MILEPÆL FOR AMNESTY

Det er en kvelende varm augustdag i 2001, og det står om Amnestys fremtid. 500 mennesker fra 96 nasjoner diskuterer, svetter og noen gråter i Senegals hovedstad. Hvor går Amnesty i det nye millenniumet? Hva er Amnestys sjel? Vil organisasjonen forlate ideen om ett kjerneområde, kampen for ytringsfrihet? Makter organisasjonen å favne en kamp for alle menneskerettighetene? Eller skal arbeidet avgrenses på en ny måte: Alle typer rettigheter, men bare alvorlige brudd på noen strategisk utvalgte menneskerettigheter?

De 500 menneskene vil Amnesty vel. Uenigheten handler om ulike syn på hva som gir Amnesty slagkraft i kampen for menneskerettighetene, og hvordan organisasjonen utretter mest.

Ambisjonen er å fatte vedtak med konsensus når Amnestys høyeste organ, Det internasjonale rådsmøtet, er samlet. I Dakar jobber Amnestys diplomater derfor på sprek med kompromissforslag om natta mens resten av delegatene rister løs dagens debatter på et afrikansk dansegulv – før over halvparten av delegatene, heriblant flere norske, blir slått ut av matforgiftning.

Dakar blir en milepæl for Amnesty International. Etter ni intense dager blir rådsmøtet enig om at Amnesty skal jobbe for å sikre beskyttelsen av alle menneskerettighetene. Rettighetene er udelelige, og Amnesty demonstrerer det ved at økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter blir en del av det nye mandatet på lik linje med de sivile og politiske rettighetene.

Den siste kvelden i Dakar lyser himmelen opp av stadige lyn mens tordenen braker. Så, endelig, som en befrielse, kommer regnet og det nye Amnesty er på vei. Få uker senere blir USA rammet av terror. Organisasjonen må kaste seg rundt og ta fatt på en alvorlig motbakke for menneskerettighetene.

Ja, Dakar ble en milepæl, men organisasjonen valgte likevel å opprettholde et avgrenset fokus: Å motarbeide grove brudd på en kjerne av rettigheter.

I forkant av Dakar raste debatten i Norge. Både i Amnesty-Nytt og på landsmøter, med tydelige argumenter for og mot alle forslag til endring av mandatet.

Debatten handlet dels om at Amnesty endelig skulle bryte med den stegvise utvidelsen av arbeidsområder som gikk parallelt med veksten i organisasjonens medlemstall og gjennomslagskraft – og speilet de foregående tiårenes rettighetskamper: Fra ytringsfrihet og løslatelse av samvittighetsfanger på 1960-tallet, til forbud mot tortur og dødsstraff på 1970-tallet, til rettferdige retterganger og stans i forsvinninger på 1980-tallet, og endelig til stans i kvinnelig kjønnslemlestelse, tvangsarbeid og overgrep begått i krig og konflikt på 1990-tallet. Den stegvise utvidelsen av mandatet var gjenstand for stadige diskusjoner om prioriteringer og rangering av ulike krenkelser av menneskerettighetene. Utvidelsene beveget seg dessuten i stor grad innenfor konvensjonen om sivile og politiske rettigheter. Det ble stilt spørsmål om Amnesty var et produkt av en vestlig tenkning. Hang organisasjonen fast i den kalde krigens oppdeling av verden i ulike rettighetskamper?

Amnesty hadde store ambisjoner om å vokse i det globale sør, men var det ensbetydende med at organisasjonen måtte ta tak i alle rettighetsbrudd som var knyttet til fattigdom, ulikhet og diskriminering? Både representanter for det globale nord og sør argumenterte for at en utvidelse ville gjøre Amnesty mer relevant i det globale sør, men bildet var ikke entydig. Noen stemmer fra sør poengterte at de nettopp trengte Amnesty som en sterk fortaler for ytringsfrihet. Det ga ryggdekning og beskyttelse til de lokale grasrotsorganisasjonene som måtte ta rettighetskampene sine på egen hånd.

Senegal mot resten av verden. Slik var lagoppstillingen i Dakar på Amnestys tradisjonsrike fotballkamp under organisasjonens internasjonale rådsmøte. Hjemmelaget vant! © Amnesty International.

Debatten handlet selvsagt også om hvorvidt flere arbeidsområder ville gi Amnesty mer gjennomslagskraft. Ressursene var i utgangspunktet de samme, og en eventuell vellykket vekst i det globale sør ville ikke i overskuelig fremtid bety mer inntekter. Det var de store land-avdelingene i det globale nord som bar organisasjonen økonomisk. En utvidelse av arbeidsområdet til alle menneskerettigheter, ville nødvendigvis føre til færre ressurser til hvert arbeidsområde eller en voldsom dragkamp om ressurser. Kunne det svekke organisasjonens etterforskning og dokumentasjon, som var selve grunnlaget for organisasjonens troverdighet og legitimitet?

Full utvidelse av Amnestys mandat ville også bety at land-avdelingene ville få større nasjonal selvbestemmelse. De kunne velge hvilke rettighetskamper som var mest relevante å jobbe med på nasjonalt nivå. Mandatet ville bli som en buffet avdelingene kunne velge fra, og man måtte gå bort fra regelen om ikke å arbeide på eget land. Det var en regel som opprinnelig skulle sikre organisasjonens uavhengighet, på samme måte som regelen om ikke å ta imot offentlige midler.

Mandatutvidelsen ville øke Amnestys relevans i mange land, men organisasjonen kunne også miste en felles dagsorden og internasjonale kampanjer som alle avdelinger deltok i. Mange fryktet at organisasjonen ville miste styrken ved å stå samlet. Meningene var høyst ulike om det ville føre til en

fragmentering og svekke eller styrke Amnestys gjennomslagskraft som verdens største menneskerettighetsorganisasjon.

Etter en debatt som pågikk i flere år, samlet de norske delegatene seg i Dakar om å støtte mandatutvidelsen. Dakar stadfestet at Amnesty tok ambisjonen om å bli verdensomspennende på alvor. Men man måtte ta utgangspunkt i det samme ressursgrunnlaget. Den tredje vei som ble valgt, innebar derfor at de store prioriteringene av ressursene skulle skje gjennom internasjonale, seksårige strategier.

Samtidig innevarslet beslutningen i Dakar et annet skifte. Amnesty hadde hittil vært mest opptatt av hvem som har ansvaret når menneskerettighetene blir krenket, altså staten. Nå ble mer oppmerksomhet viet offeret og offerets rett til beskyttelse fra overgrep også begått av private aktører. Det var starten på mange av de arbeidsområdene man tar for gitt i dag: Kampen mot vold mot kvinner og bedrifters samfunnsansvar. Det arbeidet kom for alvor i gang på 2000-tallet.

Før de 500 delegatene dro fra Dakar i Senegal, valgte Amnesty også organisasjonens første kvinnelige internasjonale generalsekretær, Irene Khan fra Bangladesh. Med henne ved roret tok Amnesty fatt på et nytt kapittel i organisasjonens 40 år lange historie.

VAKTBIKKJE I KRIGEN MOT TERROR

En spektakulær udåd 11. september 2001 forandret verden. Kaprede fly styrtet i hjertet av USA, og tusenvis av mennesker ble på få minutter drept eller lemlestet. Responsen på udåden ble et gedigent tilbakeslag for menneskerettighetene.

Dagen etter konstaterte FNs sikkerhetsråd at «anslaget» var en trussel mot internasjonal fred og sikkerhet. NATO iverksatte artikkel fem, og slo fast at angrepet på USA var å anse som et angrep på hele alliansen. Knappt en måned etter massedrapene i USA, erklærte president George W. Bush «krig mot terror». USA og Storbritannia begynte bombingene av Taliban-styrker og al-Qaida-leirer i Afghanistan. Frykten grep om seg.

Allerede før krigen mot terror begynte, tok Amnesty til orde for et internasjonalt rettsoppgjør mot de skyldige i massedrapene i New York. Organisasjonen advarte mot at gjengjeldelse ville skape nye ofre, og påpekte at verden aldri ville oppnå sikkerhet uten respekt for menneskerettighetene. Dagsorden til Amnesty i Norge ble lagt om. Amnesty måtte bruke sin tyngde til å motvirke et alvorlig tilbakeslag for menneskerettighetene.

NORGE BRØT KRIGENS FOLKERETT I AFGHANISTAN

Både regjeringen Stoltenberg og Bondevik støttet høsten 2001 at USA etter 11. september måtte bekjempe terror i selvforsvar, og det ble raskt akseptert at fronten var i Afghanistan. Men det var uklart hva norsk støtte innebar. Mange år senere, etter 15 års krig mot terror i Afghanistan, viste det seg at den viktigste målsettingen med Norges bidrag, ble å fremstå som en god alliert av USA. Den konklusjonen ble

trukket i en offentlig utredning i 2016.

I 2002 var Amnesty i Norge raskt på banen og advarte norske myndigheter mot brudd på krigens folkerett i Afghanistan. Brevvekslingen mellom Amnesty og Forsvarsdepartementet, Utenriksdepartementet og statsministeren gikk varm. Med kritikken av den norske krigsinnsatsen på Balkan i 1999 friskt i minne, var det grunn til å stille spørsmål, og rapporter om USAs krigføring i Afghanistan ga grunn til stor bekymring.

Dokumentasjonen viste allerede i 2002 at USA i krigen mot terror utsatte fanger for tortur under avhør og grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling i fengsler. Det skjedde ikke minst i fangeleiren på den amerikanske militærbasen på Guantánamo. Noen ble nektet rettergang og holdt på ubegrenset tid uten tiltale og dom, andre ble stilt for militærtribunaler som ikke var i tråd med internasjonale standarder for rettførdig rettergang. Fangebehandlingen var i strid med menneskerettighetene og krigens folkerett.

Forsvarsminister Kristin Krohn Devold bekreftet overfor Amnesty i juni 2002 at norske soldater som deltok i krigføring i Afghanistan under amerikansk kommando overleverte fanger til amerikanerne.

Til tross for dokumentasjon av USAs uakseptable fangebehandling, la hun til grunn at «slike personer vil bli behandlet i samsvar med gjeldende folkerettslige forpliktelser.»

Amnesty gjorde det klart at Norge med en slik praksis i behandlingen av fanger tatt i væpnet konflikt, brøt landets folkerettslige forpliktelser og dessuten utsatte norske soldater i Afghanistan for risiko. Ifølge krigens folkerett er den parten som tar fanger ansvarlig for behandlingen fangen får også etter overlevering til en annen part som ikke etterlever tredje Genève-konvensjon. Både Advokatforeningen og folkeretts eksperter ga uttrykk for det samme. Alle fanger tatt i Afghanistan og overlevert til USA, risikerte dessuten dødsstraff. Det var også i strid med konvensjonen.

USAs behandling av fanger i den såkalte krigen mot terror var i strid med menneskerettighetene og krigens folkerett, ikke minst i fangeleiren på den amerikanske marinebasen på Guantánamo. Norske styrker i Afghanistan overleverte krigsfanger til amerikanerne. Det vites ikke om noen av dem ble overført til fangeleiren på Guantánamo. © US NAVY/AFP via GettyImages.

I 14 år ble Mohamedou Ould Slahi holdt uten lov og dom i den amerikanske fangeleiren på Guantánamo. Han ble utsatt for tortur og umenneskelig behandling. © International Committee of the Red Cross.

Medlemmene i Amnesty samlet seg om en uttalelse på landsmøtet i 2002: [Vi] «er bekymret over at norske myndigheter er villige til å gå på akkord med krigens folkerett, blant annet ved å bekrefte at man kan overføre krigsfanger til USA og regjeringen i Afghanistan til tross for at det er dokumentert at begge land bryter krigens folkerett.» Landsmøtet mente dessuten at det var «helt uakseptabelt at norske fly deltar i en krigføring der det ikke finnes oversikt over sivile ofre. En slik oversikt er ifølge de konvensjonene Norge har sluttet seg til, en forutsetning for at Norge kan etterprøve lovligheten av ethvert angrep.»

I 2005 innrømmet norske myndigheter at Norge ikke hadde oversikt over skjebnen til de fangene norske soldater overleverte til afghanske myndigheter. Amnesty dokumenterte at den afghanske etterretningstjenesten systematisk brukte tortur under avhør. Det ble også kjent at afghanske fengsler var farlig overbefolket, og at fangene manglet mat og medisiner, så vel som ly for vinterkulden.

Norges militære innsats i Afghanistan kom til å vare i tjuen år. Utredningen om Norges innsats i Afghanistan fra 2016 slo fast at norske ISAF-styrker tok minst 30 krigsfanger i Afghanistan. Dessuten ble flere pågrepet av afghanske styrker i oppdrag sammen med norske styrker. De ble ikke regnet med i statistikken. Det ble heller ikke ført statistikk over hvor mange mennesker norske soldater drepte i krigen i Afghanistan, men man vet at ni norske soldater og en norsk observatør ble drept. Det finnes heller ikke statistikk, bare anslag, over det totale antallet drepte sivile i Afghanistan. Utredningen nevnte ingen norsk granskning av om krigsfangene Norge tok, ble utsatt for tortur eller mishandling i amerikansk eller afghansk varetekt. Den nevnte derimot at norske styrker ifølge direktiv fra det norske forsvaret «skulle sikre at afghanske myndigheter tok kontroll over personer som var holdt tilbake av norske styrker, slik at oppfølgingsansvaret ikke utløses.» I klartekst betyr det beklageligvis at norske myndigheter var mer opptatt av at norske soldater måtte unngå å bli stilt til ansvar for tortur mot krigsfanger enn av å sikre at de ikke ble utsatt for tortur.

SLAHI – FANGET I KRIGEN MOT TERROR

Cellen hans blir forseglet slik at naturlig lys ikke slipper inn. Strobelys og dundrende høy heavy metal-musikk fyller cellen. Lyden holder ikke opp. Det er iskaldt i rommet. Han får lite mat. Han blir angrepet og slått av vakter med ansiktsmasker. De dynker ham i kaldt vann og truer ham med angrep fra hund. De sier at han vil forsvinne i «et mørkt hull» dersom han ikke samarbeider. Han blir nektet søvn, natt etter natt etter natt. I ukervis. Det går et år før han får se sollys og mennesker uten masker.

Stedet er den amerikanske fangeleiren på Guantánamo. «Spesialavhørsplanen» på 90 dager som Mohamedou Ould Slahi blir utsatt for, er godkjent av forsvarsminister Donald Rumsfeld.

Mohamedou ble arrestert i Mauritania i november 2001 mistenkt for å være tilknyttet terrororganisasjonen al-Qaida. Det benektet han. Etter en uke i varetekt ble han overlevert til amerikanske etterretningsagenter som utsatte ham for tvungen forsvinning og fraktet ham til Jordan. Der ble han holdt i isolasjon og avhørt av jordanske tjenestemenn, sannsynligvis

i samarbeid med amerikanske agenter. I juli 2002 ble han overført til den amerikanske Bagram-militærbasen i Afghanistan. I august 2002 ble han sendt til Guantánamo.

Mohamedou har fortalt at han ble utsatt for tortur både mens han var i Jordan, i Afghanistan og på Guantánamo, og at tilståelsene han ga var resultatet av dette.

Amnesty-aktivister i Norge fikk kjennskap til Mohamedou gjennom en sensurert dagbok, «Guantánamo diary», som han skrev og fikk utgitt ved hjelp av advokaten sin, Larry Siems. I 2016 drev aktivister i Norge kampanje for hans løslatelse. De inviterte broren til Mohamedou, Yahdih, og advokatens hans til Norge for å fortelle historien til Mohamedou på en turné. Møtet med historien til en av ofrene i USAs krig mot terror gjorde sterkt inntrykk.

Mohamedou Ould Slahi fikk endelig, etter 14 år uten lov og dom på Guantánamo, saken sin behandlet av et panel som klarerte ham for løslatelse. Panelet mente at interneringen ikke var nødvendig da han ikke lenger utgjorde en betydelig trussel mot USAs sikkerhet. Før året 2016 var omme, ble han løslatt fra Guantánamo og kom hjem til Mauritania. Der fikk han utgitt den usensurerte dagboken sin fra Guantánamo. Etter løslatelsen har Mohamedou i Mauritania deltatt digitalt på flere arrangementer i Norge.

AKER KVÆRNER PÅ GUANTÁNAMO

Amnesty aksjonerte utenfor Aker Kværners lokaler i 2005 fordi selskapets datterselskap drev virksomhet på Guantánamo-basen, også i fangeleiren. Amnesty mente Aker Kværner kunne straffefølges for å legge til rette for brudd på menneskerettighetene i fangeleiren. © Amnesty International.

I 2002 vant Aker Kværner gjennom sitt heleide amerikanske datterselskap Kværner Process Services Inc. (KPSI) en anbudskonkurranse om å drifte fangeleiren på Guantánamo. Det handlet blant annet om å levere strøm, vann og avløp til fangeleiren, og tjenestene omfattet også cellene der fangene ble torturert, og hundegården til vakthundene. Aker Kværners datterselskap leverte dessuten flybensinen til flyene som fraktet fanger til Guantánamo.

Allerede i 2002 ble det dokumentert at fangene på basen ble holdt uten lov og dom, og at de ble utsatt for tortur og mishandling, med andre ord omfattende brudd på menneskerettighetene og grunnleggende rettsprinsipper. Dette var kjent da Aker Kværner signerte kontrakten.

Amnesty utfordret Aker Kværner i media. Det tok to år før konsernsjef Inge K. Hansen aksepterte å snakke med Amnesty. Da benektet han kategorisk enhver tilknytning til menneskerettsbruddene i fangeleiren på Guantánamo. Amnesty fortsatte kritikken, men selskapet unnlot å svare. NHO forholdt seg også taus. Norske myndigheter satt stille i båten.

Fangeleiren var da fordømt av FN, og de militære rettergangene i fangeleiren var erklært i strid med den amerikanske grunnloven av amerikansk høyesterett. Den internasjonale Røde Kors-komiteen hadde fordømt fangebehandlingen og definert den som umenneskelig.

Lesere av Dagens Næringsliv ser en mars-morgen i 2005 en helsides annonse med bilde av hovedaksjonær i Aker Kværner, Kjell Inge Røkke, foran et bilde fra Guantánamo og teksten: «Hva er sannheten om Aker Kværners engasjement på Guantánamo?» Signert Amnesty.

Noen timer senere er dresskledde menn på vei inn dørene i Aker Kværners hovedkvarter. Det er generalforsamling. Utenfor blir de møtt av Amnesty-aktivister i oransje kjeledresser og et banner med bilde av Guantánamo-fanger med teksten: «Hvilket ansvar har eierne?»

Noen drister seg til å ta imot en løpeseddel der Amnesty ber aksjonærene bruke generalforsamlingen til å stille spørsmål om virksomheten på Guantánamo. Ingen gjør det.

Aker Kværner ble klaget inn til det norske OECD Kontaktpunktet for ansvarlig næringsliv. Klagen, som Amnesty bidro til, ble begrunnet med at selskapet hadde brutt OECDs etiske retningslinjer for flernasjonale selskaper. Selskapet fikk klar kritikk av kontaktpunktet.

I 2006 fikk Kjell Inge Røkke Peer Gynt-prisen. Da hadde Aker Kværner tjent om lag 350 millioner kroner på virksomheten ved Guantánamo-basen, ifølge NRK.

Høsten 2006 besluttet Amnesty å ta i bruk en ny metode: Juridisk utredning. Organisasjonen ville ha en vurdering av om Aker Kværner kunne holdes strafferettslig ansvarlig for virksomheten på Guantánamo. Advokatfirmaet Stabell & Co fikk oppdraget, og svarte et tydelig «ja»: Fangebehandlingen på Guantánamo var ulovlig i henhold til den norske straffelovens regler om foretaksstraff §48a, og norske myndigheter hadde fordømt forholdene i fangeleiren. Aker Kværner hadde driftet fasiliteter i fangeleiren på en måte som måtte anses å være i strid med norsk lov. Selskapet kunne derfor tiltales og holdes strafferettslig ansvarlig.

Argumentet var at Aker Kværners virksomhet var ulovlig fra tidspunktet da Aker Kværner må ha blitt klar over forholdene på Guantánamo. Det var mulig å slå fast at Aker Kværner hadde fortsatt virksomheten selv med viten om hva som foregikk på basen. Det var ingen mistanke om at Aker Kværners ansatte hadde utført tortur, men selskapet hadde et medvirkningsansvar, fordi det hadde lagt forholdene til rette for de overgrepene som skjedde der.

Advokatenes utredning støttet opp om en anmeldelse av Aker Kværners virksomhet på Guantánamo som allerede var innlevert av Oslo-politikeren Ivar Johansen (SV). Etter nesten to års behandling besluttet Statsadvokaten å henlegge anmeldelsen. Begrunnelsen var at ansatte i datterselskapet til Aker Kværner neppe selv hadde medvirket til straffbare forhold, og at det var tvilsomt om morselskapet kunne rammes strafferettslig av datterselskapets virksomhet. En mulig ressurskrevende etterforskning ble også nevnt som et argument for henleggelse.

Henleggelsen skapte reaksjoner både hjemme og ute. Den ga et signal om at det kan lønne seg å lage en selskapsstruktur som pulveriserer et selskaps ansvar. Mange reagerte også på at rike Norge ikke var villig til å bruke ressurser på å etterforske de alvorlige anklagene mot et selskap som Aker Kværner.

Saken fikk konsekvenser. Utenriksdepartementet gikk i gang med den første stortingsmeldingen om bedriftenes samfunnsansvar.

I første runde fikk ikke Amnesty det norske rettsapparatet til å etterforske et norsk selskap som gjennom sin virksomhet la til rette for brudd på menneskerettighetene i utlandet. Saken satte likevel fart på et langsiktig arbeid med å holde selskaper ansvarlig for uetisk virksomhet.

Et fly fra Baltikum gjør seg klar til landing på Sola flyplass

en januar-dag i 2007. Det har registreringsnummer N196D

og er leid av Aero Contractors Ltd. som er kjent for å være dekkoperatør for CIA i gjennomføringen av ulovlige fange-

transporter, såkalte extraordinary renditions, i USAs krig

mot terror. Stavanger Aftenblad observerer flyet. Mistanken

er at lasten er fanger tatt som ledd i krigen mot terror, men

som amerikanske myndigheter nekter å gi krigsfangestatus.

De blir kalt «illegal combatants» og flys til ulike hemmelige

fengsler, såkalte svarte hull, rundt omkring i verden, også

i Europa. Der risikerer de å bli utsatt for tortur under avhør

og fraktet videre til Guantánamo-basen på Cuba. Norske

myndigheter stiller ingen spørsmål om lasten i flyet, og ber

ikke om inspeksjon. Flyet på Sola får drivstoff og tar av mot

Island, altså kurs mot vest. Endelig destinasjon kan være

USA eller Cuba.

ILLEGAL FANGETRANSPORT VIA NORGE?

Et fly fra Baltikum gjør seg klar til landing på Sola flyplass en januar-dag i 2007. Det har registreringsnummer N196D og er leid av Aero Contractors Ltd. som er kjent for å være dekkoperatør for CIA i gjennomføringen av ulovlige fange-transporter, såkalte extraordinary renditions, i USAs krig mot terror. Stavanger Aftenblad observerer flyet. Mistanken er at lasten er fanger tatt som ledd i krigen mot terror, men som amerikanske myndigheter nekter å gi krigsfangestatus. De blir kalt «illegal combatants» og flys til ulike hemmelige fengsler, såkalte svarte hull, rundt omkring i verden, også i Europa. Der risikerer de å bli utsatt for tortur under avhør og fraktet videre til Guantánamo-basen på Cuba. Norske myndigheter stiller ingen spørsmål om lasten i flyet, og ber ikke om inspeksjon. Flyet på Sola får drivstoff og tar av mot Island, altså kurs mot vest. Endelig destinasjon kan være USA eller Cuba.

Amnesty International, Europarådet og andre organisasjoner dokumenterte grundig gjennom 2005 og 2006 at CIA misbrukte europeisk luftrom og europeiske flyplasser i sammenheng med slike alvorlige brudd på menneskerettighetene.

Amnesty i Norge spurte utenriksminister Støre og statsminister Stoltenberg om norske myndigheter hadde undersøkt om CIA-flyene på norsk jord var del av en illegal fangetransport. Statsministerens kontor mente at det ikke var nødvendig fordi «Amerikanske myndigheter har understreket at USA overholder norske lover og regler og respekterer norsk suverenitet over norsk territorium.»

Amnesty ga seg ikke. Organisasjonen skrev til utenriksminister Støre: «Vi er (...) svært forbauset over at norske myndigheter stiller seg så tilsynelatende likegyldige til mistanker om at norsk territorium kan bli brukt til å utføre slike overgrep.» Amnesty mobiliserte i Norge og mange andre land til demonstrasjoner og aksjoner mot den illegale fangetransporten og de ulovlige fengslingene på Guantánamo.

To år senere, i 2009, ble Barack Obama president i USA. Det ble vedtatt at Guantánamo og alle hemmelige fengsler skulle legges ned. Tortur ble eksplisitt forbudt. For første gang ble tiltaler reist mot noen av fangene på Guantánamo i den hensikt å stille dem for retten i USA. Men årene gikk og fangeleiren besto. Totalt 780 muslimske menn og gutter ble holdt i varetekt på ubestemt tid i fangeleiren. I 2023 fikk

FNs spesialrapportør for første gang besøke leiren og de 30 mennene som fremdeles ble holdt der uten å ha fått en rettferdig rettergang. Rapportørens funn er en katalog over brudd på menneskerettighetene, og konklusjonen er klar: Det er langt på overtid at USA løslater fangene, gir dem erstatning for den urett de har blitt utsatt for i tiår, og stenger fangeleiren for godt.

Kapittelet om Norges rolle i krigen mot terror er mørk. Og det står fortsatt åpent så lenge ansvar og feil verken er analysert, erkjent eller kompensert. Norske myndigheter ser ikke ut til å ha lært, og det er også vanskelig å se at academia har sett sin besøkelsestid og stilt de ubehagelige spørsmålene om Norges etterlevelse av internasjonal rett i krigen mot terror. Som menneskerettighetsorganisasjon brukte Amnesty de verktøyene den hadde til rådighet: Direkte lobbyvirksomhet mot norske myndigheter, selskaper og eiere av selskaper, oppmerksomhet i media og mobilisering av medlemmer. Amnesty tok også i bruk et nytt verktøy: En juridisk utredning med tanke på mulig strafferettslig forfølgelse av medvirkning til brudd på menneskerettighetene.

MULLA KREKAR OG PRINSIPPENE

I 2003 instruerte daværende kommunalminister Erna Solberg Utlendingsdirektoratet om å utvise en nord-irakisk flyktning av hensyn til rikets sikkerhet. Najmuddin Faraj Ahmad, bedre kjent som mulla Krekar, ble anklaget for støtte til terrororganisasjoner og for deltakelse i krigsforbrytelser og andre alvorlige overgrep i Nord-Irak.

Amnesty stilte seg sterkt kritisk til at Krekar skulle returneres til Nord-Irak der han ville være i alvorlig fare for tortur og dødsstraff. Samtidig krevde Amnesty at norske myndigheter selv burde etterforske Krekar for krigsforbrytelsene han ble beskyldt for, og eventuelt stille ham for retten i Norge etter prinsippet om internasjonal jurisdiksjon.

Amnestys tydelige tale om at forbudet mot å utlevere noen til tortur eller dødsstraff gjaldt for alle uten unntak, også for mulla Krekar, resulterte i at organisasjonen fikk mye kritikk. Samtidig var det mange som roste Amnesty for å være så prinsippfast på menneskerettighetenes vegne, selv om det var upopulært.

Mulla Krekar ble aldri returnert til Nord-Irak, men heller ikke stilt for retten i Norge. I 2020 ble han utlevert til Italia der han ble dømt til fengsel for medvirkning til terrorplanlegging.

Amnesty International, Europarådet og andre organisasjoner

dokumenterte grundig gjennom 2005 og 2006 at CIA misbrukte

europeisk luftrom og europeiske flyplasser i sammenheng med

slike alvorlige brudd på menneskerettighetene.

Amnesty i Norge spurte utenriksminister Støre og statsminister

Stoltenberg om norske myndigheter hadde undersøkt om CIA-flyene

på norsk jord var del av en illegal fangetransport.

Statsministerens kontor mente at det ikke var nødvendig fordi

«Amerikanske myndigheter har understreket at USA overholder

norske lover og regler og respekterer norsk suverenitet over

norsk territorium.»

Amnesty ga seg ikke. Organisasjonen skrev til utenriksminister

Støre: «Vi er (...) svært forbauset over at norske myndigheter

stiller seg så tilsynelatende likegyldige til mistanker om at

norsk territorium kan bli brukt til å utføre slike overgrep.»

BEDRIFTER HAR ANSVAR

Stater bærer hovedansvaret for å beskytte, respektere og oppfylle menneskerettighetene. Amnesty har alltid etterforsket og kritisert statens krenkelser av individets rettigheter. Utover på 1980-tallet begynte organisasjonen likevel å ta inn over seg at private bedrifter sto bak eller bidro til brudd på menneskerettighetene gjennom virksomheten sin.

Det var starten på en diskusjon om Amnestys næringslivsarbeid som for alvor tok fart i siste halvdel av 1990-tallet. Organisasjonen begynte å gå bedrifter etter i sømmene: Førte virksomheten til brudd på menneskerettighetene til arbeiderne i en bedrift, i en leverandørkjede eller til en berørt lokalbefolkning og urfolk? Etterforskning av selskaper stilte likevel organisasjonen overfor nye utfordringer: Risikoen for søksmål mot Amnesty fra selskaper med enorme økonomiske muskler.

Spørsmålet om Amnesty også kunne bidra til å forebygge overgrep gjennom opplæring av næringslivsaktører ble diskutert. Kunne Amnesty samarbeide med bedrifter for å fremme større respekt for menneskerettighetene? Den diskusjonen begynte i Amnestys internasjonale nettverk på slutten av 1990-tallet – og den har pågått siden.

AMNESTY, STATOIL OG HYDRO

Amnesty i Norge tok tidlig det både modige og kontroversielle valget om å inngå et samarbeid om menneskerettighetsundervisning med utvalgte, norske bedrifter. Andre deler av den internasjonale bevegelsen holdt næringslivsaktører på lang avstand. Generalsekretær Jan Borgen utformet på oppdrag fra NHO på slutten av 1990-tallet en menneskerettslig sjekkliste for norske bedrifter som etablerte seg i land med store menneskerettslige utfordringer. Så inngikk organisasjonen samarbeidsavtaler med tunge, norske og statskontrollerte bedrifter: Statoil i 2001 og Hydro i 2002. Organisasjonen fikk økonomisk støtte fra bedriftene til sitt arbeid, mot å levere opplæring og kompetanse om menneskerettigheter og risikokartlegging til bedriftenes ansatte.

Konsernsjef i Statoil, Olav Fjell, avviste at oljeselskapet som da hadde etablert seg i land som Angola, Aserbajdsjan, Kina og Nigeria ville kjøpe seg avlat gjennom avtalen: «Vi ønsker å støtte Amnesty, og til gjengjeld vil vi ha hjelp til å bygge opp kunnskap om menneskerettigheter. Målet er at

vi skal bli bedre til å håndtere utfordringene i vårt daglige arbeid ute i felten», sa Fjell i 2001. Amnestys generalsekretær, Petter Eide, brukte store ord: «For Amnesty er dette en historisk avtale. Det er første gang vi inngår en avtale med et stort transnasjonalt selskap. Det er forpliktende og litt farlig. Men vi har kommet frem til at perspektivene og mulighetene er større enn risikoen.»

I 2002 var Hydro i sterk ekspansjon med virksomhet i nærmere 70 land. Eivind Reiten som var konsernsjef da, innrømmet at selskapet sto overfor stadig større og mer kompliserte menneskerettighetsutfordringer. «Derfor trenger vi en kunnskapsrik samarbeidspartner med stor integritet, og ser frem til at samarbeidsavtalen med Amnesty skal hjelpe oss til å komme enda et skritt videre i vår utvikling som et selskap som tar samfunnsansvar», sa han da avtalen kom på plass.

Samarbeidet om menneskerettigheter som Amnesty hadde med Statoil, senere Equinor, og fremdeles har med Hydro, ga Amnesty en unik mulighet til å drive påvirkningsarbeid for å styrke selskapenes respekt for menneskerettigheter. Gjennom workshops på ulike land og tema, dilemmatrening for selskapenes ansatte og ledergrupper, og muligheten til å gi innspill til retningslinjer og policy-dokumenter, bidro Amnesty til økt vern om menneskerettighetene. Men da Hydro etter ekstreme nedbørsmengder i Brasil i 2018 ble anklaget for utslipp av forurenset drikkevann ved selskapets aluminiumsraffineri Alunorte, gikk lokalbefolkningen til flere søksmål. Hydros egne analyser og eksterne undersøkelser viste ikke forekomst av metaller eller miljøgifter i utslippene. Søksmålene er ennå ikke behandlet av domstolene. Uavhengig av utfallet, er Amnestys vurdering at Hydro ikke hadde en tilstrekkelig god og meningsfylt interessentdialog med lokalbefolkningen i Barcarena. Det er en del av den kritiske dialogen organisasjonen har med selskapet. Hydro tok læring av saken og vil fremover finansiere sosiale og bærekraftige prosjekter som selskapet utvikler i samarbeid med lokalbefolkningen ved aluminiumsverket.

Verken Hydro eller andre selskaper kan få et endelig godkjentstempel av Amnesty, men på de mer enn tjuে årene med menneskerettighetssamarbeid har bevisstheten og kompetansen i selskapene økt markant om hvorfor og hvordan de skal respektere menneskerettighetene i egen virksomhet og leverandørkjede.

Amnestys generalsekretær, John Peder Egenæs, tok på seg grovvaskestyret i 2009 for å demonstrere at Shell må vaske og rydde opp etter en grovt skitten oljevirksomhet i Nigeria. Amnesty satte samtidig spørsmålstegn ved Oljefondets investering i Shell. © Fredrik Naumann/Felix features.

INGEN OLJEPROFITT UTEN ETIKK, TAKK!

400 milliarder kroner var verdien av Norges oljeprofitt på begynnelsen av 2000-tallet. Oljefondet var investert i aksjer i 10.000 selskaper over store deler av verden uten noen etiske rammer. Norsk sivilsamfunn begynte å grave frem historier om tvilsomme selskaper blant investeringene. Skulle Norge tjene penger på produksjon av landminer eller elektrosjokkutstyr som ble brukt til tortur? Som del av det norske sivilsamfunnet krevde Amnesty etiske retningslinjer for investeringene. Regjeringen svarte nei. Fondet var for stort, det ble for vanskelig, mente Ap-finansminister Karl Eirik Schjøtt-Pedersen. SV foreslo at fondet skulle trekke seg ut av de etisk mest problematiske selskapene. Statsminister Jens Stoltenberg avviste forslaget blankt. «Det vil innebære en dramatisk omlegging av petroleumsfondet, som har som oppgave å sikre best mulig avkastning til lavest mulig risiko», sa han.

Fire år og en opphetet debatt senere fikk Stortinget på plass etiske retningslinjer for oljefondet. Takket være drahjelp fra organisasjoner som Amnesty og mange flere skulle Norges nasjonalformue ikke lenger profittere på investeringer i uetisk virksomhet eller uetiske produkter. Et uavhengig etikkråd fikk i oppgave å overvåke fondets investeringer. Dersom det kunne dokumenteres at et selskap hadde ansvar for grove krenkelser av menneskerettighetene, kunne Etikkrådet tilråde at fondet trakk seg ut av selskapet.

De etiske retningslinjene ble et viktig redskap for Amnesty i Norge. Nå kunne organisasjonen måle investeringene opp mot en lovbestemt etisk standard. Organisasjonen tok like godt tak i en av fondets aller største investeringer: oljegiganten Royal Dutch Shell.

Utslipp fra selskapets oljevirksomhet i Nigeria førte på 2000-tallet til enorme miljødeleggelse som fratok lokalbefolkningen i Nigerdeltaet deres eksistensgrunnlag. Amnesty International gjennomførte over flere år en krevende etterforskning i Nigeria som viste den direkte sammenhengen mellom Royal Dutch Shells oljeutslipp og befolkningens ødelagte livsgrunnlag. Rapporten kom på bordet i 2009, og kravet var opprydding og kompensasjon til lokalbefolkningen. I Norge betegnet Amnesty Oljefondets profitt fra investeringen i Shell som skitten, og stilte spørsmål til både fondets forvaltere og til regjeringen om den var i samsvar med fondets etiske retningslinjer.

Dragkampen mellom en fattig lokalbefolkning og et av verdens største oljeselskaper er ennå ikke ved veis ende. Selskapet har ikke ryddet opp etter seg, og den norske nasjonalformuen yngler fortsatt hos oljegiganten Shell.

Tjue år etter opprettelsen av Oljefondet har det vokst til en verdi av svimlende 19.000 milliarder kroner. Statens pensjonsfond utland er nå et av verdens største statlige investeringsfond, og eier omtrent 1,5 prosent av alle børsnoterte selskaper i verden. Det politiske flertallet i Norge er fast bestemt på at Oljefondet ikke skal brukes som et politisk redskap. Likevel kan ingen benekte at fondets enorme aksjehandel på de fleste børser i verden, på mange måter representerer Norges største fotavtrykk i verden. Det forplikter hvis det skal være samsvar mellom Norge som markant forsvarer av menneskerettigheter og internasjonal rettsorden på den globale arena og forvaltningen av landets nasjonalformue.

Amnesty fortsetter derfor å være en aktiv stemme i debatten om etikken i profitten.

VOLD MOT KVINNER — EN RETTIGHETSKAMP

Tidligere Miss World, Mona Grudt, beveger seg sakte nedover en catwalk i 2004. Slik hun har gjort så mange ganger før. Men denne gangen bærer hun ikke haute couture. Hun har et blått øye. En mørbanket kropp. Hun er «Pia», 27 år, voldtatt i drosjen på vei hjem. Historien hennes er hentet fra norske rettsdokumenter. Voldens catwalk er satt opp på Legevakta i Oslo. Norske toppmodeller viser frem hverdagshistorier om vold mot kvinner når Amnesty markerer starten på den norske kampanjen mot vold mot kvinner.

«Dette er Norge i dag», sier generalsekretær Petter Eide i en appell. Anslagsvis 20.000 kvinner opplever vold eller alvorlige trusler om vold i Norge hvert år. Mer enn to av tre kvinnedrap blir begått av hennes partner. «Vold mot kvinner er kanskje den største menneskerettighetsskandalen i vår tid», sier han.

Catwalken på Legevakta var det norske startskuddet til Amnestys verdensomspennende kampanje mot vold mot kvinner. I tillegg til å ta opp kjønnsbasert vold i krig og konflikt, tok Amnesty for første gang opp vold mot kvinner i den private sfære, nemlig vold i nære relasjoner. Kampanjen var et resultat av en lang, intern modningsprosess. Et internasjonalt kvinnettverk ble etablert på 1990-tallet. Da kvinnettverket var samlet i Oslo i 1997, gikk diskusjonen høyt om organisasjonens ureflekterte kjønnsblindhet. En ekspert på vold mot kvinner i krig, Agnès Callamard som senere ble organisasjonens internasjonale leder, påpekte at Amnesty måtte utvikle forståelsen av at brudd på menneskerettighetene rammer kjønnene ulikt.

Etter at organisasjonen fikk sin første kvinnelige leder, Irene Khan, besluttet Amnesty at kjønnsbasert vold mot kvinner, vold som rammer kvinner fordi de er kvinner, eller som rammer kvinner i uforholdsmessig stor grad, skulle på dagsorden i en verdensomspennende kampanje. For første gang begynte Amnesty å etterforske kjønnsbasert vold mot jenter og kvinner i en rekke land: I konfliktene i Colombia, DR Kongo og Sudan. Forståelsen av kjønnsbasert vold som et brudd på kvinners menneskerettigheter utviklet seg parallelt i FNs organer, Den internasjonale straffedomstolen og krigsforbryttertribunalet for det tidligere Jugoslavia. FNs

kvinnekomité slo allerede på 1990-tallet fast at kjønnsbasert vold mot kvinner også er et brudd på menneskerettighetene når gjerningspersonen er en privatperson. Forutsetningen er at staten ikke gjør tilstrekkelig for å forebygge volden, straffe overgripere og sikre rehabilitering til de kvinnene som er utsatt for vold.

HANDLER VOLD MOT KVINNER OM MENNESKERETTIGHETER?

I Norge ble det en diskusjon om vold mot kvinner i nære relasjoner i Norge var en kampsak for Amnesty. Det var verken en moralsk eller politisk diskusjon, men en juridisk debatt om menneskerettighetsvernet.

På den ene siden mente jurister at statens ansvar først og fremst er en negativ plikt til selv å unngå å bryte menneskerettighetene. Altså at staten har en plikt å sikre at offentlige institusjoner og representanter ikke utøver vold mot kvinner. Amnesty la på den andre siden vekt på at staten også har en positiv plikt til sikre menneskerettighetene. Altså at staten må få på plass tilstrekkelige tiltak, eller utvise tilbørlig aktsomhet, som er den juridiske betegnelsen, for å beskytte kvinner mot vold fra private overgripere. Det var også uenighet om hvorvidt omfanget av kjønnsbasert vold mot kvinner i Norge var omfattende og alvorlig nok. Statistikken på begynnelsen av 2000-tallet viste at hver tiende kvinne i Norge hadde vært utsatt for alvorlig vold av sin partner, og like mange var blitt utsatt for voldtekt.

Sist, men ikke minst, handlet diskusjonen også om et sterkere rettsvern for voldsutsatte kvinner kunne føre til en svekket rettsikkerhet for den som er anmeldt.

Amnestys argumentasjon vant frem. Arbeidet mot vold mot kvinner har blitt en selvfølgelig del av kampen for menneskerettighetene, selv om arbeidet absolutt ikke er kronet med seier. Men Amnesty bidro til å endre debatten. Myndighetene har erkjent sitt ansvar for å forebygge og straffeforfølge vold mot kvinner, og diskusjonen handler derfor nå om ansvaret viser seg i effektiv handling på alle nivåer.

Norske toppmodeller stilte opp da Amnesty inviterte media til «Voldens catwalk» på legevakta i Oslo i 2004. Modellene skred over catwalken på venteværelset påført spor av grov vold fra reelle voldshistorier. Slik lanserte Amnesty kampanjen «Stopp vold mot kvinner». Anette Stai, Kathrine Sørland Lise Nilsen, Silvany Bricen og Mona Grudt var blant modellene som stilte opp, mens Bjarte Hjelmeland var konferansier.

«KVINNER UTSETTES IKKE FOR VOLD I VÅR KOMMUNE»

I 2005 henvendte Amnesty seg for første gang til alle kommuner i Norge med følgende forespørsel: «Amnesty International Norge gjennomfører nå en nasjonal kartlegging av kommunenes tilbud til kvinner som har vært utsatt for voldtekt eller vold. Vi vil derfor gjerne ha informasjon om de tilbud som finnes i din kommune.»

Amnesty-grupper og -nettverk påtok seg en helt ny rolle med denne kampanjen. De gikk inn som pågående lobbyister opp mot lokale myndigheter. I første fase purret de kommunene i sitt fylke som ikke hadde svart. Engasjementet var stort og det krevde et godt rigget apparat for å håndtere informasjonsflyten og -mengden. Svarprosenten økte og økte. Til slutt kunne Amnesty offentliggjøre en representativ kartlegging av norske kommuners tilbud til kvinner som hadde vært utsatt for voldtekt eller vold i nære relasjoner. Medlemmenes lokale lobby var utslagsgivende.

Over 70 prosent av kommunene hadde aldri satt problemet på dagsorden.

Halvparten av Norges kommuner hadde ikke oversikt over problemet. Ti prosent av kommunene svarte at kvinner i deres kommune ikke ble utsatt for vold. 95 prosent av kommunene manglet handlingsplaner mot vold. Hver sjettede kommune manglet tilbud om krisesenter. To av tre kommuner hadde ikke tilbud om voldtekstmottak.

Kristiansand kommune fikk honnør for å ta et mer systematisk grep om arbeidet mot vold. Den var en av noen kommuner som pekte seg ut i positiv retning i undersøkelsen.

«Norske kommuner svikter voldsutsatte kvinner». Det var budskapet i Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, Tromsø og flere andre byer da Amnesty i 2005 samkjørte lanseringen av rapporten om kommunenes innsats for å sikre kvinner i Norge et liv uten vold.

Justisminister Odd Einar Dørum ble møtt av en rekke «forslåtte» bunadskledde Amnesty-aktivister opp trappen til Nasjonalgalleriet. Foran maleriet «Brudeferd i Hardanger» overrakte Amnesty ham rapporten Glansbildet slår sprekker og budskapet var at regjeringens retorikk og handlingsplaner var verdiløse så lenge de ikke ga kvinner beskyttelse i kommunene der de levde.

Amnesty gjorde på midten av 2000-tallet den jobben som den norske staten burde ha gjort: Sjekke om statlige planer faktisk øker beskyttelsen av voldsutsatte kvinner. Undersøkelsen ble en vekker for kommune-Norge. Amnesty innledet også et samarbeid med det største forbundet i LO, Fagforbundet, som organiserte 300.000 arbeidstakere, blant dem mange kommunalt ansatte, helsearbeidere og krisesenteransatte som daglig møter kvinner utsatt for vold. Samarbeidet økte tyngden i kravet. Amnesty og Fagforbundet fremmet i fellesskap krav om at den påtroppende regjeringen Stoltenberg skulle prioritere arbeidet mot vold mot kvinner. Samtidig fortsatte Amnesty-medlemmer lokal lobby mot kommunepolitikere. Innsatsen ga resultater.

Soria-Moria-erklæringen til Stoltenbergs andre regjering stadfestet et ønske om å styrke innsatsen mot familievold og vold mot kvinner og barn. Kommuneøkonomien ble styrket i statsbudsjettet. Begrunnelsen var å gjøre det mulig for kommuner og fylkeskommuner å levere bedre tjenestetilbud. Da

begynte en ny fase i Amnesty-medlemmenes lokale lobbyinnsats: Aktivister presset på lokalt for å sikre at økte midler til kommunene faktisk ble brukt i arbeidet mot vold mot kvinner.

Resultater av lokal mobilisering og sentral lobby viste seg også etter flere år. I 2008 var justisminister Knut Storberget klar med en veileder til alle kommuner for utvikling av kommunale handlingsplaner mot vold. Han ga ros til Amnesty for å mobilisere kommunene i arbeidet mot vold i nære relasjoner. I tillegg ble tilbud om krisesenter lovfestet i 2009. Det medførte en kommunal plikt til å sørge for et krisesentertilbud. Loven stadfester at det er et offentlig ansvar å sikre at personer som er utsatt for vold i nære relasjoner får beskyttelse og oppfølging. Regjeringen vedtok samme år å gjennomføre en forekomstundersøkelse av seksuell vold og voldtekt som Amnesty hadde krevd. I 2009 ble FNs kvinnekonvensjon også inkorporert i menneskerettsloven. Det var en annen stor seier, og innebar at konvensjonens bestemmelser ble gitt forrang foran annen relevant norsk lovgivning.

Å involvere Amnesty-medlemmer i lokal påvirkning av kommunepolitikere ble en nøkkel til suksess i denne kampanjen. Det var første gang Amnesty brukte den metoden så systematisk gjennom et langt politisk forløp. Mange medlemmer ga uttrykk for stor entusiasme over å kunne bidra så direkte til politisk endring.

MENNS HOLDNINGER

Kvinnekampanjen fortsatte. I et samarbeid med Reform – ressurscenter for menn og TNS Gallup gjennomførte Amnesty i 2007 en nasjonal spørreundersøkelse om menns erfaringer med og holdninger til vold mot kvinner. Rapporten avdekket at mange menn i Norge la hele eller deler av ansvaret for å bli utsatt for seksuelle overgrep på kvinner. Rapporten fikk enorm medieoppmerksomhet og statsministerens kontor ba om møte. Da en ny nasjonal handlingsplan mot vold i nære relasjoner ble lansert på slutten av året, var flere av Amnestys krav inkludert. I tur og orden tok Amnesty tak i ulike sider ved vold i nære relasjoner som rammer kvinner i det norske samfunnet, blant annet utrygghet og vold mot kvinner i asylmottak i Norge.

Kampanjen mot vold mot kvinner ble en av de største satsningene til Amnesty i Norge på 2000-tallet, og har fortsatt i ulike faser siden. Temaet ble sentralt i Amnestys arbeid, og Amnesty fikk en rolle i samfunnsdebatten om overgrep mot kvinner. Kvinnebevegelsen hadde i mange år krevd større innsats for å beskytte kvinner mot vold, men det ble verdsett av de aktørene som hadde stått på å årevis at Amnesty brakte den menneskerettslige argumentasjonen til debatten. Så er det dessverre ikke mulig å oppsummere nå tjue år etter kampanjestart, at vold mot kvinner faktisk er redusert. Det rapporterte omfanget av vold ser heller ut til å øke. Om det er fordi rapporteringen har blitt bedre eller om det avspeiler at flere kvinner utsettes for vold i dag enn for tjue år siden, er ikke klart. Her trengs det mer kunnskap og bedre strategier.

→ Dette bildet prydet Amnestys rapport fra 2005 med tittelen «Glansbildet slår sprekker». Rapporten avdekket at norske kommuner ikke stiller opp for kvinner som blir utsatt for vold. Kampanjen til Amnesty tok i bruk nasjonalromantiske symboler for å slå fast at volden skjer overalt – også i Norge.
© Kikkut/Amnesty International.

EN KRITIKER AV OL I BEIJING

Hu Jia og Zeng Jinyan med deres nyfødte datter rett før han ble arrestert for OL-kritikk i Kina.
© Hu Jia og Zeng Jinyan/privat.

15 norske toppidrettsutøvere løp for OL-gull og frihet for den kinesiske samvittighetsfangen Hu Jia i Holmenkollstafetten i 2008. Megapostkortene for Hu Jia som de holder, ble signert av 27.000 mennesker. Her gjorde Amnestys stjernestafettlag seg klar til start: Lise Klavenes, Espen Bredesen, Bjørn Einar Romøren, Martin Hansen, Marie Knutsen, Kristine Engeset, Ingunn Hul-green Weltzien, Linn Jørum Sulland, Lasse Kjus, Hege Riise, Pål Trulsen, Pål Gunnar Mikkelsplass, Steffen Tangstad og Stig Inge Bjørnebye. © Amnesty International/Kristin Rødland Buick.

«Håpet er i ferd med å forsvinne. Men så åpner jeg postkassen min, og der finner jeg hundrevis av brev og postkort!

Jeg tok dem i min favn og bar dem hjem, åpnet dem sakte og andektig ett og ett. Jeg så fjelltopper, isfjell, slott, strender, egg, fugler, kirker, gater i fremmede land, dukker og blomster, barnetegninger med sterke oransje farger og solen ... Naturens undere, fra hele verden, som aldri forlater oss selv i politisk mørke, eller når overgrep skjer (...)

Jeg takker dere for alle disse hilsener om håp, kjærlighet og velsignelse; jeg og min familie føler oss ikke lenger alene! Mine kjære venner, i kveld sender jeg dere mine bønner, blomster og kjærlighet.» Det skrev kinesiske Zeng Jinyan til Amnesty i 2008.

I forkant av sommer-OL i Beijing i 2008 ble den kinesiske menneskerettighetsaktivisten Hu Jia dømt til tre og et halvt års fengsel for å ha «hisset opp til samfunnsfiendtlig virksomhet». Han hadde blant annet kritisert Kinas brudd på løftene om bedring av menneskerettighetssituasjonen i forbindelse med OL.

Hu Jia er en av Kinas mest kjente menneskerettighets-, miljøvern- og hiv/aids-aktivister. Han har vært aktiv i en rekke sivilsammfunnsorganisasjoner. Utenlandske journalister og menneskerettighetsorganisasjoner fikk jevnlig informasjon fra ham om menneskerettighetsbrudd i Kina. Han ble gjentatte ganger satt i husarrest. Kona hans, Zeng Jinyan, ble satt i husarrest med deres nyfødte datter da Hu Jia ble arrestert. Over flere år kontrollerte sikkerhetsvakter blokkerte hennes dag og natt mens mannen satt i fengsel.

Amnesty adopterte Hu Jia som samvittighetsfange, og krav om hans løslatelse var en sentral del av kampanjen mot brudd på menneskerettighetene i Kina før Beijing-OL i august 2008.

En dag fikk Amnesty brevet som utdraget over er hentet fra. Det ga inspirasjon.

Lise Klavenes hopper opp og ned mens hun speider etter Pål Gunnar Mikkelsplass som skal komme løpende med stafett-pinnen til veksling nå. Hun er klar for en 1220 meter lang spurt på grus og asfalt i Holmenkollstafetten i mai 2008. Klavenes skal løpe 11. etappe i Amnestys stjernelag av norske toppidrettsutøvere som løper for samvittighetsfangen Hu Jia i Kina. Hun har bilde av Hu Jia på brystet i likhet med resten av Amnestys topplag. Idrettsstjernen løper med mål om å få ham løslatt.

Lagkaptein for stafettlaget er Amnestys generalsekretær, John Peder Egenæs. Han spurter i stafettens første etappe og veksler med Espen Bredesen. Mens Klavenes er klar til sin etappe, blir Egenæs intervjuet av norske medier om Amnestys Kina-kampanje. Det er hundre dager til lekene i Kina begynner.

Sommer-OL i Beijing i 2008 var Kinas store øyeblikk. Amnesty International tok ikke til orde for boikott, men satset stort på å bruke lekene til å legge press på Kina før lekene var i gang. Analysen var at Kina akkurat da var særlig sensitiv for

kritikk. Verden så mot Kina. Kinesiske myndigheter ønsket derfor å bruke lekene til å vise seg frem – og øke oppslutningen om styret sitt, hjemme og ute. I tillegg var lekene selv årsak til omfattende menneskerettighetsbrudd, inkludert tvangsutkastelser og fengsling av aktivister som hadde uttalt seg kritisk. Fra Amnestys omfattende katalog over brudd på menneskerettighetene i Kina, valgte organisasjonen å konsentrere seg om krav som faktisk kunne innfris: Økt pressefrihet, løslatelse av kinesiske OL-kritikere og reduksjon i bruken av dødsstraff.

Stafetten for Hu Jia var del av en storstilt Kina-kampanje der Amnestys under slagordet «Håp om OL-gull – håp om frihet» fikk nye aktører med på laget: Sportsjournalister og idrettsutøvere. Allerede et år før lekene, var organisasjonen i gang med å preppe norske medier som skulle dekke lekene. Amnesty utarbeidet en håndbok om situasjonen for menneskerettighetene i Kina for norske journalister sammen med Norsk Journalistlag og Norsk PEN. Samtlige større norske medier deltok i opplæringsseminar i Amnestys lokaler. Håndbok og opplæring av journalister var nye verktøy i

Amnestys arbeid. Da Amnesty 100 dager før lekene begynte, lanserte en rapport om situasjonen for menneskerettighetene i Kina, var Amnestys kritikk i alle medier. Den handlet om at beboere som sto i veien for gigantutbyggingen av stadioner og annen infrastruktur til Beijing-OL var blitt kastet ut med tvang. De som protesterte, ble arrestert. Kinesiske medier og bloggere fikk munnkurv eller ble arrestert hvis de kritiserte myndighetene.

Amnestys nye kontakt med sportsjournalister ga uttelling. Det ga også kontakten til Norges Idrettsforbund der Amnesty ga opplæring, og fikk forbundet til å ta opp Amnestys krav overfor Den internasjonale olympiske komité. 14 toppidrettsutøvere på vei til OL i Beijing ga sitt navn og bilde til Amnestys kampanje. Amnesty-aktivister organiserte et 50-talls Kina-arrangementer over hele landet parallelt med den omstridte fakkelfstafetten som Kina gjennomførte internasjonalt i løpet av de siste hundre dagene før lekene begynte 8. august 2008.

Amnesty oppnådde en stor økning i oppmerksomheten i Norge om situasjonen i Kina, og større erkjennelse av det ansvar og de muligheter norske aktører faktisk har i enhver forbindelse med Kina. Sportsjournalister og idretten viste seg for første gang å være gode samarbeidspartnere og budbringerne av et budskap om menneskerettigheter. Deres rolle har bare blitt viktigere med årene.

Etter OL deltok Amnesty i et politisk rundebordsmøte i Beijing under den norsk-kinesiske menneskerettighetsdialogen. Der fikk Amnesty møte og utveksle meninger med både kinesiske og norske myndighetspersoner. Møtet ble opplevd som konstruktivt og skapte en sjelden optimisme.

Resultatene i Kina var likevel mindre entydige. På den positive siden ble antall forbrytelser som kunne straffes med døden faktisk redusert. Høyesterett i Kina oppfordret dommere til å bruke dødsstraff bare i de «mest alvorlige» tilfeller. Hva den praktiske konsekvensen ble, var likevel uklart fordi Kina ikke ville – og fortsatt ikke vil – offentliggjøre antall henrettelser. Utenlandske journalister fikk økt pressefrihet under og etter lekene, mens de kinesiske journalistene fikk mindre handlingsrom før OL. Presset mot kinesiske menneskerettighetsaktivister økte, flere ble arrestert, mens noen få prominente aktivister ble løslatt. Hu Jia ble først løslatt i 2011.

Etter OL skjedde det noe oppsiktsvekkende. En kinesisk appell for demokrati og menneskerettigheter ble fremmet av en gruppe kinesiske intellektuelle før jul i 2008, Charter 08. Den utløste en bølge av arrestasjoner. En av de intellektuelle fikk verdens oppmerksomhet to år senere. Og den oppmerksomheten skulle føre til en årelang kinesisk isfront mot Norge.

Vinterveke på Voss aksjonerte for Hu Jias løslatelse i 2008. I en årrekke fikk Amnesty-ildsjeler på Voss med seg Ekstremsport-miljøet på kreative ekstremsport-stunts og -stafetter for samvittighetsfanger. © Amnesty International.

Stunt mot tvangsutkastelser på Olav Ryes plass i Oslo. Avstanden mellom Grünerløkka og slummen i Nairobi ble for stor da Amnesty forsøkte å skape identifikasjon med slumbeboere i Kenya gjennom et tvangsutkastelsesstunt i den norske hovedstaden. Ingen på Olav Ryes plass reagerte da gravemaskinen og bygningsarbeidere med varselsløpesedler kom oppover Grünerløkka for å starte rivningen av et kvartal i Thorvald Meyersgate. Stuntet var litt for kreativt. © Greg Rødland Buick.

FATTIGDOM OG VERDIGHET

På begynnelsen av tiåret tok Amnesty beslutningen om å jobbe for alle menneskerettighetene. Kampanjen mot vold mot kvinner på midten av tiåret, ble den første manifestasjonen av et utvidet mandat. Mot slutten av tiåret gikk organisasjonen etter flere års planlegging på internasjonalt nivå for alvor inn i arbeidet for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter med kampanjen «Demand Dignity». Den var en paraply for arbeid mot brudd på menneskerettigheter som skaper og opprettholder fattigdom. Det handlet om ulike former for diskriminering, blant annet det alarmerende høye antall kvinner i det globale sør som dør i barsel fordi de ikke får tilgang til helsehjelp, såkalt mødredødelighet. Det handlet også om tvangsutkastelser. Rundt storbyer i det globale sør ble beboere i uformelle boområder og slum ofte kastet ut av hjemmene sine med tvang, uten varsel eller rettslig kjennelse.

Amnesty i Norge valgte å gå inn i et samarbeid med Amnesty Kenya som jobbet aktivt mot nettopp tvangsutkastelser i samarbeid med grasrotsorganisasjoner i Nairobis slumområder. Med støtte fra Norge gjennomførte Amnesty Kenya rettsopplæring for beboere i uformelle boområder og fikk advokater i Nairobi til å forsvare dem pro bono mot tvangsutkastelser. Amnesty Kenyas studentaktivister holdt kurs for skoleelever om hvilke rettigheter de hadde som kenyanske borgere, selv om de var fattige, og hvordan de kunne bruke dem. Amnesty bygget også aktivistgrupper som jobbet mot voldtekt og partnervold i slumområdene.

Mindre vellykket var forsøket på å illustrere de menneskerettslige utfordringene ved tvangsutkastelser da Amnesty arrangerte et stunt i Oslo med en gravemaskin og et opptog av bygningsarbeidere. De kom marsjerende opp gata til Grünerløkka med løpesedler med varsel om umiddelbar rivning av hele kvartaler i Thorvald Meyersgate. Opptoget ble møtt av likeglade forbipasserende på Olav Ryes plass, og fikk ingen oppmerksomhet i media. Avstanden mellom slummen i Nairobi og utelivet på Grünerløkka i Oslo var for stor – eller kommunikasjonen til Amnesty var litt for kreativ. Identifikasjonen uteble. Det stuntet tok organisasjonen med som læring.

Næringslivets ansvar for å respektere og beskytte menneskerettighetene ble en naturlig del av Demand Dignity-kampanjen. Mot slutten av tiåret kom som nevnt Amnestys grundige dokumentasjon av Shells ødeleggende oljevirkosomhet i Nigeria. Amnesty i Norge og flere andre land gikk til aksjon for å få Shell til å rydde opp i Nigerdeltaet. Over hele landet deltok nesten 500 aktivister i opplæring rundt problemene i Nigerdeltaet og dro så ut med vaskeuniformer, kost, hansker og såpe i morgenrushet for symbolsk å vaske rene Shells bensinstasjoner over hele landet og samle støtte mot Shells ødeleggende virksomhet i Nigeria. 40 000 signerte krav til Shell om opprydding i Nigerdeltaet. Aksjonene etablerte Amnesty sterkere enn før som en organisasjon som også stiller næringslivsaktører til ansvar.

HASTEAKSJON FOR FAMILIEN KHALAF: «AMNESTY REDDET LIVET VÅRT!»

«Amnestys hasteaksjon mot Norge reddet livet vårt! Da vi var sårbare og fryktet tvangsretur til Syria, så mennesker over hele verden oss, trodde på oss og aksjonerte. Amnesty ga oss trygghet. Vi er stolte over å være levende bevis på at det nytter å bry seg.» Det sa tvillingene Nawroz og Narin Khalaf i 2024. De er kurdere fra Syria og var barn da hele familien flyktet til Norge på slutten av 1990-tallet. Amnesty satte i gang den første hasteaksjonen mot norske myndigheter noensinne for å stanse tvangsretur til Syria i 2001. Den førte frem. © Amnesty International.

«MAKE SOME NOISE» I NORGE

Amnesty fikk med seg en internasjonal musikkverden til støtte for organisasjonens arbeid. Yoko Ono ga Amnesty innspillingsrettighetene til «Imagine» og hele John Lennons sangbok. En egen vervebuss dro på festivalturné i Norge. Elvira Nikolaisen og Morten Harket stilte opp ved lanseringen av albumet i Oslo. © Amnesty International/Greg Rødland Buick.

RESULTATER PÅ 2000-TALLET

- 600 politiske fanger ble satt fri i Syria i år 2000, flere av dem var samvittighetsfanger som norske Amnesty-grupper hadde jobbet for. Samme år registrerte Månedskampanjen 17 løslatelser fra ni land, omgjøringer av to dødsstraffer og to utsettelse av henrettelser.

- Den første hasteaksjonen mot Norge i 2001 førte frem. Den syrisk-kurdiske familien Khalaf ble ikke tvangsreturnert til Syria, men fikk beskyttelse i Norge.

- I 2001 ble det rapportert om løslatelser og takkehilsener fra land som Usbekistan, Turkmenistan, Tyrkia, Myanmar, Kina, Israel, De okkuperte palestinske områdene, Tunisia, Libya, Mexico, Honduras, Guatemala, Colombia, USA, Burkina Faso, Guinea, Togo og DR Kongo.

- Den internasjonale straffedomstolen, ICC, trådte i kraft i 2002 etter en lang prosess der Amnesty bidro som pådriver. Domstolen kan straffeforfølge enkeltpersoner for forbrytelser mot menneskeheten, som folkemord og krigsforbrytelser.

- Amina Lawal i Nigeria fikk barn utenfor ekteskap og ble dømt til døden ved steining. Hun ble løslatt i 2003 etter Amnestys mobilisering. I Norge engasjerte mer enn 60.000 seg mot steiningen, deriblant Frøken Norge Kathrine Sørland, Wenche Foss og statsminister Bondevik.

- Russland-kampanjen i 2003 rapporterte løslatelser, støtte til torturofre, gaver til barn i fengsel – og 150.000 underskrifter til Putin. For første gang ble en russisk høyere offiser dømt for overgrep mot sivile i krigen i Tsjetsjenia i den mest profilerte saken i kampanjen. Familien til kvinnen som ble drept av oberst Budanov måtte flykte og fikk opphold i Norge. Der takket de norske aktivister.

- Oljefondet, Statens pensjonsfond utland, ble underlagt etiske retningslinjer etter flere års diskusjon der Amnesty deltok aktivt. Skiftende regjeringer var mot, men snudde i 2004.

- Norske kommuner fikk på plass handlingsplaner mot vold mot kvinner etter Amnestys dokumentasjon av kommune-Norges unnfalhet.

- Regjeringen økte både krav om tiltak mot vold mot kvinner og økonomisk støtte til kommunene etter Amnestys kvinnekampanje.

- Tvangsutkastelser av slumbeboere i Kambodsja og Ghana ble stanset etter lokale protester med støtte fra norske Amnesty-aktivister. Flere tusen familier fikk beholde hjemmene sine. Liknende eksempler ble rapportert fra flere land.

- I Marokko fikk politi og fengselsdirektører på 2000-tallet opplæring i menneskerettigheter av Amnesty. I Tyrkia fikk imamer, religiøse ledere, opplæring i kvinners rettigheter. I Israel ble soldater og lærere drillet i respekt for menneskerettigheter. Dette er bare tre av mange resultater av undervisningsprosjektene som kom i stand med midler fra TV-aksjonen til Amnesty i 1999. Amnesty-avdelinger i Thailand, Malaysia, India, Israel, Tyrkia, Marokko, Slovenia, Moldova, Polen, Russland og Sør-Afrika ga på 2000-tallet undervisning til strategisk utvalgte folk som kunne bringe kunnskapen videre til nye grupper, såkalte «multipliers». Et vell av nye undervisningsmetoder ble tatt i bruk.

- I Kina ble Amnestys dokumentasjon for første gang tilgjengelig på mandarin og kontakten mellom menneskerettighetsforkjempere i Kina – der Amnesty ikke har adgang – og Amnesty ble styrket. Materiell ble også oversatt til mongolsk og thai. Det var konkrete resultater av at Amnesty med midler fra TV-aksjonen i 1999 fikk økonomi til å opprette regionkontorer i Hongkong i Asia, men også i Kampala i Afrika, Beirut i Midtøsten og Nord-Afrika, San José i Latin-Amerika og Moskva i Øst-Europa.

- Amnesty bidro til at en ny norsk antiterrorlov i 2009 ikke var i strid med menneskerettighetene.

- I 2009 ble kvinnekonvensjonen inkorporert i den norske menneskerettighetsloven.

2010 TALLET

STORM OG STAND- HAFTIGHET

Omveltningene i Midtøsten preget tiåret. Spirene til frihet og reform i den arabiske våren fikk aldri folde seg ut, men visnet i undertrykkelse og krig. Regionen så noen diktatorer falle, men ble ikke kvitt de autoritære styreformene. Situasjonen for menneskerettighetene gikk med få unntak fra vondt til verre.

Utviklingen var ikke enestående for Midtøsten. Verden var vitne til en autoritær dreining i en lang rekke land, også i demokratiske land i Europa. Ytrings- og forsamlingsfriheten ble innskrenket og sivilsamfunn kriminalisert. Rettsapparat ble satt under politisk press, og politiske ledere valgte en retorikk som økte diskriminering og hat mot marginaliserte og sårbare grupper. I stater uten demokratisk tradisjon, skjedde en ytterligere konsentrasjon av makt hos allerede autoritære ledere. Vernet om de enkelte menneskerettighetene ble ikke bare uthulet, men selve ideen om universelle menneskerettigheter og internasjonal rett kom under økt angrep.

På den andre siden var tiåret også preget av sterk mobiliseringskraft. Barn og unge i land etter land skapte en høylydt klimabevegelse i protest mot mangel på handling i klimakrisen. «MeToo»-bevegelsen feide over store deler av verden som et oppgjør med patriarkalsk maktmisbruk. Mobiliseringen ga inspirasjon, også til verdens største menneskerettighetsorganisasjon, som kvitterte med å sette vernet om retten til å protestere øverst på sin internasjonale dagsorden.

I en slik tid opplevde Amnesty alvorlige økonomiske utfordringer. Medlemmer og enkeltdonorer har alltid vært organisasjonens økonomiske rygggrad. Når de opplever nedgangstider, faller inntektene til organisasjonen. Det kunne merkes dette tiåret. Samtidig gjennomførte Amnesty en krevende reform: Organisasjonen tok beslutningen om å komme nærmere virkeligheten den dokumenterte. Hovedkontoret i London ble bygget ned, og nye regionale ressursentre bygget opp flere steder i alle verdensdeler. Det var en til dels smertefull prosess der dyktige og lojale medarbeidere ikke ble med videre, mens ny ekspertise måtte utvikles, og nye strukturer falle på plass. På toppen av det hele ble organisasjonen tvunget til å gjennomføre store kutt i antall internasjonalt ansatte helt på slutten av tiåret.

Til tross for økonomiske utfordringer klarte Amnesty å levere solid og omfattende etterforskning under den arabiske våren, og å bygge opp og ta i bruk et kriseteam med spisskompetanse på etterforskning i krig og konflikt. I Norge ga Amnesty et lite bidrag til å avhjelpe flyktningkrisen som krigen i Syria skapte. Etter målrettet mobilisering gikk et politisk flertall inn for å ta imot 10.000 flyktninger fra Syria.

Under slagordet «Stå opp mot urett!» ble den norske TV-aksjonen i 2012 et avgjørende bidrag til å styrke Amnestys internasjonale arbeid. Resultatet av innsamlingen, nær 200 millioner kroner, var den største vitamininnsprøytingen til bevegelsen noensinne.

Norge er et lite land, men den norske avdelingen av Amnesty var – og er fremdeles – en av de ti nasjonale avdelingene som bidrar mest til den internasjonale organisasjonen, og til små avdelinger i det globale sør som ikke kan finansiere seg selv. I lys av organisasjonens stramme økonomi, påtok Amnesty i Norge seg i tillegg sentrale oppgaver på vegne av hele bevegelsen. Et internasjonalt senter for menneskerettighetsundervisning kom på plass i Oslo, og utviklet et helt nytt bibliotek med digitale menneskerettighetskurs. Etterforskningskapasitet på Iran ble også et norsk bidrag til det internasjonale arbeidet dette tiåret.

Amnestys kjernemetode, brevskrivning, gikk ikke av moten. Tvert imot mobiliserte «Skriv for liv», Amnestys årlige brevskrivningsmaraton, flere og flere mennesker i Norge til innsats for medmenneskers frihet. Mot slutten av tiåret, markerte Amnesty seg kraftig i sosiale medier. I Norge ble Amnesty den humanitære organisasjonen som skapte mest engasjement, særlig på Instagram og Facebook.

GLIMT FRA TIÅRET

2010 Amnesty har 100.000 støttespillere i Norge og 67 aktive grupper. Amnestys stortingsgruppe blir etablert som den største tverrpolitiske gruppen blant representantene. Torbjørn Røe Isaksen (H) og Håkon Haugli (Ap) i Utenrikskomiteen leder gruppen. Amnesty inngår samarbeidsavtaler med Utdanningsforbundet og Forskerforbundet, og en aksjon for Liu Xiaobo er første samarbeidssak. 18 norske forfattere og skribenter, blant andre Levi Henriksen, Gunnar Stålesen og Hilde Hagerup, blir med på Amnestys bokprosjekt «Akkurat nå». De bidrar med personlige tekster om temaer og personer som Amnesty jobber med.

2011 Amnestys internasjonale senter for menneskerettighetsundervisning blir etablert i Oslo etter 20 års kompetansebygging på området. Maria Amelie-saken setter for alvor papirløses situasjon på dagsorden. Amnesty forsvaret hennes rett til å bli i Norge med henvisning til Barnekonvensjonen. Norge svarer på terror med rosetog. Amnesty bidrar i organiseringen av den symbolmettede markeringen på Rådhusplassen i Oslo.

2012 TV-aksjonen «Stå opp mot urett» samler inn nær 200 millioner kroner til Amnesty. 100.000 er bøssebærere og 5000 norske bedrifter støtter aksjonen. Midlene skal styrke organisasjonens internasjonale arbeid på en rekke områder i fem år. Amnesty International beslutter at organisasjonen i all hovedsak ikke skal ta stilling til om bruk av væpnet makt i en konflikt er legitim, men åpner opp for å kunne oppfordre til en militær intervensjon hvis det er nødvendig for å forhindre omfattende menneskerettighetsbrudd, eller fordømme en militær intervensjon hvis det er spesielt sannsynlig at den vil føre til omfattende menneskerettighetsbrudd.

2013 En ny internasjonal våpenhandelsavtale blir vedtatt i FN. Amnesty har ledet en 20 år lang kampanje for å få kontroll på våpenhandel. Over en million aktivister fra hele verden har bidratt, også i Norge. Amnesty turnerer festival-sommeren rundt i landet med en kampanje mot dødsstraff. Kongen omtaler i sin nyttårstale Amnesty som en organisasjon som kjemper for våre alles menneskerettigheter, blant annet ytringsfriheten.

2014 Den første internasjonale Amnesty-aksjonen for transpersoners rettigheter blir gjennomført. Den handler om norske John Jeanette Solstad Remø. «Skriv for liv», den årlige brevskrivningskampanjen for utvalgte enkeltmennesker i verden, har enorm oppslutning i Norge og blir utvidet til et seks ukers maraton med 60 offentlige arrangementer. 100.000 signaturer og 1500 solidaritetsbrev blir skrevet. 40 Amnesty-grupper, 35 skoler og 70 skoleklasser deltar. Før og under vinter-OL i Sotsji informerer Amnesty om det krympende rommet for ytrings- og organisasjonsfrihet i Russland.

2015 Norge vedtar å ta imot 8.000 syriske kvoteflyktninger over tre år etter en offensiv Amnesty-kampanje kalt «Velkommen Syria». Fontener og vannspeil over hele landet blir fylt med blomster på flyktningdagen i juni, i solidaritet med flyktninger og migranter som risikerer livet på flukt over Middelhavet. Operasjon Dagsverk går til Amnestys prosjekt «Med lik rett» for ungdom i Argentina, Chile og Peru. Prosjektet skal gi opplæring om ungdommenes rettigheter knyttet til egen kropp og seksualitet. Elever på over 500 norske skoler samler inn over 20 millioner kroner. 12 elever tar over Amnesty-jobber på OD-dagen, blant dem 14 år gamle Sophie, som er generalsekretær for en dag.

2016 Amnesty er sterkt involvert i Verdenskonferansen mot dødsstraff i Oslo. En Amnesty-rapport om sexarbeideres menneskerettigheter skaper kontroverser. Amnesty står opp for den marginaliserte gruppen og krever avkriminalisering av sexarbeid, inkludert kjøp og salg av sex og organisering av sexarbeid. Kriminalisering går ut over sexarbeidernes menneskerettigheter.

2017 Amnesty-folk i Tyrkia blir arrestert. Generalsekretær i Amnesty Tyrkia, Idil Eser, blir løslatt etter fire måneder. Da bidrar Amnesty til å gi henne et hvileår i Norge. Amnesty i Norge går i bresjen for en stor reform i Amnestys internasjonale demokrati: Organisasjonen beslutter at antall stemmer per nasjonal avdeling ikke lenger skal avspeile antall medlemmer, men at hvert land skal ha én stemme – uavhengig av medlemstallet. Norge går fra seks stemmer til én – og Amnestys globale representasjon blir styrket.

2018 Amnesty lanserer en satsing for å styrke ytringsfriheten i Norge med en undersøkelse om netthets mot kvinner. Fotograf Rune Eraker har utstilling på Nobels Fredssenter med bilder av mennesker fra hele verden som på ulike måter har mistet sin frihet. Utstillingen og bokprosjektet «Fortell verden om oss» er et resultat av et fire år langt samarbeid med fredssenteret og Amnesty i Norge.

2019 Amnesty offentliggjør 21 politiske forslag mot netthets i Norge. Amnesty International vedtar at besittelse, bruk og dyrking av narkotika til eget bruk bør avkriminaliseres. Amnestys internasjonale leder, Kumi Naidoo, utfordrer Norsk elbilforening til å ta lederskap i krav om etisk forsvarlige batterier til det grønne skiftet på en konferanse i Oslo.

FLOMLYS PÅ FREDSPRISVINNER LIU XIAOBO

Det koker i Amnestys lokaler i hovedstaden. På dagen for fredsprisutdelingen, 10. desember 2010, er atriet i Grensen 3 fullstappet av mennesker fra hele verden under et ti meter høyt banner: «Free Liu Xiaobo» er budskapet. Han soner 11 års fengsel fordi han tok til orde for reformer i Kina. Og han er tildelt Nobels fredspris. Om noen timer skjer den høytidelige seremonien.

I Amnestys atrium i Oslo har en rekke kinesiske menneskerettighetsaktivister i eksil samlet seg for å diskutere strategi i arbeidet for menneskerettighetene i Kina. Det er første gang Amnesty live-streamer et seminar. Nervene er i hjelpenn.

I Hongkong er det natt, men på Amnestys Hongkong-kontor legges sitater fra streamen ut på Twitter – oversatt til mandarin. 3000 mennesker følger seminaret via Twitter, blant dem en rekke aktivister i fastlands-Kina som løpende kommenterer og spiller inn sine spørsmål til debatten i Oslo. Internasjonal presse er i Oslo for å dekke nobelseremonien, og mange av dem har funnet veien til seminaret. De kan rapportere fra debatten mellom kinesiske aktivister i eksil, Hongkong-aktivister og aktivister i fastlands-Kina via Twitter-feeden. Resultatet er hundrevis av oppslag i Norge og internasjonalt.

Fra seminaret beveger folk seg opp til Kinas ambassade der Amnesty vil overlevere nær hundre tusen signaturer fra en rekke land for løslatelse av Liu Xiaobo. Underskriftene fyller flere pappesker, men Kinas ambassade er lukket og låst. Forsamlingen foran portene til ambassaden presser på, og de kinesiske aktivistene fra hele verden roper. Et enormt internasjonalt medieoppbud er på plass. Scener fra den kaotiske markeringen blir del av medias rapportering fra nobelseremonien i Oslo.

Når mørket faller på samme dag, står 1500 mennesker med fakler i hendene foran Grand Hotel i Oslo. Det tradisjonsrike fakkeltog for Nobelpris-vinnere hyller alltid prisvinneren der, og vinneren hilser folkemengden fra en balkong. Denne gangen er balkongen tom. Liu sitter i et fengsel i Kina. På avtalt tidspunkt under NRKs livesending, forvandles hele fasaden på hotellet til et enormt portrett av Liu Xiaobo. Fakkeltoget jubler. Bildet av menneskemengden med de tente faklene i vintermørket foran det enorme bildet at Liu Xiaobo brenner seg fast.

«Ytringsfrihet er grunnlaget for menneskerettighetene, kilden til menneskeheten og sannhetens mor.» Det sa Liu Xiaobo til retten som dømte ham til 11 år bak murene.

Etter massakren på Den himmelske freds plass i Beijing i 1989 videreførte Liu Xiaobo ideene fra studentopprøret om fredelige demokratiske reformer i Kina. Det førte ham i fengsel flere ganger. I 2008 undertegnet han appellen som fikk navnet Charter 08. Initiativet kom fra en rekke kinesiske intellektuelle, og tok til orde for menneskerettigheter og politiske reformer. Etter at Liu Xiaobo ga sitt navn til Charter 08 ble han arrestert og satt ett år i varetekt før han ble dømt til 11 års fengsel for «undergravende virksomhet». Under soningen ble han alvorlig syk og døde av leverkreft i 2017. Kinesiske myndigheter reagerte på tildelingen av Nobels fredspris i 2010 ved å sette kona hans, poeten Liu Xia, i husarrest. Hun ble holdt isolert i husarrest i hele åtte år inntil hun med sviaktende helse fikk forlate Kina.

Kina reagerte også overfor Norge, og mente at norske myndigheter hadde hatt en finger med i spillet da Nobelkomiteen valgte å tildele en kinesisk samvittighetsfange fredsprisen. Oppmykingen mellom Norge og Kina som hadde

©

foregått et tiår, og handlet om både handel og menneskerettighetsdialog, ble stanset. Kina plasserte Norge i fryseboksen.

Fredsprisen økte uten tvil oppmerksomheten om tankene til Liu Xiaobo og kneblingen av ham, men også om ytringsfrihetens magre kår i Kina. Det er likevel vanskelig å se at prisen førte til større rom for kritiske stemmer i Kina, og den bedret ikke hans situasjon.

Akkurat denne pristildelingen gir grunn til å reflektere over tilsluttede og utilsiktede konsekvenser av oppmerksomhet – selve krumtappen i Amnestys metodiske verktøykasse. Amnestys metode er å kaste lys over krenkelser av menneskerettighetene fordi overgrep trives best i mørket. Oppmerksomhet er som oftest en forutsetning for å få til endring. Det er utallige eksempler på at metoden har gitt resultater. Selv om målet med en fredspris ikke er synlighet alene, bidrar den likevel til et sjeldent sterkt lys på prisvinneren. Nobelkomiteen har derfor uttalt at den – som Amnesty – nøye vurderer i hvert enkelt tilfelle, om det kan skade prisvinneren og saken å få verdens øyne rettet mot seg. I de fleste tilfeller der Amnesty på en eller annen måte har kunnet få kontakt med en samvittighetsfange, er fangens ønske at saken blir kjent, også selv om det alltid er en viss risiko for at det kan føre til forverrede forhold bak murene eller represalier mot familie. Erfaringen er at oppmerksomhet som regel beskytter en samvittighetsfange mot mishandling i fengselet og kan gi bedre soningsforhold – og noen ganger friheten.

©

© Kinesiske menneskerettighetsforkjempere i eksil og norske Amnesty-aktivister ropte krav om løslatelse av fredsprisvinneren foran porten til Kinas ambassade i Oslo 10. desember 2010. Et enormt internasjonalt medieoppbud var på plass og rapporterte fra den kaotiske markeringen. © Greg Rødland Buick.

© Amnesty hadde med nær hundre tusen signaturer fra en rekke land for løslatelse av Liu Xiaobo. Kinas ambassade var lukket og låst, så bunken med konvolutter med alle signaturene ble etterlatt som en hilsen foran porten. © Greg Rødland Buick.

← Fakkeltøget hyllet fredsprisvinner Liu Xiaobo foran Grand Hotel, 10. desember 2010. © Greg Rødland Buick.

ROSETOG MOT TERROR

Den ubegripelige terroren rammet Norge 22. juli 2011. Hele landet gikk i sjokk. Det var også berørte blant mennesker tilknyttet Amnesty. I tillegg til krisehåndtering ble samtalen internt et spørsmål om Amnesty kunne bidra med en symbolsk, samlende og konkret respons.

To døgn etter udåden stilte organisasjonen sine ressurser og sine lokaler til rådighet for et privat initiativ om en symbolsk markering i Oslo sentrum i solidaritet med de mange ofrene og deres pårørende. I løpet av svært kort tid meldte en rekke frivillige krefter utenfor organisasjonen seg på, og en febrilsk planlegging av det som ble døpt et rosetog fant sted i Amnestys lokaler. Tanken var å vise hverandre at landet møtte volden med styrke gjennom kjærlighet, ikke hevn. Planene vokste i takt med at titusenvise av folk begynte å melde seg på arrangementet på Facebook. Det ble klart at både kronprins og statsminister ville holde appeller. Politiet innså at man ikke kunne garantere sikkerheten til et opptog gjennom Oslos gater, men at det måtte bli en markering på Rådhusplassen.

Tre døgn etter udåden var Oslo full av mennesker som strømmet gjennom gatene med hendene fulle av roser i alle farger. Plassen foran Rådhuset var et menneskehav, og havet strakte seg inn i alle sidegater. Rådhusplassen favnet 200.000 mennesker denne dagen. «I kveld er gatene fylt av kjærlighet. Vi har valgt å besvare grusomhet med nærhet. Vi har valgt å møte hat med samhold. Vi har valgt å vise hva vi står for.» Da kronprins Haakon sa disse ordene, hevet havet av mennesker roser mot himmelen. Stillheten var øredøvende. Det var et vakkert øyeblikk som ga følelsen av at et fredelig og varmende fellesskap er mulig.

ET BRODERI TIL AMNESTY

Med varsomme hender tar han bort innpakningen. Det er en høytidsstund. En lenge bortgjemt gjenstand, som rommer de sterkeste minner, trer frem i lyset. Et broderi. Det bringer ham tilbake til årene i fengselet i Iran. Der satt Ali Saki natt etter natt og broderte de vennene han mistet. På sort bakgrunn tryllet han med tynn nål og silkestråder i de varmeste farger frem en vase full av blomster. Hver blomst, hver venn, har sin farge og sin fortelling. For Ali er broderiet på én og samme tid smerte og forsoning. Tiden han satt om nettene og broderte ga lindring, og han følte seg nær de som ble henrettet i fengselet. Han ville at broderiet skulle ære deres minne. Arbeidet ble et livsviktig vitnesbyrd. Oppgaven var krevende fordi Ali aldri før hadde tatt i nål og tråd. Men det ble omsider ferdig. Inntil den dagen han ble løslatt, gjemte han broderiet i cellen, og tok det med seg hver gang han forlot cellen. Det måtte ikke bli oppdaget.

Etter mange år i frihet har Ali Saki bestemt seg for at det i dag er tid for å gi slipp på broderiet for en god sak. «Amnesty betyr alt for meg. Dere reddet livet mitt», sier Ali når han overrekker gaven til Amnesty. Han vil auksjonere det bort til inntekt for Amnesty og TV-aksjonen i 2012.

Ali Saki overlevde seks år med systematisk tortur i iranske fengsler. Han var politisk aktiv forkjemper for demokrati og likestilling i Iran, og han var motstander av Irans krig mot Irak på 1980-tallet. Da han ble arrestert, hadde han en gravid kone og en liten datter.

Det ble et svart kapittel. Årene i fengsel har satt spor hos Ali som aldri går bort. Men han fant seg sine metoder for å unngå å miste forstanden. Og han bar i hemmelighet et halvt barberblad i linningen på undertøyet sitt. Han visste at den dagen hans krefter tok slutt og han kunne være på nippet til å angi sine kamerater under tortur, skulle han selv gjøre det slutt. Men en dag forsto han at Amnesty kjempet for friheten hans. Under en av torturøktene som Ali ble utsatt for, røpet torturisten seg. Det ga Ali styrke til å holde ut. Så ga fengselsledelsen ham et valg: Han kunne bli løslatt hvis han stilte opp foran et kamera og anga seg selv. Han måtte si at alt han hadde trodd på, var feil, at han angret. Hvis ikke, ville han aldri bli sluppet ut. Det var et fryktelig valg. Alis kone og barn hadde flyktet, og de ventet på ham i Norge. Han lengtet etter å kjenne luften av frihet. Men prisen var for høy. Han kunne ikke fornekte det han sto for. Det var da ideen om broderiet ble født. Og det var da han gjemte brodernålen sammen med barberbladet i undertøyet sitt.

© Ellen Semb Hagen.

Ali tror at fengselsmyndighetene bestemte seg for å løslate ham da de skjønnte at han ikke lot seg kue. Etter løslatelsen var han i stor fare, men norske myndigheter stilte opp og ga ham reisepapirer. Han kom i sikkerhet i Norge og ble gjenforent med familien sin. Siden den gangen har Ali levd ut sitt engasjement for andre samvittighetsfangers frihet sammen med Amnesty.

Ali Sakis broderi ble auksjonert bort i 2012, og Bente Brekke i Vestfold vant budet. Hun har tatt godt vare på det siden, og drømmer om at broderiet skal få et nytt liv: Kanskje broderiet kan turnere norske skoler og fortelle Alis historie, en historie om ytringsfrihet?

I TV-aksjonen «Stå opp mot urett!» i 2012 ble det samlet inn nær 200 millioner kroner til Amnesty. En så gedigen gave og energiinnspørting til Amnestys arbeid, hadde aldri skjedd før. Det norske folk – med 100.000 bøssebærere i spissen over det ganske land – bidro vesentlig til å styrke organisasjonens internasjonale arbeid.

15 Amnesty-avdelinger i alle verdensdeler satte i gang opplæring og undervisning i menneskerettigheter med midler fra TV-aksjonen. Evalueringen viste stor suksess: Metoder og målgrupper varierte sterkt i de ulike landene, men alle rapporterte å ha fått bevissthet og redskaper til å fremme og forsvare sine egne rettigheter, og til å støtte andres rettigheter. Et vell av eksempler på at enkeltmennesker fikk til endring og at grupper fant styrke til å skape endring i fellesskap, ble resultatet.

Demonstrasjoner på Frigjøringsplassen, Tahrir-plassen, i Kairo, Egypt i 2012. © Sølve Sæther.

VÅR I DEN ARABISKE VERDEN

Solidaritetsmarkering i Oslo for krav om frihet i Egypt i 2011. © Amnesty International/Hans Erik Elmholt.

Omveltningene i Midtøsten fra 2011 ga håp om en ny giv for menneskerettighetene i en prøvet verdensdel. Diktatorer ble styrtet og demokratiske prosesser satt i sving i noen av verdens mest autoritære regimer.

I Amnesty eksploderte Midtøsten-arbeidet. Organisasjonen avklarte raskt sin rolle: Dokumentasjon, reformforslag og solidaritet. Menneskerettighetene ble krenket i massivt omfang under demonstrasjonene i løpet av den arabiske våren. Titusener av sivile ble stilt for militære domstoler. Etterforskere jobbet i døgndrift, og øverst på dagsordenen til hele organisasjonen sto arbeidet med å påvirke nye makthavere til å respektere menneskerettighetene.

I Norge sto Amnesty opp for enkeltmennesker som ble forfulgt for å bruke sin ytrings- og forsamlingsfrihet i land som Egypt, Saudi-Arabia, Iran og Syria. Med jevne mellomrom fikk myndighetene i disse landene oversendt appellbrev for samvittighetsfanger som var signert av titusener i Norge. Amnesty-aktivister over hele landet var involvert i mobilisering til solidaritetsmarkeringer.

Modige stemmer i regionen tok i bruk de nye medieplattformene, særlig YouTube og Twitter, som myndighetene i starten

ikke hadde kontroll på. Sosiale medier ble en drivkraft i mobilisering til protester og debatt om reformer. Amnesty i Norge opprettet en konto på Twitter, @MENAvoices, med mål om å gi den norske offentligheten kjennskap til debatten om reformer i Midtøsten lenge før teknologien ga automatisk oversettelse av tekster. Sentrale meldinger ble daglig oversatt fra arabisk og persisk til norsk.

I 2011 og 2012 deltok ansatte i Amnesty i Norge i etterforskning av forfølgelsen av demonstranter i Egypt. Forfølgelsen økte etter Mubaraks fall i 2011 og militærets endelige overtakelse av makten i 2013. Sivile ble stilt for militære domstoler i tusentalls, mange ble drept under demonstrasjoner og dødsdommer ble avsagt mot mer enn tusen tilhengerne av den demokratisk valgte president Mursi, som ble styrtet av militæret i 2013. Kvinnelige demonstranter var særlig utsatt. Sakene Amnesty tok opp, reflekterte denne virkeligheten. I møter med Utenriksdepartementet, oppfordret Amnesty norske myndigheter til å øke kritikken av en ny NGO-lov som effektivt kneblet det sivile samfunnet i Egypt. Det omfattende arbeidet med Egypt ble styrket med midler fra TV-aksjonen i 2012.

Lars Vaular ropte for den fengslede bloggeren, Raif Badawi, foran Saudi-Arabias ambassade i Oslo sammen med standhaftige unge og gamle Amnesty-aktivister. © Amnesty International.

RAP FOR YTRINGSFRIHET I SAUDI-ARABIA

Myndighetene i Saudi-Arabia kvalte spirene til den arabiske våren. Demonstrasjoner var totalt forbudt, så det var på nettet at folk i Saudi-Arabia forsøkte å bruke en ytringsfrihet de ikke hadde. Men konsekvensene uteble ikke. Alle ble overvåket, sporet opp og arrestert. Amnesty dokumenterte fengslingene fortløpende og startet hasteaksjoner.

I Norge tok Amnesty i bruk nye metoder i arbeidet for fengslede menneskerettighetsforkjempere og andre kritiske stemmer i Saudi-Arabia. I 2013 engasjerte organisasjonen norske skoleelever for ytringsfrihet i et samarbeid med rapartisten Lars Vaular. Elever ved videregående skoler over hele landet ble oppfordret til å skrive tekster om «Ytringsfrihetens helter», mennesker som ble forfulgt for å si sine meninger, til Vaulars neste låt. En av heltene var bloggeren Raif Badawi i Saudi-Arabia som ble dømt til ti års fengsel og tusen piske-slag for bloggen sin. Saken hans skapte stort engasjement på norske skoler, og mange elever brukte Amnestys undervisningsopplegg. Lars Vaular valgte ut vinner-teksten til elever i Bergen blant en rekke tekstforslag, og gikk i studio med dem og spilte inn rap for Raif. I tillegg ble 650 brev fra ungdommer formidlet til Raif Badawi via hans kone, Ensaf. Totalt 70.000 signerte en aksjon for ham.

Det kom en takk i retur til ungdommene i 2013:

«Hvordan kan jeg takke dere i Norge? Jeg vet det ikke, ingenting vil være nok. La meg fortelle dere at øynene mine ble tårevåte da kona mi, Ensaf, informerte meg om hvor mye solidaritet jeg har fått i Norge. Å stå sammen med andre mennesker, uansett geografi, språk, etnisitet, hudfarge og religion, før trodde jeg det bare var en fantasi. Dere i Norge har lært meg noe jeg ikke tidligere har følt, nemlig ekte medmenneskelighet. Tusen hjertelig takk til dere.»

For første gang fikk Amnesty et møte med Saudi-Arabias ambassadør til Norge, og Utenriksdepartementet ga uttrykk for mer vilje enn tidligere til å ta opp kritiske saker med saudiske myndigheter. Midler fra TV-aksjonen 2012 bidro til å styrke Amnestys internasjonale arbeid mot Saudi-Arabia. I tillegg ble midler brukt for å gjennomføre prosjekter i land som Libya, Tunisia, Irak, Algerie, Libanon, Jordan, Israel og Jemen.

NORGES BOMBING I LIBYA

Allerede i 2011 utviklet protester i Libya seg til væpnet opprør mot oberst Gaddafis 40 år lange styre. Det internasjonale samfunn, og særlig NATO, ble raskt involvert da FNs sikkerhetsråd ga grønt lys for bruk av militær makt med målet om å hindre Gaddafi i å angripe sivile. Norge deltok aktivt i bombingene av mål i Libya. En rekke sivile ble drept som følge av NATOs bombing. Etter at oberst Gaddafi ble tatt til fange av opprørere og drept, utviklet Libya seg til skueplass for herjingene til ulike krigsherrer.

Amnesty tok ikke til orde for bruk av væpnet makt, men anbefalte en rekke tiltak for å unngå eskalering før den militære intervensjonen var et faktum. Organisasjonen advarte også da den var i gang mot mulige utilsiktede konsekvenser for sivilbefolkningen. Amnestys krise-team i Libya dokumenterte brudd på menneskerettighetene og folkeretten begått av alle parter i konflikten.

En Amnesty-rapport fra 2012 basert på dokumentasjon på bakken i Libya, fant at NATOs bombing hadde ført til en rekke sivile tap som NATO ikke viste vilje til åpenhet om eller å granske. NATO avviste derimot ansvar for sivile tap. Det er ikke dokumentert at norske luftangrep har tatt sivile liv, men det har så vidt vites heller aldri blitt undersøkt.

Amnesty i Norge kritiserte under en høring i 2018 mangel på åpenhet om det som gikk galt under NATOs, og særlig det norske forsvarrets luftangrep i Libya i 2011. Det er ikke kjent om de sivile tapene skyldes feil eller om de var resultatet av en bevisst aksept for uforholdsmessige sivile tap under bombingene.

KRIGEN I SYRIA

Myndighetene i Syria møtte protestene under den arabiske våren i 2011 med voldsom brutalitet og ubeskrivelig tortur i fengslene. Bare å lese Amnestys dokumentasjon av dette, kunne i seg selv oppleves traumatiserende. En ny metodikk ble for alvor tatt i bruk i etterforskningen av krigen i Syria. I tillegg til Amnestys krise-team som jevnlig reiste inkognito inn i landet for å dokumentere krisen, tok organisasjonen i bruk analyse av satellittbilder som et integrert redskap i etterforskningen. Et frivillig korps av studenter bisto Amnestys etterforskere ved å gjennomgå store mengder satellitt-bilder av blant annet bygningsmasser og infrastruktur for å verifisere ødeleggelser. Eskaleringen i Syra gikk raskt fra demonstrasjoner til væpnet motstand, og fra borgerkrig til en regional stedfortrederkrig – og en humanitær katastrofe for den syriske sivilbefolkningen. Millioner av mennesker ble tvunget på flukt. I sitt eget land og over grensene til naboland. Krigen i Syria skapte en av de største flyktningkrisene siden andre verdenskrig.

I desperasjon la mange ut på den livsfarlige ferden over Middelhavet for å søke beskyttelse i Europa. Amnesty så etter hvert sin rolle i å bidra til å sikre rettighetene til folk på flukt, og å avlaste Syrias naboland som tok imot millioner av flyktninger.

Igjen bidro midler fra TV-aksjonen i 2012 til å finansiere arbeid for syriske flyktninger i Libanon, Jordan, Tyrkia, Irak, Egypt og Israel, i tillegg til arbeid knyttet til den generelle krisesituasjonen i Syria og berørte naboland.

VELKOMMEN SYRIA – DA NORGE SA JA

Stortingpresident, Olemic Thommessen, tok imot Amnestys lange lenker med livbåter til alle 169 stortingsrepresentanter på Løvebakken i 2014. De brettede livbåtene var en appell om å ta imot flere kvoteflyktninger fra Syria.
© Amnesty International/Ina Tin.

Europa måtte ta et større ansvar for å bistå i håndteringen av flyktningkrisen. I alle europeiske avdelinger av Amnesty la organisasjonen press på myndighetene om å ta imot flere flyktninger fra Syria. I Norge var appellen i 2014 at Norge måtte ta imot minst 5000 kvoteflyktninger fra Syria. Hver eneste stortingsrepresentant fikk en appell, 169 brev brettet som «livbåter for Syria». I lange lenker ble de båret til Stortinget der stortingspresident Olemic Thommessen tok imot livbåtene på Løvebakken. 20.000 mennesker i Norge støttet appellen til Stortinget.

Høsten 2014 undersøkte Amnesty situasjonen for særlig sårbare syriske flyktninger i nabolandene Libanon og Jordan. Representanter for Amnesty i Norge var med å intervju sårbare alenemødre og enker, familier på flukt med barn eller voksne med funksjonsnedsettelse og LHBT+-personer på flukt fra både familie og krig. Rapporten som dokumenterte historiene deres, dannet grunnlag for et krav i 2015 om at Europa måtte bidra til at nettopp de særlig sårbare flyktningene måtte få beskyttelse utenfor regionen.

På Amnestys initiativ samlet organisasjons-Norge seg i en koalisjon med de seks store humanitære organisasjonene for å kreve at humanitær hjelp skulle nå frem til alle i Syria. Samarbeidet fortsatte da 11 organisasjoner stilte seg bak krav om at myndighetene måtte gjenbosette 10.000 flyktninger fra Syria i løpet av 2015 og 2016. Kravet var dessuten

at alle asylsøkere fra Syria som kom til Norge på egen hånd, måtte få bli. Regjeringen og støttepartiene ville i utgangspunktet bare øke den årlige flyktningkvoten i 2015 med 500.

Organisasjonene drev påvirkningsarbeid nasjonalt og lokalt. Målet var å samle folkelig støtte og politisk aksept for en dugnad for syriske flyktninger.

I forkant av partienes landsmøter i 2015 møtte Amnesty sentrale aktører i strategisk viktige partier og sendte brev til statsminister Erna Solberg og alle de parlamentariske lederne med oppfordring om å vise politisk lederskap og si ja til 10.000 syriske kvoteflyktninger. I tillegg drev aktivister viktig politisk påvirkningsarbeid lokalt over hele Norge. Ordførere, byrådsledere og partigruppeledere fikk brev og ble invitert til debatter.

Den største strategiske seieren var da Amnesty fikk med seg AUF, som lyktes i å få moderpartiet til å snu rett i forkant av landsmøtet sitt våren 2015. Amnesty var på plass utenfor Folkets Hus i Oslo med løpesedler, og opplevde at partileder Støre gikk på talerstolen med det overraskende budskapet at Ap ville ta imot 10.000 ekstra kvoteflyktninger fra Syria. Det snudde det politiske flertallet på Stortinget. Til slutt vedtok alle partiene på Stortinget, utenom de to regjeringspartiene, at Norge skulle ta imot 10.000 syriske flyktninger i perioden 2015-2016. Etter forhandlinger ble kompromisset 8.000 flyktninger i løpet av tre år.

Takket være en nøye planlagt og koordinert kampanje, der ansatte og medlemmer sammen påvirket de politiske partiene sentralt og lokalt, ble «kvoten» økt fra 500 til nesten 3000 ekstra kvoteflyktninger per år i tre år. Ingen liten seier. Kampanjen viste hvordan Amnesty i Norge på sitt beste mobiliserer, utdanner og driver systematisk politisk påvirkning som resulterer i gjennomslag i kampen for menneskerettighetene, hjemme og ute.

I 2015 fikk Amnesty besøk av Jamal og Said, et kjærestepar som ble forfulgt og torturert i Syria både fordi de var aktivister og homofile. Den hjerteskjærende historien deres fra fengsler i Syria, vanskelighetene på flukt til Libanon og lykken over å finne friheten i Tyskland, gjorde dypt inntrykk på det norske publikumet. Paret møtte også utlendingsmyndighetene for å informere om situasjonen for homofile og politiske aktivister i Syria.

I 2016 fortsatte et høyt antall asylsøkere å komme til Norge på egen hånd. Fram til da hadde det vært en fantastisk vilje i kommunene og blant folk til å mobilisere for å ta imot og hjelpe flyktningene fra Syria. Men nå snudde stemningen, og Amnesty måtte konsentrere innsatsen om å forhindre en mer restriktiv flyktningpolitikk. Dette gjaldt både nasjonalt og internasjonalt.

Igjen inngikk Amnesty en koalisjon med mange andre sivilsamfunnsaktører og noen politiske partier for å avverge

innstramningene i asylpolitikken. De mest restriktive forslagene til regjeringen ble lagt bort.

I Europa skjedde det samme. Myndighetene i mange land innførte endringer i asylpolitikken i den hensikt å unngå at flyktninger nådde europeiske land for å søke om asyl. Et resultat ble at tusenvis av flyktninger strandet i Hellas og Italia. Amnesty mobiliserte Europa rundt for å forsvare den menneskeretten det er å søke asyl.

Som en kommentar til det norske valget i 2017, lanserte Amnesty det fiktive partiet «Flyktningpartiet». Partiets program dekket Amnestys syn på hvordan en menneskerettslig asylpolitikk burde se ut. Stuntet bidro til å få temaet høyere på dagsorden, men Amnesty fikk ikke gehør for å ta imot flere asylsøkere som satt fast i europeiske land med knelende asylsystemer.

Erfaringene viste at det finnes vilje og evne til å ta imot mennesker på flukt. Vi kan hvis vi vil. Men folks holdninger til flyktninger, og kommunenes evne til å ta imot og integrere de som kom, ble preget av lite prinsippfaste politiske signaler.

↑ Amnesty samlet organisasjons-Norge til et initiativ for å ta imot flere flyktninger fra Syria. På denne markeringen foran operaen i Oslo i 2014 stilte utenriksminister Børge Brende opp. © Inge Lie – Save the Children Norway.

BEDRIFTERS ANSVAR – FRA FRIVILLIGHET TIL LOVKRAV

Amnesty var i mange år pådriver for å få på plass bindende standarder for næringslivets samfunnsansvar. Organisasjonen samarbeidet tett med professor John Ruggie som fikk mandat av FN til å utarbeide retningslinjer for næringslivet. I 2011 ble FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter (UNGP) vedtatt av FNs menneskerettighetsråd. UNGP fastslår at statene har plikt til å beskytte menneskerettighetene, men at det også påhviler selskaper en plikt til å respektere menneskerettighetene. Dessuten stadfester UNGP at ofre for brudd på menneskerettighetene har krav på oppreisning og kompensasjon. UNGP ble et svært viktig veiskille i arbeidet for å ansvarliggjøre næringslivet.

All Amnestys erfaring og egen etterforskning viste likevel at frivillige ordninger ikke var tilstrekkelig. Amnesty fortsatte derfor å drive kampanje for lovgivning som ville pålegge næringslivet å respektere menneskerettigheter og miljø.

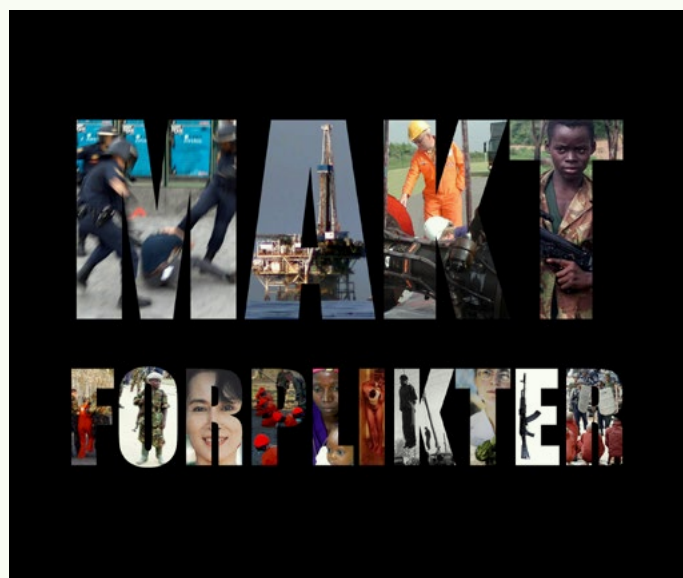
Frankrike var det første landet som innførte en aktsomhetslov for næringslivet. Den ble vedtatt i 2017, og Amnesty i Frankrike spilte en sentral rolle i den prosessen.

Utviklingen i Frankrike styrket Amnestys lobbyarbeid i Norge for en menneskerettighetslov for næringslivet. Arbeidet ble intensivert da regjeringen oppnevnte Etikkinformasjonsutvalget i 2018, som skulle vurdere om selskaper skulle pålegges en informasjonsplikt knyttet til samfunnsansvar og oppfølging av leverandørkjeder. For å legge ekstra tyngde i Amnestys påvirkningsarbeid overfor regjering og storting, ble det besluttet å samle ulike samfunnsaktører i en koalisjon for en menneskerettighetslov for næringslivet.

I 2019 ble Koalisjonen for Ansvarlig Næringsliv (KAN) opprettet etter initiativ fra Amnesty, Framtiden i våre hender, Regnskogfondet og Rafto-stiftelsen. Amnestys tette dialog med selskaper som Hydro og Telenor gjorde det naturlig for organisasjonen å fungere som brobygger mellom sivilsamfunn og næringsliv. Det var avgjørende at Amnesty klarte å få de seks største norske selskapene med i koalisjonen – i tillegg til investorer, fagforeninger, Den norske kirke, akademien og sivilsamfunnsorganisasjoner. Koalisjonen på over 70 medlemmer fikk en sjelden tyngde fordi den favnet bredt, men særlig fordi næringslivet var tungt representert.

I Amnestys politiske lobbyarbeid for loven, ga koalisjonens unike sammensetning avgjørende drahjelp. Den norske åpenhetsloven ble vedtatt av Stortinget i 2021 og trådte i kraft i 2022. Loven skal fremme virksomheters respekt for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold i forbindelse med produksjon av varer og levering av tjenester. Loven, som omfatter nærmere 9000 virksomheter, stadfester også en rett for enhver person til å be om informasjon fra et selskap om hvordan det håndterer risiko for å bryte menneskerettighetene. Dette er et unikt aspekt ved den norske åpenhetsloven. I andre land har tilsvarende lover ikke samme informasjonsrett, heller ikke EUs aktsomhetslov som kom på plass i 2024.

Åpenhetsloven ble en milepæl i Amnestys arbeid gjennom over to tiår for å holde næringslivet til ansvar for menneskerettslige konsekvenser av virksomheten sin.

Illustrasjon: Greg Rødland Buick.

Næringsminister Torbjørn Røe Isaksen lot seg sjarmere av Amnestys stunts da aktivister fotfulgte ham rundt i landet med plakater av ham som supermann og slagordet «Torbjørn kan» – i håp om at humor kunne brukes for å fremme en lov om næringslivets etiske ansvar. Her er hans egne ord på Instagram om kampanjen i 2018.

NORGES FOTAVTRYKK I VERDEN: OLJEFONDET

På 2010-tallet var Oljefondet på full fart inn i land der menneskerettighetene ble systematisk brutt, som Kina, Russland og Saudi-Arabia. I stater med autoritære styreform og et kneblet sivilsamfunn, er kritisk selskapsinformasjon en kronisk mangelvare. Da brettet Amnesty i Norge opp ermene. Siden norske myndigheter åpnet opp for at Norges nasjonalformue kunne investeres i slike markeder, ville risikoen for å bli medansvarlig for brudd på menneskerettighetene gjennom investeringene, øke vesentlig. Det var Amnestys analyse og bekymring.

Fondet gjorde de første investeringene i Saudi-Arabia i 2015. Ett av dem var aksjekjøp i landets største – og stats-eide – telekommunikasjonsselskap. Et dypdykk i denne ene investeringen var nok til å slå fast at den menneskerettslige risikoen ved investeringene i Saudi-Arabia var overhengende. Amnesty fant at selskapet ikke kunne unngå å medvirke til myndighetenes omfattende overvåking av menneskerettighetsaktivister som senere ble dømt til mange års fengsel – med utskrifter av telefonsamtaler og annen digital kommunikasjon som bevis i saken.

Amnesty tok med seg saken om det saudiske telekommunikasjonsselskapet til Stortinget som hadde vedtatt Oljefondets etiske retningslinjer. Organisasjonen stilte alle partifraksjoner i Finanskomiteen spørsmålet om de følte seg trygge på at de etiske retningslinjene til fondet var rigget til å møte utfordringer i nye – og gamle – markeder med alvorlige brudd på menneskerettighetene. Ble pengesekken til Norge forvaltet etisk forsvarlig?

I 2018 svarte Finanskomiteen: Vi vet ikke, men det må undersøkes. Stortinget ba regjeringen gjøre en jobb for å sikre etikken i profitten bedre. Regjeringen satte ned Etiklutvalget som fikk mandat til å se på mange av de bekymringene Amnesty hadde gitt uttrykk for. Amnesty hyret inn en ekspert til å se på mulige forslag til løsninger: Hvordan kunne man

styrke den etiske forvaltningen av fondet? I 2019 la Amnesty konkrete løsningsforslag på bordet i Etiklutvalgets høring med sivilsamfunnet. Forslagene ble tatt på største alvor og drøftet i den offentlige utredningen som Stortinget fikk.

Det etiske rammeverket ble vesentlig styrket, og selv om regjeringen ikke gikk inn for Amnestys viktigste løsningsforslag – å innføre en risikobasert forhåndsfiltrering av nye investeringer – ble denne løsningen likevel innført da en ny oljefondssjef, Nicolai Tangen, kom i gang.

Forvalterne av Oljefondet solgte seg stille ut av det saudiske selskapet kort tid etter at Amnesty la dokumentasjonen på bordet. Og regjeringen besluttet senere å utelukke det saudiske markedet fra innkjøpslisten til fondet. Amnestys varsling ble tatt på alvor. Likevel er det viktigste resultatet at både rammeverk og forvaltning ble styrket, slik at risikoen for uetisk profitt i alle markeder ble senket betraktelig. En stor seier som uventet falt på plass.

I ettertid har forvalterne av fondet nemlig erfart at den risikobaserte forhåndsfiltreringen har styrket den etiske filtreringen i hele investeringsuniverset til Oljefondet.

Det norske oljefondet er et av verdens største offentlige investeringsfond. Fondets håndtering av etisk risiko blir fulgt nøye av andre finansinstitusjoner i verden. Det blir også lagt merke til hvilke markeder og selskaper fondet er inne i. Og hvilke markeder fondet ikke går inn i, eller selger seg ut av. Slik sett kan Amnesty i Norges arbeid opp mot Oljefondet ha stor påvirkningskraft langt utover landets grenser.

Amnestys rolle var avgjørende i startfasen av denne prosessen. Løsningsforslagene organisasjonen senere la på bordet, preget også diskusjonen. For Amnesty selv, ga arbeidet med Oljefondet i denne fasen god læring. Det var et eksempel på hva man kan utrette når man kombinerer flere metoder: Å bruke dokumentasjon og analyse av enkeltsaker for å oppnå endring på systemnivå, samt å peke på konkrete løsninger.

Valentina har kommet fra Russland til Kirkenes for å delta i den første Barents Pride i 2017. © Lene Christensen.

Å ELSKE ER EN MENNESKERETT

30 russere har kommet seg trygt over Grense Jakobselv og er på vei til Kirkenes skole. Det er høsten 2017. Dette øyeblikket har de drømt om lenge, men det har virket uopnåelig – og farlig. Alle forberedelser har foregått i hemmelighet. Idet de runder den siste svingen inn mot skolen, ser de politibilen og stivner. Det kan ikke være et godt tegn, blir paraden avlyst? Så ser de to menn i hvite prestekapper, og er sikre på at løpet er kjørt. Men de forstår snart at politiet er der for å beskytte dem, ikke for å ta dem. Og prestene roper ikke skjellsord, men tar imot regnbueflagg og løfter dem mot himmelen. I dag er det ingen som skal bli trakassert eller arrestert. Amnesty i Region Nord har sammen med Helsingforskomiteen og organisasjoner for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LHBT+) på begge sider av grensen, Maximum på russisk side og Foreningen FRI og Skeiv Verden på norsk side, klart å gi russiske skeive et trygt pusterom i verdens første Barents Pride. I løpet av noen få dager er et av de største skillene i verden mellom hvilke rettigheter du har, visket ut. I Norge kan du som homofil gifte deg i kirken, og det er lovfestet at du ikke skal diskrimineres. I Russland er det forbudt å si noe positivt om homofile foran mindreårige, og flere grupper har gjort det til en sport å mishandle og ydmyke skeive.

Kampen mot ulike former for diskriminering ble en sentral del av Amnestys arbeid etter mandatendringen i 2001. Retten til å elske hvem man vil og være den man er, er fremdeles ingen selvfølge. Mange steder økte hatytringer og vold mot skeive i løpet av tiårene etter årtusenskiftet. Fremdeles opplever folk diskriminering på bakgrunn av seksuell orientering og kjønnsidentitet i det meste av verden – også i Europa, og i vårt eget land.

Arbeidet mot denne formen for diskriminering fikk utover på 2010-tallet en enorm mobiliseringskraft i Norge. Mange ble aktive i organisasjonen fordi de identifiserte seg med

nettopp denne kampen. Under parolen «Å elske er en menneskerett» deltok Amnesty-aktivister og støttespillere i en lang rekke årlige pride-parader over hele landet for å markere det menneskerettslige perspektivet i feiringen av mangfold. Antallet prider økte gjennom tiåret, og ble en sentral del av arbeidet ved alle Amnestys regionkontorer. Barents Pride i Kirkenes økte i oppslutning og betydning gjennom resten av tiåret. I 2019 deltok 80 russere. Til tross for krevende tider i neste tiår med pandemi, krig og lover som definerer skeive aktivister som ekstremister og terrorister, har Barents Pride blitt viktigere enn noen gang.

Regnbuearmbåndene til Amnesty ble en svært populær måte å markere standpunkt på under slagordet «Å elske er en menneskerett». Senere, i neste tiår, ble det viktig å vise omverden at alle kan være «Trygg hos meg». Det slagordet kom på plass etter den grusomme terroren mot den skeive feiringen i Oslo sommeren 2022. 125.000 mennesker i Norge har hittil kjøpt Amnestys regnbuearmbånd.

Det norske engasjementet mot diskriminering av skeive hadde helt fra starten også et internasjonalt perspektiv. Lenge før Barents Pride ble en realitet i 2017, deltok Amnesty i Norge aktivt som støttespillere til lokale LHBT+-organisasjoner i land i Europa der skeive aktivister var under stort press. Fra 2010 støttet Amnesty i Norge Pride-parader i de baltiske landene. Først ut var Baltic Pride i Vilnius i Litauen i 2010 der norske representanter sammen med Amnesty-representanter fra andre europeiske land gjennom fysisk tilstedeværelse bidro til å beskytte pride-deltakere mot aggressive og tallsterke motdemonstranter. Utviklingen har gått i positiv retning. I løpet av årene har styrkeforholdet mellom de baltiske pridene og motdemonstrasjonene snudd. Myndighetenes håndtering har også gått fra direkte eller indirekte forsøk på å stanse pridene, til aksept og beskyttelse av deltakerne.

Amnestys bidrag til trygge prider i Europa ble profesjonalisert gjennom opplæring av pride-observatører som både bidro

til sikkerhet og rapportering av hendelser under de ulike pride-markeringene i Europa. I 2016 deltok norske observatører i pride-markering i Tyrkia. Året etter innførte guvernøren i Ankara forbud mot offentlige arrangementer om LHBT+-personer og deres rettigheter. Flere av de som trosset forbudet ble straffeforfulgt og Amnesty i Norge satte i gang aksjoner mot tiltakene for å kneble ytrings- og forsamlingsfriheten til skeive i Tyrkia.

I Norge ble det også stort engasjement i saken til en russisk kunstner og kvinneaktivist, Yulia Svetkova. Hun ble arrestert i 2019 fordi hun hadde tegnet nakne kvinnekropper som del av et kunstprosjekt, «Kvinner er ikke dukker». Prosjektet var rettet mot kroppspress, og målet var å nå ungdom med kunnskap om kvinnekroppen og skeiv kjærlighet. Hun viste frem strekkmerker, menstruasjon og rynker.

Yulia ble offentlig uthengt av en kjent russisk antihomoseksual aktivist som identifiserte lærere som er, eller antas å være, skeive. Den homofobiske kampanjen førte til at Yulia måtte slutte i jobben sin som lærer.

Russland har en lov som forbyr positiv omtale av homofili overfor mindreårige. Yulia ble tiltalt for «produksjon og spredning av pornografisk materiale» og «å bidra til å forurense sinnene til barn». Hun risikerte seks års fengsel.

Siden la myndighetene til flere anklager mot henne. I sosiale medier fant de en tegning av familier med foreldre av samme kjønn. Tegningen var til støtte for et lesbisk par som måtte flykte fra Russland med sine adopterte barn fordi myndighetene truet med å ta fra dem barna.

Yulia ble funnet skyldig. Fra Norge strømmet solidaritets-hilsener til henne i Russland. Moren til Yulia formidlet hvilken enorm oppmuntring støtten var for datteren. Etter omfattende protester ble Yulia endelig frifunnet i 2022.

©

©

© Demonstrasjon mot den første pride-paraden i Split, Kroatia i 2011.
© Gildo Bavčević
© Motdemonstranter roper homofobiske slagord mot pride-paraden i Riga, Latvia i 2008. © Amnesty International/Kaare Viemose.

Kristiansand

Trondheim

Oslo

Kirkenes

Bergen

Stavanger

Tromsø

Oslo

Helseminister Bent Høie presenterte nytt lovforslag om endring av juridisk kjønn i Amnestys lokaler i 2016. Han ga John Jeanette Solstad Remø teksten som den aller første. Remøs kamp for denne lovendringen var del av Amnestys Skriv for liv-kampanje i 2014. © Amnesty International/Ina Strøm.

RETT TIL JURIDISK KJØNNSSKIFTE

På slutten av 40-tallet blir Jeanette Solstad Remø født i Ulsteinvik. Hun blir født som gutt, men vet allerede som fireåring at hun er jente. Hun vokser opp som John, med hemmeligheten sin godt gjemt. Gjennom barndommen, tenårene og voksenlivet blir kjoler og sminke skjult i kofferter og esker. Til og med på jobben som ubåtkaptein, har Jeanette et eget kjøleskap.

Jeanette blir godt voksen før hun endelig tør å være seg selv. Men veien til få «kvinne» i passet sitt skal koste krefter. Praksisen i Norge for å endre juridisk kjønn innebærer at man må få en psykiatrisk diagnose og gjennomgå full kjønnsbeholdende behandling. Jeanette må altså operere bort deler av kroppen sin, og dermed også bli sterilisert. Hun, som mange andre, ønsker ikke dette. Jeanette står overfor et vondt valg: Skal hun bli operert mot sin vilje og risikere store komplikasjoner, eller skal hun fortsette å bli fortalt at hun ikke er ekte, hver gang hun skal gjennom en passkontroll eller en tur på apoteket? Hun bestemmer seg i stedet for å ta opp kampen mot praksisen. Med seg på laget får hun Amnesty i Norge.

I 2014 offentliggjorde Amnesty en rapport om transpersoners rett til endring av juridisk kjønn i Europa. Rapporten var hjerteskjærende beretninger om de umulige valgene mange mennesker ble tvunget til å ta: Akseptere å gjennomgå psykiatrisk og medisinsk behandling eller leve med det kjønn de ble tildelt ved fødselen, selv om det stred imot deres identitet og utseende. Rapporten ble startskuddet til en aksjon for retten til å endre juridisk kjønn i Norge.

Jeanettes historie ble løftet frem som et eksempel på hvordan transpersoner ble rammet av Norges diskriminerende praksis. Saken hennes ble en del av Amnestys årlige brevskrivingsmaraton, Skriv for liv. Dette var første gang den globale Skriv for liv-kampanjen hadde en sak rettet mot Norge. Jeanettes historie utløste et enormt internasjonalt engasjement. Helt fra Taiwan til USA fikk norske myndigheter brev, og 14.500 nordmenn skrev under på en appell til helseminister Bent Høie (H) om en lovendring.

Aksjonene ble ikke møtt med døve ører. Helseministeren la frem et lovforslag som gjorde slutt på diskriminerende krav om irreversibel sterilisering og medisinsk behandling for å kunne endre juridisk kjønn. Det ble byttet ut med en rask, åpen og lett tilgjengelig prosedyre for å skifte juridisk kjønn. I 2016 vedtok Stortinget loven. Arbeidet for lovendringen hadde pågått lenge, og aktører som fulgte prosessen, mente Amnestys rolle var utslagsgivende for at loven faktisk ble vedtatt. Bent Høie sa at det var det viktigste lovforslaget han hadde lagt frem i sin karriere: «Det handler om retten til å være den man er», sa han.

Lovvedtaket i 2016 var en stor seier for transpersoners rettigheter i Norge. I nyere tid har behovet for Amnestys arbeid for disse rettighetene dessverre bare økt. På midten av 2020-tallet blir det stadig rapportert om økende hets og vold mot transpersoner verden over. Det er fortsatt nødvendig å stå opp for at alle skal ha rett til å være seg selv – en kamp Amnesty kjemper side om side med mange andre organisasjoner.

«NEI ER NEI» – KAMPEN MOT VOLDTEKT

© Amnesty International.

Da regjeringen i 2009 vedtok å gjennomføre en forekomstundersøkelse av seksuell vold, inklusiv voldtekt, ble et av Amnestys krav fra 2000-tallet innfridd. Organisasjonen mente at ethvert tiltak mot kjønnsbasert vold måtte bygge på god statistikk over omfanget av problemet i Norge.

Amnestys eget arbeid mot voldtekt i Norge fulgte på 2010-tallet to spor: Dokumentasjon og forebygging. På den ene siden kartlegging og kritikk av rettssystemets håndtering av voldtektssaker, og på den andre siden en innovativ og suksessrik innsats for å forebygge voldtekt.

Det var et løft da Amnesty i Norge sammen med Amnesty i de andre nordiske landene, utarbeidet en rapport om mangelfull håndtering av voldtekt i Norden, «Case Closed. Rape in the Nordic Countries». Rapporten fikk internasjonal oppmerksomhet da den ble lansert under et FN-møte i New York i 2010. Nærmere 30.000 signerte krav om bedre håndtering av voldtektssaker i de nordiske rettssystemene. Disse kravene ble overlevert alle de nordiske justisministrene i 2010.

Den nordiske rapporten ble også startskuddet til en langsiktig kampanje for å få på plass samtykkebaserte voldtektbestemmelser i straffeloven i alle de nordiske land. Som ledd i kampanjen ble enda en nordisk rapport lagt på bordet i 2019 der 45 kvinner utsatt for voldtekt i Norge, Danmark,

Sverige og Finland fortalte sine historier. Nøkkelfunnene i rapporten «Time for change. Justice for rape survivors in the Nordic Countries» var at svakheter i den strafferettslige forfølgelsen av voldtektssaker resulterte i nærmest straffefrihet for voldtekt.

Rapporten støttet opp under kritikk fra FN og Europarådet om at voldtektbestemmelsene i Danmark, Finland og Norge ikke var basert på at voldtekt er seksuell omgang uten et samtykke som er gitt frivillig. Dermed er den norske bestemmelsen ikke i samsvar med internasjonale menneskerettighetskonvensjoner som Norge har forpliktet seg til å følge. I tillegg til å utarbeide egne rapporter, brukte Amnesty også rapporteringer til FNs traktatorganer, inkludert FNs kvinnekomité og FNs komité mot tortur, som viktige kanaler til å fremme kritikk av norske myndigheters håndtering av vold mot kvinner.

Da rusen tok kontakt med Amnesty på begynnelsen av 2010-tallet, tok det forebyggende arbeidet mot voldtekt fyr. Amnestys undervisningsopplegg mot voldtekt turnerte med stor suksess videregående skoler over hele landet. Likevel var det da rusen selv tok eierskap til budskapet, at det tok av. Under slagordet «Nei er Nei – Voldtekt = Sex uten samtykke» engasjerte rusen seg i 2013 med både strykemerker til rus-

© NRK Dagsrevyen, 2024.

sedrakter og mobilisering i egne sosiale medier. Allerede året etter frontet rusen Amnestys holdningskampanje mot voldtekt. Hele 80.000 strykemerker med budskapet #NeierNei ble sendt ut til årets russekull. Amnesty-aktivisme ble sågar bæret med en russeknote. Senere ble materialet forsterket av sexvett-regler og filmproduksjon med russeungdom og Yousef Hadaoui fra Svart humor på NRK. Filmene fikk over en million visninger på Facebook.

Amnestys samarbeid med årlige russekull, ble en sentral del av kampanjen mot voldtekt og bidro vesentlig til å legge press på norske myndigheter for en endring av lovverket. Den politiske modningsprosessen tok likevel tid og krevde innsats som fortsatte helt inn i neste tiår.

NETTHETS MOT KVINNER

Netthets er den største trusselen mot ytringsfriheten i Norge i dag. Så sterke ord brukte Amnesty da organisasjonen i 2018 avdekket at hets og trakassering på nett fører til at mange kvinner modererer seg, trekker seg fra deltagelse i samfunnsdebatten eller velger å aldri ta del i den.

Funnene i en representativ spørreundersøkelse om kvinner og netthets viste blant annet at nesten halvparten av alle kvinner som har opplevd trakassering på nett, har sluttet eller redusert bruken av nett og sosiale medier. Like oppsiktsvekkende var det at over halvparten av de som ikke hadde opplevd netthets, oppga at de var bevisst på hvordan de opptrådte på nettet, fordi de så hva andre måtte tåle.

Siden funnene tilsa at netthets truet kvinners ytringsfrihet, tok Amnesty til orde for at straffeloven måtte få et vern mot hatefulle ytringer på bakgrunn av kjønn. Straffeloven omfattet allerede hatefulle ytringer fremsatt på bakgrunn av en persons etnisitet, religion, seksuelle orientering eller nedsatte funksjonsevne. Amnesty var ikke alene om å mene at kjønn burde inkluderes i loven. Også FNs kvinnekomité kom med en klar anbefaling om dette til norske myndigheter. Kjønnidentitet og kjønnuttrykk ble inkludert i loven, men dessverre ikke kjønn.

Amnesty ønsket også å løfte frem løsninger i debatten. Derfor lanserte organisasjonen rapporten «21 politiske tiltak mot netthets» i 2019. Siden da har flere anbefalinger blitt tatt til følge. Blant annet har politiets nasjonale kompetansemiljø innen hatkriminalitet fått mer ressurser, og en ytringsfrihetskommisjon fikk netthets som en sentral del av mandatet.

Amnesty protesterte foran Den amerikanske ambassaden i Oslo mot henrettelsen av Troy Davis i USA i 2011. I 2024 er USAs tidligere ambassade i Oslo, hovedkontoret til Amnesty i Norge.
© Amnesty International/Greg Rødland Buick.

TROY DAVIS OG STUDENTENE I BERGEN

«Kampen for rettferdighet slutter ikke med meg. Denne kampen er for alle Troy Davis'er som kom før meg og alle de som vil komme etter meg. Jeg ber og er ved godt mot. Jeg har fred, men jeg vil ikke slutte å kjempe før jeg har tatt mitt siste åndedrag.»

Troy Davis ble dømt til døden i USA i 1991 etter en urettferdig retts sak. Han ble dømt for drapet på en politimann i 1989, kun basert på vitneutsagn. Selv hevdet han sin uskyld. De fleste vitnene trakk senere sine vitneutsagn og beskyldte politiet for press og trusler.

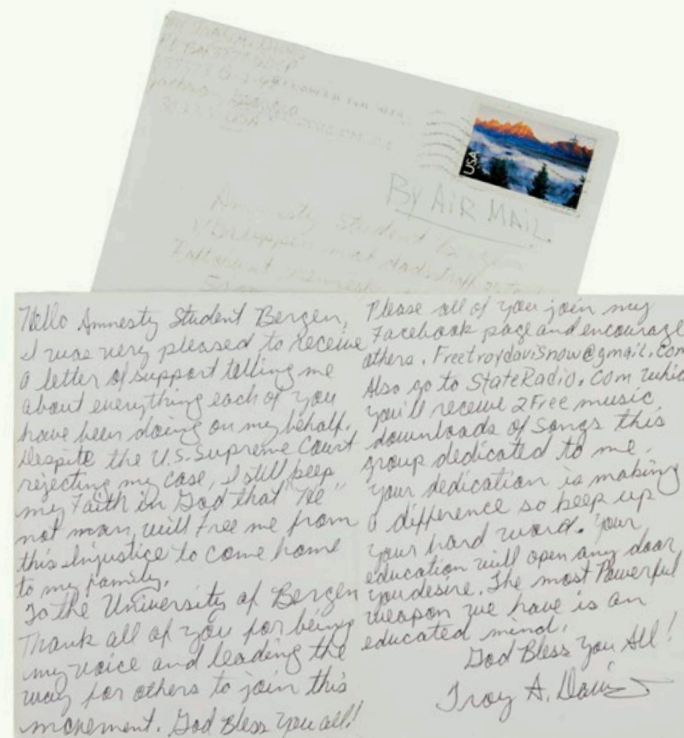
Troy Davis satt to tiår på death row og dato for henrettelsen ble fastsatt gjentatte ganger, men utsatt i siste øyeblikk for ankebehandlinger og granskning. I september 2011 ble Troy Davis henrettet.

Amnesty krevde benådning på bakgrunn av den urettferdige rettsprosessen. 300.000 underskrev appeller for ham. Aktivister demonstrerte utenfor amerikanske ambassader i en rekke land, også i Norge. Markeringer i døgndrift ble gjennomført utenfor den amerikanske ambassaden i Oslo og via Davis' advokat ble det formidlet til Troy Davis at mange, også på den andre siden av jorden, kjempet for ham til det siste.

Studentgruppa i Bergen aksjonerte for ham og Troy Davis takket dem med disse ordene:

«Engasjementet deres gjør en forskjell, så fortsett med det harde arbeidet deres. Utdannelsen deres vil åpne enhver dør dere ønsker. Det kraftigste våpenet vi har er et utdannet sinn. Gud velsigne dere alle!»

Kampen mot dødsstraff i USA har siden vunnet frem. Nær to hundre dødsdømte har blitt løslatt etter at deres uskyld har blitt fastslått i nye rettsprosesser. I dag har omtrent halvparten av USAs delstater avskaffet dødsstraffen og antallet henrettelser går stadig ned.

I dette brevet takker Troy Davis studenter i Bergen for deres engasjement for å redde livet hans, og oppfordrer dem til å fortsette å engasjere seg, også etter hans egen død.

REDDET HUNDRE DØDSDØMTE BARN

«Salaam!» Stemmen hans er som vanlig myk og dempet når han snakker i telefonen. Det er en av de talløse telefonopp-ringingene Mahmoud får til alle døgnets tider. Han reiser seg med et rykk og står plutselig midt på gulvet og tar seg til hodet. Stiller et spørsmål på farsi, og gjentar som om han ikke forstår svaret han får. Idet han faller om på gulvet i Oslo, roper han ut og smiler med tårer i øynene. Så kommer latteren. Det er pur glede som slår ham ut.

Mannen som ringer Mahmoud, Amnestys etterforsker i Oslo, står for første gang på 11 år i en iransk byggate. Han var et barn da han sist så gaten. Byen er forandret, han kjenner seg ikke igjen etter 11 år på dødsgangen i et iransk fengsel. Men nå er han fri! Den første innskytelsen er å dele sin ube-skrivelige lettelse og takknemlighet med Mahmoud.

Mannen som sto på gaten i Iran en vakker dag i 2017, var en av de mange dødsdømte barna ingen utenfor Iran visste om, men som Mahmoud klarte å spore opp og få kontakt med. Han fant frem til rettsdokumentene deres og så et mønster: De manglet et forsvar. De kom fra fattige kår. Ofte klarte Mahmoud å få gode advokater i Iran til å se på sakene deres igjen og forberede ankesaker eller gjenopptakelsessaker. Flere av de dødsdømte barna som iranske myndigheter hadde holdt skjult, viste seg å være uskyldig dømt til døden.

Før Mahmoud kom til Norge som flyktning, hadde han selv kjent iranske fengsler på kroppen. Etter flere år som samvit-tighetsfange, slapp han ut. Da ga han seg selv et løfte: Livet hans i frihet skulle vies til de som ble igjen innenfor murene. På lykkelig vis kom han til Amnesty og ble en del av orga-nisasjonens arbeid på Iran i 2014. Det ga resultater ingen hadde drømt om.

Amnesty visste om seks tilfeller av dødsdømte mindreårige lovbrytere da samarbeidet begynte. Organisasjonen ønsket å undersøke om en reform av Irans islamske straffelov i 2013 hadde det resultatet som myndighetene annonserte: At mindreårige ikke lenger kunne dømmes til døden.

Det første året klarte Mahmoud å identifisere 35 dødsdømte ungdomsforbrytere. Noen av dem var dømt etter at lovrefor-men trådte i kraft. I løpet av noen år vokste listen til over hundre dødsdømte. Amnesty fikk tilgang til, og gjennom-gikk, en lang rekke rettsdokumenter som bekreftet alderen på de dømte, og avslørte et mønster av misbruk av Irans ungdomsdomstol.

Amnesty opparbeidet fortrolige forbindelser med troverdige kilder, inkludert anti-dødsstraffaktivister og ledende advoka-ter. Det ble også gjort dybdeintervjuer med familiemedlem-mer til mindreårige lovbrytere, og jevnlig kontakt med dem ble etablert.

Den intensive etterforskningen resulterte i en banebrytende rapport, som analyserte de senere årenes utvikling av lov og praksis i behandlingen av mindreårige lovbrytere i Iran. Rap-porten avdekket fortsatt bruk av dødsstraff mot mindreårige, og ga anbefalinger som ble et grunnlag for aksjoner for enkeltmennesker og kampanjer.

Dokumentasjonen ga ikke bare Amnesty, men også andre aktører som FNs barnekomité, muligheten til å utfordre iranske myndigheter som benektet at mindreårige lovbrytere ble dømt til døden og henrettet. FN-komiteen overvåker Irans og andre lands implementering av barnekonvensjonen. Komiteen ga uttrykk for takknemlighet for informasjonen fra Amnesty.

Mahmoud i Norge fikk også med jevne mellomrom infor-masjon om nært forestående henrettelser av mindreårige lovbrytere. Det gjorde det mulig for Amnesty International å sette i gang hasteaksjoner. I syv tilfeller i 2016 førte disse aksjonene til at henrettelser ble stanset og 11 ble løslatt. I 2017 fikk 11 ungdommer sine dødsdommer omgjort fordi de endelig fikk advokathjelp og syv ble løslatt. Arbeidet med å avdekke skjebnene til mindreårige i iranske fengsler har fortsatt. Tross lovreformer blir barn fremdeles dømt til døden og henrettet i Iran. Siden 2014 har over 80 dødsdømte barn blitt løslatt. Amnesty bidro i 60 av disse sakene.

SYV ÅRS STANDHAFTIGHET

I vinterkulde, regn og sommarsol. Hver eneste fredag i hele 2015 protesterte mellom 50 og 100 mennesker utenfor Saudi-Arabias ambassade i Oslo mot fengslingen og piskingen av bloggeren Raif Badawi. Fra 2016 til 2022 fortsatte markeringene hver første fredag i måneden og kravet var løslatelse av alle samvittighetsfanger i Saudi-Arabia.
© Amnesty International/Ina Strøm.

Luften er rå og kuldegradene biter. En liten gjeng inntullet i skjerv og votter med gule plakater under armene har funnet veien til en herskapsvilla der et grønt flagg henger slapt i frosten. Saudi-Arabias ambassade i Oslo. Det er en fredag på nyåret i 2015, noen timer før fredagsbønnen i kongedømmet. Med alvorlige miner samler gjengen seg foran jernporten og begynner å rope mot de opplyste vinduene. «Stop the flogging!», «Free Raif Badawi!» Ved en gardin i 2. etasje peker et rødt opptakslens fra et videokamera mot demonstrantene.

Det er mindre enn et døgn siden gjengen foran porten fikk høre at det var fare for at piskingen av bloggeren og samvittighetsfangeren Raif Badawi skulle iverksettes, i full offentlighet foran en moské før fredagsbønnen.

Den spontane reaksjonen i Oslo, å protestere foran Saudi-Arabias utestasjon i Norge, skjer på samme tid i en rekke andre hovedsteder. Budskapet er: Vi ser hva dere gjør, og vi bruker ytringsfriheten vår til å protestere når dere knebler egne borgere. Raif har brukt ytringsfriheten sin på fredelig vis. Han skal løslates, ikke piskes.

Raif Badawi var blogger i Saudi-Arabia og startet et nettforum for liberal samfunnsdebatt. Bloggeren var opptatt av kvinners rettigheter og stilte spørsmål til de religiøse autoritetene. I 2012 ble trebarnsfaren arrestert og anklaget for frafall fra islam. I Saudi-Arabia kan det innebære dødsstraff. Amnesty adopterte ham som samvittighetsfange og startet hasteaksjoner, også i Norge. Etter flere rettsrunder ble han dømt til ti års fengsel og tusen piskeslag for å ha fornærmet islam. I januar 2015 iverksatte myndighetene første del av piskestraffen. Den fredagen gjengen ropte mot vinduene i den saudiske ambassaden, ble Raif Badawi pisket 50 ganger. Amnesty i Norge besluttet å demonstrere hver eneste

fredag utenfor Saudi-Arabias ambassade i Oslo – så lenge det var nødvendig. Kravet var stans i piskingen og løslatelse av bloggeren. Mobiliseringen tok fyr langt utenfor organisasjonens rekker og fredagsdemonstrasjonene ble en institusjon for en voksende samling av unge og gamle aktivister. Gjennom alle årstider og værtyper hørtes taktfaste rop fra en samling på femti til over hundre mennesker. Skoleelever og studenter side om side med hvithårede damer med stakk. Hver eneste fredag i 2015.

De sluttet å piske Raif Badawi. Han fikk aldri de resterende 950 piskeslagene som sto igjen av straffen. Saken ble pinlig for saudiske myndigheter, protestene hadde sin virkning.

Fra 2016 ble markeringene månedlige, og ropene for Raif ble til rop for alle fengslede samvittighetsfanger. Situasjonen i Saudi-Arabia gikk fra vondt til verre, og både Raifs advokat, søsteren hans og mange andre kvinner ble arrestert og dømt som terrorister. Mens den reelle, nye maktverden, kronprins Mohammed bin Salman, åpnet opp for kvinners deltakelse i samfunnet ble menneskerettighetsforkjemperne dømt til fengselsstraff. Ingen skulle tro at de kunne kreve sin rett.

Våren 2018 dro kronprinsen på sjarmoffensiv til Europa og USA for å skaffe investorer til fremtidsprosjektet sitt for Saudi-Arabia. Da fikk Amnesty i Norge ideen om å henvende seg direkte til potensielle investorer med en advarsel. Med helsides annonser i de største internasjonale finansmediene fortalte Amnesty sannheten bak kronprinsens fasade. De kostbare annonsene ble bare mulig fordi Amnesty-aktivister bidro med over 100.000 kroner i en egen innsamling på nett.

I 2018 reagerte en hel verden med forferdelse da den saudiske dissidenten, Jamal Khashoggi, ble drept og partert på det saudiske konsulatet i Istanbul. I Norge ble Amnesty

© © Helge Lien.
© © Amnesty International/Ina Strøm.
© © Amnesty International/Greg Rødland Buick.

©

©

kommentar å gjøre om plassen foran Saudi-Arabias ambassade i Oslo til et åsted der aktivister i hvite kjeledresser lette etter bevis for forbrytelser. Siden byttet Amnesty ut gateskiltet utenfor ambassaden. Gaten het nå «Khashoggi gate». En rekke andre kreative aktiviteter fant gjennom årene sted i parken utenfor Saudi-Arabias ambassade. Frihetsfestivaler, musikk, debatt, sang, diktopplesning, brevskrivingsmaraton – og etablering av en parkbenk døpt «Frihetens benk» ved siden av en hageflekk som Amnesty anla og ga navnet «Frihetens hage». Da Saudi-Arabia sendte en ny, kvinnelig ambassadør til Norge i 2020, ønsket Amnesty henne velkommen til Norge med en gave: En kurv full av håndbroderte ønsker om reell frihet for kvinner i Saudi-Arabia. Kampen for Raif Badawi engasjerte over hele Norge. I mange år brukte ildsjeler på Voss Ekstremsportveko som en plattform for å skape oppmerksomhet om saken hans. De la ut videoer i sosiale medier av utøvere med masker av ham som utfoldet seg i frihet: Hoppet i fallskjerm, fosset ned elvestryk i kajakk, fløy med hangglider og suste nedover hårnålssvinger på longboards.

Saken til Raif Badawi og andre samvittighetsfanger i Saudi-Arabia brakte frem innovativ aktivisme og standhaftig engasjementet hos virkelig mange i Norge.

Kona til Raif, Ensaf, flyktet til Canada med de tre barna. Etter ti år i fengsel slapp Raif Badawi endelig ut i 2022. Men han er fortsatt ikke fri. Han er ilagt utreiseforbud og forbud mot å ytre seg i sosiale medier i ti år. Han kan først bli gjenforent med familien sin i 2032. Da er barna for lengst voksne.

Amnesty aksjonerer mot utreiseforbudet han er ilagt. Sønnen hans, Doudi, har overtatt pappas X/Twitter-konto og kjemper videre for Raif Badawis fulle frihet.

KVINNEKROPPEN SOM KAMPARENA

24 år gamle Teodora i San Salvador er høygravid i niende måned. Om kort tid venter hun sitt andre barn. Hennes fire år gamle sønn Ángel skal snart bli storebror. Teodora er på jobb en sommerdag i 2007 når hun plutselig får magesmerter og store blødninger. Hun rekker å ringe nødnummeret før hun besvimer. Når hun våkner, har livet hennes blitt et dobbelt mareritt.

Teodora har født et dødfødt barn. I stedet for å bli møtt med omsorg på sykehuset, blir hun lagt i håndjern og anklaget for å ha drept sitt eget barn. Året etter blir hun dømt til 30 år i fengsel. Bak murene møter hun flere kvinner som er dømt for drap etter å ha opplevd spontanaborter og dødfødsler. Dette er kvinnene og jentene som rammes av El Salvadors totalforbud mot abort.

I ti lange år sitter Teodora i fengsel, før hun endelig får en ny rettssak i 2017. Men denne gangen går ikke saken hennes forbi i stillhet. Hele verdenspressen er til stede før, under og etter rettssaken. Historien hennes går viralt i sosiale medier. Grunnen? Et radiostunt som startet i Oslo, på toppen av Amnestys kontorbygg i Grensen 3.

Etter et enormt internasjonalt press, kommer beskjeden fra justisdepartementet: Teodora skal løslates. Porten til kvinnefengselet i San Salvador åpnes 15. februar 2018. På utsiden har en folkemengde samlet seg for å ta imot henne. Hele familien er til stede. Sønnen hennes har blitt 14 år. Teodora baner seg frem i folkemengden og legger armene rundt ham. I kaoset av pressefolk med enorme fotolinser, aktivister som heier og familiemedlemmer som gråter av glede, står de helt i ro.

Amnesty hadde jobbet med Teodoras sak i flere år, da den nye rettssaken ble annonsert. En vill idé kom opp. Norge var det første landet i verden som skrudde av FM-nettet. Kunne man kringkaste saken til Teodora gjennom eteren? Amnesty i Norge tok over en nedlagt FM-frekvens og sendte ut et nødsignal fra Teodoras søster, som ba om hjelp til å løslate søsteren sin fra fengsel. Nødsignalet spredte seg raskt, både via radio og på sosiale medier. På Facebook og Twitter kunne folk bruke profilen sin som en radioantenne. I Norge stilte

statsminister Erna Solberg seg bak kampanjen, og samtlige politiske partier delte signalet på sosiale medier. Det samme gjorde idrettsstjerner, musikere og kjendiser. Signalet nådde nesten 100 land, og over 300 nyhetsredaksjoner verden over. Kanskje viktigst av alt: Den største avisen i El Salvador, som aldri hadde skrevet et ord om Teodora, streamet nød-signalet live. Verdenspressen fulgte nøye med på rettssaken. Nødsignalet hadde klart å skape et internasjonalt press uten sidestykke.

Kort tid etter at Teodora ble løslatt, begynte hun å arbeide for de andre kvinnene som hun ble kjent med i fengselet. Sammen med Amnesty har hun bidratt til at flere kvinner har blitt løslatt. Teodora har lovet at hun ikke vil gi seg før hver eneste en av hennes "medsøstre" lever i frihet igjen.

Nødsignalet til El Salvador om retten til å bestemme over egen kropp ble ikke den eneste gangen Amnesty i Norge måtte rykke ut for å forsvare kvinners rettigheter. I land som Argentina, Polen og USA tok Amnesty opp kampen mot myndighetene for å sikre kvinners rett til trygg og lovlig abort. I løpet av 2010-tallet ble det stadig tydeligere at Amnesty som menneskerettighetsorganisasjon hadde et ansvar i å beskytte retten til å bestemme over egen kropp. Amnestys abortpolicy stadfestet i første omgang den gravides rett til abort dersom hun hadde vært utsatt for voldtekt eller incest, eller dersom hun risikerte liv eller helse. Fram mot 2020 ble flertallet i organisasjonen tydeligere på at dette ikke var en tilstrekkelig policy. Utviklingen i forståelsen av menneskerettighetene var stadig klarere på kvinnens rett til selv å avgjøre om hun skulle ta abort eller ikke.

Amnesty i Norge utførte en rekke store kampanjer i etterkant av radiostuntet for Teodora. I 2019 lanserte organisasjonen en kleskolleksjon i samarbeid med gjenbruksappen Tise, hvor kjendiser som Maria Mena, Pia Tjelto og Jenny Skavlan donerte «signaturplagg». Klærne kunne ikke kjøpes, men skulle samle signaturer i kampen for abortrettigheter i Argentina, et land med en av verdens strengeste abortlover. Over 67.000 mennesker i Norge signerte aksjonen. Presset førte frem. I 2020 vedtok Senatet i Argentina endelig retten til trygg og lovlig abort.

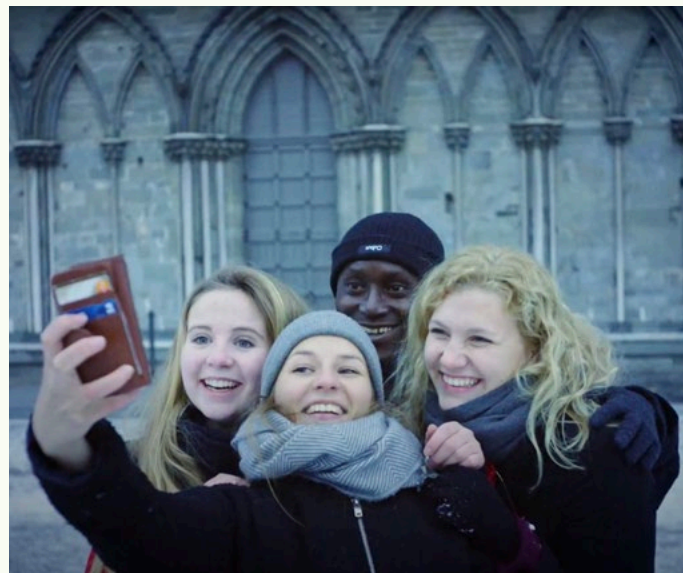

Teodora Vasquez klemte familie og venner da hun ble løslatt fra et kvinnefengsel i Ilopango, El Salvador, 15. februar 2018. Hun sonet ti år av en tretti år lang dom for en dødfødsel. El Salvador har totalforbud mot abort.
© E. Romero.

MOSES AKATUGBA OG JENTENE I SANDEFJORD

Tre jenter fra Sandefjord kjempet for å stanse henrettelsen av en gutt i et fengsel i Nigeria. Moses Akatugba ble dømt til døden for angivelig å ha stjålet tre mobiltelefoner da han var 16 år. Han tilsto etter grov tortur. Ti år og 800.000 appeller senere, fra jentene i Sandefjord og aktivister i mange andre land, ble Moses benådet og løslatt. Moses ville dra til Norge for å takke de tre, Ugne Striokaite, Celine Hansen og Signe Davidson. Han skrev:

«Jeg kjenner ikke aktivistene, jeg har aldri sett dem, men jeg ropte på hjelp og de svarte massivt for å redde meg. Jeg visste ikke at folk hadde så stor kjærlighet til sine medmennesker. Jeg lover å gjøre det samme mot menneskeheten for å vise min takknemlighet til alle. Jeg ba for dem at Gud vil velsigne dem rikelig i alt de gjør på jorden. Hvis jeg kommer ut av fengsel, lover jeg å jobbe for torturofre og dødsdømte, som lider den samme uretten som meg. Jeg elsker dere alle sammen.»

Moses Akatugba fra Nigeria fikk oppfylt ønsket sitt om å møte de tre jentene fra Sandefjord som hadde engasjert seg for hans liv og frihet, Ugne Striokaite, Celine Hansen og Signe Davidson. De møttes i Trondheim i 2016 – og fant tonen foran Nidarosdomen. © Amnesty International/Kristin Rødland Buick.

© Demonstrasjon for Taibeh Abbasi i Trondheim. © Tom Arne Brandvold.
© Taibeh Abbasi med venner i Vår Frues Kirke i Trondheim.
© Amnesty International.

©

©

THAIBE OG ABBASI-FAMILIEN I TRONDHEIM

Flere tusen mennesker samlet seg i Tordenskioldsparken i Trondheim til støttemarkering for den afghanske familien Abbasi som hadde flyktet fra Pakistan til Norge. Engasjementet for å hindre retur til Afghanistan brant for dem både internasjonalt, nasjonalt og ikke minst lokalt. De ble tvangsreturnert fra Trondheim til Afghanistan i 2019, men utkastelsen ble avbrutt da Afghanistan ikke ville ta dem imot, og familien fikk komme tilbake til Trondheim.

RESULTATER PÅ 2010-TALLET

- Den egyptiske bloggeren og samvittighetsfangen Karim Amer ble løslatt i 2010 etter Amnesty-aksjoner. Han flyktet til Norge og er bosatt i Bergen.

- TV-aksjonen 2012 «Stå opp mot urett» samlet inn nær 200 millioner kroner til Amnesty og ga ny kraft til organisasjonens globale bevegelse.

- Amnesty i Norge bidro til trygge Pride-markeringer i Baltikum og Tyrkia gjennom tiåret.

- Meriam Ibrahim i Sudan ble løslatt i 2014. Hun var dømt til pisking og henrettelse for utroskap og religiøst frafall. Nærmere 80.000 nordmenn underskrev aksjonen for henne.

- Operasjon Dagsverk i 2015 samlet inn over 20 millioner kroner til prosjekter for unges seksuelle og reproduktive helse i Peru, Chile og Argentina.

- Dødsdømte Moses Akatugba i Nigeria ble løslatt i 2015 etter 10 år i fengsel. Tre unge aktivister i Sandefjord engasjerte seg og fikk besøk av ham etter løslatelsen. Moses besøkte også landsmøtet til Amnesty i Norge i 2016.

- En norsk lov om endring av juridisk kjønn kom på plass etter påtrykk fra Amnesty i 2016.

- I Saudi-Arabia stanset piskingen av bloggeren Raif Badawi i 2015 etter omfattende demonstrasjoner i Norge og mange andre land. Han var dømt til ti års fengsel og tusen piskeslag for blogging.

- Studentlederne Phyo Phyo Aung og «James» ble løslatt i Myanmar i 2016 etter aksjoner. Amnestys studentråd i Norge engasjerte seg. De besøkte også Amnestys landsmøte i 2016. Samme år ble torturoverleveren Yecenia Armenta løslatt etter tre år i fengsel i Mexico. Hun takket Amnesty for omfattende solidaritet.

- Etter 17 år i fengsel ble journalist Muhammad Bekzhanov i Usbekistan endelig løslatt i 2017. I Norge signerte 22.000 mennesker appell for ham og skrev brev under «Skriv for liv» i 2015.

- Over hundre dødsdømte barn i Iran ble funnet fra 2014 til slutten av tiåret etter nybrottsarbeid i Amnesty i Norge. Da de fikk advokathjelp, ble dødsdommer opphevet og over 80 ble løslatt. Amnesty bidro i 60 av disse sakene.

- Teodora Vásquez i El Salvador var dømt til 30 års fengsel etter en dødfødsel. Hun ble løslatt etter ti år i 2018. Amnesty i Norge ledet en innovativ og internasjonal innsats for henne.

- Kristne Asia Bibi ble dømt til døden for blasfemi i Pakistan. Hun ble løslatt i 2018 og gjenforent med sin familie.

- Googles prosjekt «Dragonfly» var en søkemotor tilpasset kinesiske myndigheters undertrykkende internettregler. Over 100.000 signerte Amnestys aksjon mot Googles knefall for kinesisk sensur. Selskapets toppledere stanset «Dragonfly».

- Thaibe Abbasi og hennes familie fra Afghanistan fikk bli i Norge etter omfattende lokale støttemarkeringer i Trondheim der Amnesty var aktiv. Familien hadde blitt tvangsreturnert til Afghanistan i 2019, men stanset ved grensen.

- Minst 170 mennesker i 18 land ble løslatt i 2019 etter Amnesty-aksjoner. Blant andre to Reuters-journalister, Wa Lone og Kyaw Soe Oo, som ble fengslet etter å ha dokumentert en massakre i Myanmar i 2017. Amnesty aksjonerte for dem.

- Tre kvinneaktivister i Saudi-Arabia ble løslatt mot kausjon i 2019: Aziza al-Yousef, Eman al-Nafjan og Rokaya Mohareb. De hadde blitt dømt til fengselsstraff for kvinneaktivisme.

- Scott Warren risikerte ti års fengsel for å ha gitt vann til migranter i ørkenen i Arizona. I Norge signerte mer enn 20.000 en Amnesty-aksjon. Scott Warren ble løslatt i 2019.

- Den unge gutten Mohamed Mkhaitir ble dømt til døden i Mauritania for blogging mot diskriminering. Han ble løslatt i 2019 og sendte en takk til Amnesty: «Uten deres hjelp hadde jeg aldri blitt løslatt. Nå er jeg fri, og håper jeg kan gå tilbake til utdanningen min.»

- HỒ Duy Hải i Vietnam ble dømt til døden etter en urettferdig rettssak. I Norge signerte 25.000 en aksjon for å stanse henrettelsen. I 2019 ba høyesterett om en ny gjennomgang av saken. Moren hans, som hadde kontakt med Amnestys dødsstraffnettverk i Norge, sendte denne hilsenen: «Tusen takk for at dere har reddet livet til sønnen min. Ingen ord kan beskrive min inderlige takknemlighet til dere alle.»

2020

TALLET

FREMTIDEN FORMES NÅ

I 60 år har Amnesty gjort en innsats. Enkeltmennesker har stått opp for andre enkeltmenneskers liv og frihet. I over 70 land går mennesker fortsatt sammen og finner styrke i det å være medmenneske og vise solidaritet. Det er den enkle ideen Amnesty International bygger på. Den ideen har fortsatt kraft, og den er fortsatt livsviktig.

Verdens største menneskerettighetsorganisasjon har vokst på de 60 årene. Mer enn ti millioner mennesker over hele verden er med i dag, og bevegelsen favner et mylder av rettighetskamper. Det gjør organisasjonen relevant overalt, men det utfordrer også styrken i fellesskapet, og det strekker ressursene.

Det er tegn til at Amnesty på internasjonalt nivå vil satse på færre, men felles, internasjonale kampanjer fremover. Det er et vesentlig signal. Å forene krefter om noen få, prioriterte kamper kan styrke organisasjonens profil og faktiske gjennomslagskraft.

Når Amnesty ser tilbake på 60 år i Norge, er det engasjementet som trer frem. Historien tegner også et bilde av den vesentlige samfunnsrollen organisasjonen har spilt – og fortsatt spiller. Amnesty har mobilisert brede lag i det norske samfunnet til bevissthet om, og innsats for, menneskerettighetene. Det har gitt resultater, og det understreker sivilsamfunnets betydning i det norske samfunnet.

På 2020-tallet har Amnesty i Norge så langt blitt tvunget til å balansere mellom en prekær innsats knyttet til pågående kriger og konflikter, og arbeid som peker langt inn i fremtiden: Det handler om å kontrollere datagigantenes makt og sikre at ny teknologi som kunstig intelligens ikke tas i bruk ukritisk. Samtidig kan ikke håndteringen av klimakrisen undergrave vernet om menneskerettighetene. Dette er tre av de utfordringene verden må forholde seg til nå, for å unngå dramatiske menneskerettslige konsekvenser i fremtiden.

Amnesty i Norge finner sin rolle. Ett eksempel er en større nordisk undersøkelse av et grønt skifte i Sápmi som er i overensstemmelse med urfolks rettigheter.

Forebyggende undervisning har også blitt et satsningsområde, og aktivitetene i regionene er kraftigere enn noen gang. På universiteter og høyskoler over hele landet arrangerer Amnestys studentgrupper og regionkontorer blant annet årlige «Menneskerettighetsuker» med foredrag og debatter om dagsaktuelle temaer og gjester. Publikum strømmer til.

Samarbeid preger 2020-tallet mer enn tidligere tiår, både med andre land-avdelinger i Amnesty-bevegelsen, og med andre aktører i Norge som deler organisasjonens synspunkter. Amnesty i Norge har også påtatt seg enda flere oppgaver for den internasjonale bevegelsen. Ansatte bidrar nå i tillegg til arbeid på Iran, også til arbeid mot dødsstraff, og etterforskning og audiovisuell kommunikasjon av individsaker i Øst-Europa og Midtøsten.

Nye metoder finner stadig plass i verktøykassen. Nylig ble kunstig intelligens tatt i bruk i undersøkelser og etterforskningsarbeid. I 2021 velger Amnesty International å åpne opp for bruk av sivil ulydighet hvis det er nødvendig for å forsvare menneskerettighetene.

På den lange listen over suksesser gjennom årene, kan åpenhetsloven i 2022 legges til. Loven sikrer mer ansvarlighet i næringslivet. En samtykkebasert lovgivning mot voldtekt ser også ut til å være rett rundt hjørnet etter mange års innsats.

Det er fortsatt fyr i flammen til Amnesty, og det går fremdeles en rød tråd gjennom alt arbeid: Enkeltmennesker finner sammen for å bruke stemmen sin til å styrke vernet om menneskerettighetene, miljøet og klimaet – som er en forutsetning for alt.

→ Over 5000 mennesker gikk fra Eidsvolls plass foran Stortinget til Russlands ambassade i protest mot Russlands angrep på Ukraina, 5. mars 2022. Amnesty var medarrangør av demonstrasjonen. © Amnesty Internsjonal/Aida Mahmody.

GLIMT FRA TIÅRET

2020 Amnesty har 106.000 støttespillere i Norge. COVID-19 kommer til landet. Pandemien får store konsekvenser for folks liv og menneskerettigheter – også i Norge. Medlemmene i Amnesty utvikler digital møtekultur og -aktivisme. I USA dør George Floyd av politivold. 200.000 nordmenn signerer appell til den amerikanske ambassadøren i Norge om rettfærdighet for Floyd og stans i politivold. Amnesty arrangerer en stor støttekonsert med blant annet Hkeem, Aurora, Ruben, Sondre Lerche og Musti. Amnesty i Norge tar initiativ til en internasjonal kampanje i forkant av G20-toppmøtet i Saudi-Arabia med appell til investorer, private selskaper og myndigheter i andre land som saudiske myndigheter lytter til. Kravet er løslatelse av tre saudiske kvinneaktivister. De blir løslatt kort tid etter møtet. Alle politiske partier i Norge får konkrete innspill til partiprogrammene sine fra Amnesty, ett år før stortingsvalget. Vipps inngår samarbeid med Amnesty om salg av regnbuearmbånd.

2021 Syv utvalgte ungdommer får coaching for å omsette engasjementet sitt til handling for å endre verden. «Inspire Change» er et samarbeid mellom Amnesty, en rekke ungdomsorganisasjoner og teamet bak TEDxOslo. Amnesty i Norge samler inn 1,4 millioner kroner til organisasjonens internasjonale hjelpefond og afghanske menneskerettighetsforkjempere etter tilbaketrekkingen av vestlige, militære styrker og Talibans maktovertakelse i Afghanistan.

2022 50 år siden homofili ble avkriminalisert i Norge blir to mennesker drept og flere såret i et terror-angrep i Oslo sentrum, natten før Pride-paraden. I Oslo blir paraden avlyst, men ellers i landet er det rekordstore markeringer. Amnesty starter kampanjen «Trygg hos meg». Den kurdisk-iranske kvinnen Jina Mahsa Amini dør i varetekt. Dødsfallet setter fyr på Iran, og Amnesty i Norge samler en måned senere til en stor, tverrpolitisk solidaritetsmarkering for demonstrantene i Iran. På markeringen foran Stortinget taler blant andre stortingspresident Masud Gharahkhani. Talen på norsk og persisk går viralt i Iran. Den fører til sinte reaksjoner fra iranske myndigheter. USAs høyesterett bestemmer at retten til trygg og lovlig abort ikke lenger har et vern i grunnloven. Delstatene kan innføre så strenge abortlover de vil. Amnesty i Norge tar en ledende rolle i bevegelsen og publiserer filmen «The Land of the Unfree», i et samarbeid med Amnesty i USA. Filmen er fiktiv, men viser skjebnene til jenter og kvinner som vil bli rammet av strenge abortlover. Filmen går viralt på Tiktok og gir enorm trafikk til Amnestys globale underskriftsaksjon mot delstatsguvernører. Over én million signerer aksjonen, av dem 95.000 i Norge. Amnesty i Norge og Nederland leder en internasjonal kampanje i forkant av vinter-OL i Beijing med

journalistseminar om situasjonen for menneskerettighetene i Kina. En gedigen skulptur, «Pillar of Shame», av den danske skulptøren Jens Galschiøt, blir avduket i Oslo sentrum, i samarbeid med Universitetet i Oslo og Hongkong-komiteen i Norge. Skulpturen minnes ofrene i massakren på Den himmelske freds plass i Beijing i 1989. Rett etter Russlands invasjon i Ukraina går Amnesty i Norge sammen med blant annet Små-Rådina: for demokrati i Russland og Den ukrainske forening i Norge for å arrangere en demonstrasjon mot krigen. 60 andre organisasjoner slutter seg til. Hele 5000 mennesker går fra Eidsvolls plass til Russlands ambassade i protest. Amnesty samler inn penger til å styrke etterforskning av krigsforbrytelse i Ukraina. Folk i Norge gir mer enn fire millioner kroner.

2023 Amnesty i Norge får en arv på 12 millioner kroner. Det er den største private gaven til organisasjonen noensinne. Støtte fra enkeltmennesker utgjør fortsatt organisasjonens rygggrad, men Amnesty får etter hvert også arv og minnegaver, tildelinger fra stiftelser og fond, og bidrag fra næringsliv. Amnesty setter – igjen – psykisk helse i norske fengsler på dagsorden. Video om innsatte Marie blir sett av én million i sosiale medier. I statsbudsjettet blir det bevilget mer penger til fengselstiltak. Oslo blir et pusterom for to utsatte menneskerettighetsforkjempere fra ulike land hvert halvår. «Pusteromsby»-ordningen er et samarbeid mellom Amnesty i Norge, Det norske menneskerettighetsfond, Human Rights House Foundation, Den norske Helsingforskomité og Raftostiftelsen, med støtte fra Oslo kommune og Fritt Ord. I forkant av VM i fotball i Qatar setter Amnesty i Norge rettighetene til migrantarbeidere i Qatar på dagsorden, blant annet med en video i sosiale medier. I filmen med den norske fotball-stjernen Ada Hegerberg får hun et brev fra en enke i Nepal som mistet mannen sin på jobb i Qatar. Hegerberg ber FIFA kompensere migrantarbeiderne og deres familier. Videoen blir Amnesty i Norges mest sette på Twitter og budskapet spres også i andre medier. Amnesty flytter inn i det bygget som i årevis har vært gjenstand for organisasjonens protester mot henrettelser: Den tidligere amerikanske ambassaden i Oslo.

2024 I løpet av ett års krig i Gaza samler Amnesty inn over syv millioner kroner i Norge til organisasjonens etterforskningsarbeid i Israel og Palestina. Etterforsknings-teamet på Gaza takker Norge for det største bidraget til krisearbeidet. Amnesty undersøker om hets mot jøder og muslimer har økt som følge av krigen i Gaza. «Min stemme», et undervisningsprosjekt om unges ytringsfrihet, blir satt i gang. «Aktivisthåndboka» blir lansert, en bok av og for unge aktivister i Amnesty. Landsmøtet i Amnesty i Norge feirer organisasjonens 60 år i Norge.

I FRONTLINJEN FOR MILJØ OG KLIMA

Jani Silva kjemper for å bevare miljøet i Amazonas. Det er den aller farligste rettighetskampen i verden. Hun mener støtten fra Amnesty holder henne i live. © Amnesty International/Aida Mahmody.

«Fra dypet av mitt hjerte, dere skal vite at kampanjen har holdt meg i live. De har ikke drept meg fordi de vet at dere er der for meg. Vår organisasjon er den eneste de ikke har klart å ødelegge. Takket være dere.»

Jani Silva står og ser ut over elva. Den renner stille gjennom urskogen ved grensen til Ecuador. Huset og jordflekken hennes er i et naturreservat sør i Colombia. Sammen med andre småbønder driver Jani et bærekraftig jordbruk og gjendyrker skog i denne delen av Amazonas. Bøndene har organisert seg, og Jani leder arbeidet for å beskytte miljøet og rettighetene deres. Væpnede grupper forsøker å skremme henne til taushet.

«Jeg kjente pistolmunningen mot bakhodet mitt. De sa de ville drepe oss. Det følte som om hele kroppen frøs til. Det eneste jeg kunne tenke på var barna mine.»

Det forteller Jani til et team fra Amnesty i Norge som besøker henne sammen med to norske politikere høsten 2022. I Norge har skoleelever, studenter og Amnesty-aktivister i alle aldre skrevet brev for å kreve at Jani Silva får beskyttelse. Fra hele verden strømmet det over 460.000 brev til Colombia for Janis sikkerhet i 2020, som del av Amnestys Skriv for liv-kampanje.

De væpnede gruppene som herjer Colombia etter femti års væpnet konflikt ser Jani Silvas arbeid som en trussel mot deres makt. Organisasjonen hennes, Foreningen for den helhetlige og bærekraftige utviklingen av Amazonas Perle, ADISPA, og bøndene har vist evne til å organisere seg og drive bærekraftig jordbruk. De væpnede gruppene vil ha kontroll over smuglerrutene ut av landet, og over bøndene som de skattlegger og tvinger til å dyrke koka, råstoff til kokain.

I 2016 inngikk myndighetene i Colombia en fredsavtale med landets største væpnede gruppe. Fredsavtalen tok for seg noen av hovedårsakene til konflikten: Behovet for en jordbruksreform og støtte til å erstatte kokadyrking med andre former for lovlig jordbruk. Jani og organisasjonen hennes, ADISPA, støttet fredsplanen og oppfordret med suksess bønder til å erstatte kokadyrking med andre former for jordbruk. Selv om mange ikke har fått den støtten de var lovet av myndighetene, har ADISPA lyktes med å tilby bønder alternativer.

Myndighetene har nå i perioder utstyrt Jani Silva med livvakter, skuddsikker bil og andre sikkerhetstiltak. Gustavo Petro, den nåværende presidenten, har anerkjent verdien av arbeidet til menneskerettighetsforkjempere og prioritert beskyttelse. Men de underliggende årsakene til truslene mot henne er ikke løst, og truslene har fortsatt. Jani Silva har måttet forlate hjemmet sitt, og bor nå i en by omgitt av sikkerhetstiltak. Hun har likevel fortalt Amnesty i Norge at oppmerksomheten rundt saken hennes, bidrar til å gi henne en viss trygghet. Oppmerksomhet lover Amnesty at hun fortsatt skal få.

Å forsvare ytringsfriheten til de som står opp for miljø og klima over hele kloden er en selvskreven del av Amnestys arbeid. Forsvaret for ytringsfriheten er en stolpe gjennom

hele organisasjonens historie. Å bidra til å gi beskyttelse til de som står i frontlinjen i alle typer rettighetskamper verden over, er en kjerneoppgave for verdens største menneskerettighetsorganisasjon. Amnesty må forsvare menneskerettighetsforsvarerne.

Jani Silva kjemper for å bevare miljøet i Amazonas. Det er den aller farligste rettighetskampen i verden. Nær halvparten av alle drap på menneskerettighetsforkjempere i verden har skjedd i Colombia, ifølge Frontline Defenders.

Etter mange års intern modning, fikk Amnesty på plass organisasjonens politikk på temaet miljø og klima i 2021 med rapporten «Stop burning our rights!». Den er brutalt klar.

Klimakrisen undergraver muligheten til å ivareta alle menneskerettighetene. Det er Amnestys erkjennelse. Undergravingen foregår allerede. Rettighetene til millioner av mennesker er berørt av den oppvarmingen som allerede har skjedd. Det handler om retten til liv, vann, mat, bolig, helse, sanitære forhold, arbeid, utvikling – og et sunt miljø. Fordi klimakrisen rammer skjevt, handler det for noen også om retten til kultur, selvbestemmelse og retten til å være fri for diskriminering. Krisen driver også folk på flukt. Det finnes nok dokumentasjon som viser hva som står på spill for hele menneskeheten. Det er også kjent at det haster voldsomt.

Amnesty kom til klimakampen på begynnelsen av 2020-tallet med stor ydmykhet for den innsatsen og ekspertisen som miljø- og klimabevegelsen hadde bygget opp. Organisasjonen hadde ingen ambisjon om å bli enda en miljøorganisasjon, men så sin rolle i å synliggjøre sammenhengen mellom klimakrisen og menneskerettighetene. Målet var å styrke kravet om ansvarlig politisk handling for å unngå en uhåndterbar oppvarming, og for å få til en omstilling av samfunnet med løsninger som er basert på respekt for menneskerettighetene. Det er fremdeles målet.

Organisasjonens krav til rike industrialiserte og oljeproduserende land som Norge, er naturlig nok større enn til land som har bidratt mindre til klimaendringene. Den konklusjonen er basert på statenes menneskerettslige forpliktelser og Amnestys analyse av en rettferdig ansvarsfordeling.

Kravene til norske myndigheter handler først og fremst om rask utfasing av fossilt brensel og omstilling til nullutslipp. Norge må også gi et bidrag til en rettferdig klimafinansiering globalt som tar hensyn til Norges økonomiske muligheter og ansvar for eksporterte utslipp. Norge har et ansvar for å kompensere økonomisk for tap og skade i de landene som bærer den største byrden.

I omstillingen til et nullutslippssamfunn må Norge dessuten ta hensyn til menneskerettighetene. Menneskerettslige konsekvenser av nye tiltak må utredes, ikke minst for barn og sårbare grupper som urfolk. Myndighetene må også kunne holdes til ansvar i klimapolitikken. Det forutsetter at befolkningen har nødvendig informasjon, slik at enkeltmennesker får muligheten til medbestemmelse.

Aili Keskitalo, urfolksrådgiver i Amnesty i Norge og tidligere sametingspresident holdt appell foran Stortinget 3. mars 2023. Hun sa at Amnesty støttet Fosen-aksjonistene og kravet om at Høyesterettsdommen må følges. Keskitalo oppfordret folk til å signere Amnestys støtte-appell i saken. © Amnesty International.

Utenfor inngangen til Olje- og energidepartementet startet samisk ungdom med støtte fra Natur og Ungdom og Greta Thunberg protestene mot statens brudd på menneskerettighetene på Fosen i februar 2023. © Amnesty International.

KLIMARETTFERDIGHET I SÁPMI

Inngangen til Olje- og energidepartementet i Oslo er sperret av samisk ungdom. De er alle kledd i koffer, vrengte koffer. Et samisk tegn på protest. Ungdommene er mange, de sitter tause i vinterkulden i februar 2023. Situasjonen er preget av stort alvor. «Urfolksrett er ikke valgfritt», står det på plakater over hodene deres, og foran på bakken ligger et banner med teksten: «Staten bryter menneskerettighetene på Fosen.»

Reindriftssamer på Fosen-halvøya i Trøndelag hadde forgjeves protestert mot en trussel mot reindriften: 151 vindturbiner plassert i deres beiteområder. De ble ikke hørt da de sa fra før turbinene ble satt opp. Byggingen skjedde uten å ta hensyn til at vindkraftanlegget kunne komme i strid med urfolks rett til kulturutøvelse. Den retten er nedfelt i artikkel 27 i konvensjonen om sivile og politiske rettigheter.

I nærmere to uker var hovedstaden preget av fredelige, sivile ulydighetsaksjoner foran ulike departementsbygg i sentrum. Da kom innrømmelsen som Støre-regjeringen hadde nektet for så lenge: «Ja, det pågår et menneskerettighetsbrudd på Fosen».

Det var fortvilt samisk ungdom, med støtte fra Natur og Ungdom, som presset norske myndigheter til selvkritikk. Høyesterett hadde allerede for fem hundre dager siden stadfestet at vindkraft-konsesjonene var ugyldige fordi reindriftssamene på Fosen ble fortrent fra sine viktige vinterbeiteområder. Men den norske regjeringen unnlot å stoppe det pågående bruddet på menneskerettighetene. Et urfolk i Norge, samene, måtte ty til slagkraftige og standhaftige protester før myndighetene ville innrømme feil. Det skulle gå ytterligere to hundre

dager – og flere samiske protester – før regjeringen viste tegn til handling. I 2024 kom avtaler med de berørte reindriftssamene på Fosen om såkalt avbøtende tiltak endelig på plass.

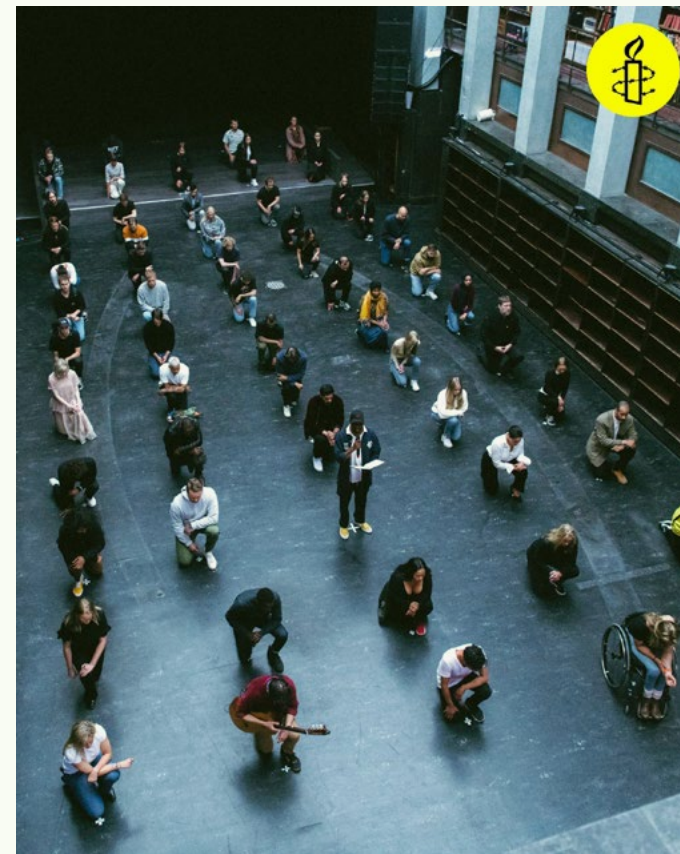
På Amnestys landsmøte i 2021 fikk medlemmer i Tromsø gjennomslag for at Amnesty skulle jobbe aktivt for urfolks rettigheter. Det var den direkte årsaken til at Amnesty knyttet til seg ekspertise på urfolk. Et større arbeid om klimakrisens konsekvenser i samiske områder i Norden, ble satt i gang.

Den globale oppvarmingen skjer fire ganger raskere i arktiske områder enn gjennomsnittet i verden. Samene i Arktis er blant de mest utsatte når klimaet endrer seg fordi deres levemåte i nært samspill med naturen blir berørt. Samtidig er det et økende press på de samiske landområdene for utbygging av fornybar energi og gruvedrift, for å hente ut metaller og mineraler til den grønne omstillingen av samfunnet. Den samiske kulturen er under et dobbelt press.

Det samiske folket har kollektive rettigheter som urfolk. Urfolks rett til selvbestemmelse er nedfelt i internasjonal rett. Et viktig aspekt er retten til fritt og informert samtykke. Det betyr at staten må innhente samtykke fra samisk hold før den gjennomfører inngrep som berører menneskerettighetene til det samiske folket.

Amnesty undersøker nå om dette samtykket faktisk blir innhentet av myndighetene i de nordiske landene når de utnytter land og ressurser i samiske områder til den grønne omstillingen av samfunnet.

Prosjektet om klimarettferdighet i samiske områder gjennomføres i samarbeid med Amnesty Finland, Amnesty Sverige og den samiske organisasjonen Samerådet. I 2025 vil Amnesty i Norge legge frem resultatet med anbefalinger for et rettferdig grønt skifte i Norden.

I USA døde George Floyd 25. mai 2020 etter politivold. Dødsfallet skaper en enorm reaksjon verden over. I Norge arrangerte Amnesty en stor støttekonsert med blant annet Hkeem, Aurora, Ruben, Sondre Lerche og Musti. På bildet leser konferansier Jonis Josef opp Floyd sine siste ord, mens kjente og ukjente personer rundt ham kneler i stillhet. © akam1k3.

SELVRANSAKELSE I AMNESTY

I 2020 protesterte verden mot drapet på afroamerikanske George Floyd i USA. Amnesty i USA hadde lenge satt politivold på dagsorden, og Amnesty-folk gikk ut i gatene. I Norge signerte 200.000 mennesker Amnestys krav om rettferdighet for Floyd og at amerikanske myndigheter måtte ta et oppgjør med politiets overdrevne maktbruk.

Amnesty har alltid vært en organisasjon mot rasisme, men innad ble spørsmålet prekært: Var organisasjonen selv fri for strukturell rasisme? Medarbeidere i Amnesty har alltid vært preget av engasjement, dedikasjon og stor arbeidskapasitet. Man var heldig som fikk jobbe i verdens største menneskerettighetsorganisasjon. Det viste seg å være på høy tid å se på egen personalbehandling og mulig ubalanse i makt i alle ledd av organisasjonen. Amnesty ble skapt i 1961 i kolonimakten Storbritannia som hadde rasisme bygget inn i de fleste strukturer. Medarbeiderundersøkelser avdekket at organisasjonen både internasjonalt og i de ulike land-avdelingene ikke helt hadde unngått strukturell rasisme.

Det var på tide å gå til kjernen og ta tak. Så langt på 2020-tallet har Amnesty kommet gjennom bevisstgjøringsfasen. Nå handler det om å bygge ned strukturer som skaper rasisme, internt og eksternt. Da medlemmer på landsmøtet i 2023 foreslo å styrke det antirasistiske arbeidet, fikk de organisasjonens øverste, demokratiske organ med seg. Marsjorden var å identifisere Amnestys menneskerettslige rolle.

Prosesen er i gang. Internt er erkjennelsen at organisasjonen må være bevisst inkluderende, for å unngå å bli ubevisst ekskluderende. Det ses på maktstrukturer og rekrutteringsprosesser for å bli en organisasjon der både medlemmer og ansatte avspeiler mangfoldet i samfunnet.

Utad i det norske samfunnet tar Amnesty mål av seg til å gjøre en innsats for å styrke vernet mot diskriminering. Planen er at den innsatsen vil spille seg ut i en rettssal. Amnesty er i gang.

HOLDNINGER ENDRER VERDEN

Undervisning kan forebygge brudd på menneskerettighetene. Det har Amnesty i Norge valgt å gjøre noe med relativt nylig. Før utviklet organisasjonen undervisningsopplegg til bruk i skoleverket i forbindelse med de ulike TV-aksjonene i 1984, 1999 og 2012, og Operasjon Dagsverk i 1990 og 2015. Midlene fra alle disse innsamlingsaksjonene styrket organisasjonens forebyggende innsats vesentlig i mange andre land. Amnestys internasjonale senter for menneskerettighetsundervisning, som ble etablert i Oslo i 2013, jobbet ikke med undervisning i Norge.

Gode resultater internasjonalt inspirerte til å øke innsatsen på forebyggende arbeid også i Norge. Amnesty var godt kjent i skoleverket, og hadde lang erfaring i å holde foredrag og å mobilisere elever til brevskrivning for samvittighetsfanger. Tilbakemeldinger fra lærere og elever tilsa dessuten at kvaliteten på den obligatoriske undervisningen i menneskerettigheter i norsk skole, kunne bli bedre.

I 2017 startet arbeidet opp. Et nytt opplæringssteam, med deltidsansatte ved alle Amnestys regionkontorer, tok tak i opplæringsbehovene etter hvert som de ble identifisert.

Amnestys aktivister ønsket mer kompetanse. Det fikk de. Et norsk introduksjonskurs om Amnesty ble en så stor suksess at det også ble gjort tilgjengelig internasjonalt som e-læringskurs. Da pandemien kom, eksploderte behovet for digital læring. Kurset fikk derfor en flyng start, og er i dag oversatt til en rekke språk.

Amnesty har et internasjonalt nettverk for alle som jobber med undervisning. Der utveksles ideer, metodikk og erfaring. En slik idé-utveksling ble til et nytt kurs i strategisk aktivisme: Hvordan sikre at aktivismen faktisk skaper positiv endring? Etterspørselen etter Amnestys kurs ble snart større enn kapasiteten. Dermed så et kursholder-kurs dagens lys. Å være frivillig kursholder, og samle seg i kursholdermiljøer i de ulike regionene, ble en ny måte å engasjere seg i Amnesty på.

Flere utvekslinger mellom Amnesty Ungarn og Amnesty Norge, ga motivasjon til å løfte det holdningsskapende undervisningsarbeidet i Norge. Den autoritære dreiningen i Ungarn, understreket behovet for å jobbe forebyggende. Medborgerskap og deltakelse i samfunnet var mål i den nye læreplanen for norsk skole fra 2020. Da lå mye til rette for Amnestys innsats inn mot skoleverket.

Målet for Amnestys undervisning i menneskerettigheter er ikke kun å gi kunnskap, men også å utvikle holdninger og gi verktøy til å skape endring. For å nå ut til flere unge mennesker med menneskerettighetsundervisning enn Amnestys egen

kapasitet tilsier, satser Amnesty i dag på at lærere selv tar i bruk undervisningsoppleggene, i tillegg til egne skolebesøk. Alle undervisningsopplegg med lærerveiledning er tilgjengelig digitalt.

På 2020-tallet har Amnesty begynt å rulle ut en ny type undervisning i menneskerettigheter. Det er stor etterspørsel etter undervisning i sensitive temaer som voldtekstforebygging, skeives rettigheter og rasisme. Undervisningsopplegget Skriv for liv er også populært. Det er en del av Amnestys globale brev-kampanje for samvittighetsfanger. Nå er oversettelser til engelsk og nordsamisk i gang.

«Har du lyst?» er et voldtekstforebyggende undervisningsopplegg for russ og lavere trinn i videregående skole. Opplegget gir kunnskap og inviterer til refleksjon over egne og andres holdninger. Elevene blir bevisste på verktøy for å sjekke etter samtykke. Unge blir styrket i å utøve retten til å bestemme over egen kropp. Erfaringen er at denne undervisningen er enormt populær, både hos gutter og jenter.

Human Rights Dialogue med tema fordommer, rasisme og diskriminering er også etterspurt av skolene. Med menneskerettighetene og likeverd til grunn, lærer elevene å bruke dialog som verktøy. Gjennom refleksjonsøvelser øker bevisstheten om egne holdninger knyttet til nasjonalitet, hudfarge, religion og etnisitet, og hva man kan gjøre for å jobbe for en rasismefri verden. Human Rights Dialogue brukes i klasserom og på lærerværelser, men også på andre arenaer som konfirmasjonsundervisning og i kommuneadministrasjon. En versjon for arbeidsplasser er også utviklet.

Fremover står undervisning om unges ytringsfrihet på dagsorden. Målet for menneskerettighetsundervisningen «Min stemme» er at unge i Norge skal få kunnskap om hva som fremmer og begrenser ytringsfriheten. De skal få mulighet til å utvikle egne holdninger, og få verktøy til å bruke sin stemme. Amnesty vil øke bevisstheten om viktigheten av å kunne ytre seg, og hvordan man kan bruke ytringsfriheten – uten at den går på bekostning av andres rettigheter.

Tiden er kommet til å sjekke hvilken effekt den holdningsskapende undervisningen har. Universitetet i Oslo og Oslo Met har allerede pilottestet metodikken Amnesty benytter – med lovende funn.

Erfaringene og tilbakemeldingene fra den forebyggende undervisningen til Amnesty, tyder så langt på at det er et enormt og udekket behov for en type undervisning i menneskerettigheter som er interaktiv og holdningsskapende. Amnesty bidrar, men her er det også rom for en større innsats fra offentlige skolemyndigheter.

Amnesty i Ungarn og Amnesty i Norge har lært av hverandres metoder i undervisningsarbeidet for menneskerettighetene. Her er kursholdere fra Amnesty i Norge sammen med Amnesty i Ungarn på skolebesøk på Dr. Ambedkar-skolen i Nord-Ungarn i 2021. Undervisningsmetodene inspirerte til videreutvikling av metodikken i Norge. © Amnesty International.

KONTROLL MED OVERVÅKNING OG DATAGIGANTER

Sara sliter med å få barn, men oppdager at hun endelig er gravid. Graviditetstesten er klar, men ingen vet om det. Hun vil vente til hun er sikker. Da kommer reklamene. I feeden hennes på Facebook dukker det opp helt nye reklamer om sikre fødsler, gravid-yoga og mammaklær. Vet Facebook mer om henne enn vennene hennes gjør?

Ja, Meta, som er selskapet bak Facebook, vet mer om Saras graviditet enn noen andre fordi datagiganten dag og natt overvåker og sporer aktivitetene hennes på nettet – ikke bare på Facebook, men også på Instagram, WhatsApp og andre plattformer Meta eier. Informasjon fra apper, nettsider, chatter og nesten alt annet hun gjør på internett blir koblet. Hennes online aktivitet blir sporet, logget, analysert og satt sammen til en profil om henne.

Selskapet bruker informasjonen til å skreddersy annonser til henne – og til alle andre brukere på deres sosiale medieplattformer. Det er god butikk. Meta er blant verdens ti mest lønnsomme virksomheter.

Amnesty International tok et langt skritt inn i et av samfunnets mest kritiske utfordringer i vår tid med rapporten «Surveillance Giants» i 2019. Den beskriver i detalj hvorfor hele forretningsmodellen til datagigantene Facebook og Google er i strid med menneskerettighetene. De fleste andre store sosiale medier, som TikTok og X, er bygd opp på samme måte.

Selskapene velger å tjene penger på en måte som fører til at brukere av sosiale medier – mer enn 60 prosent av verdens befolkning – daglig utsettes for overvåkning, desinformasjon og manipulasjon på nett.

Plattformer som Facebook, Instagram, TikTok og YouTube er bygget for å holde brukeren lengst mulig inne på plattformene. Det gjør de ved å kontrollere hvilket innhold man får i nyhetsstrømmen, og hvilken story eller video som blir foreslått. Dette er styrt av avanserte algoritmer som kort forklart er matematiske oppskrifter som forteller datasystemet hva det skal gjøre.

Jo lenger man er inne på disse sidene, desto flere annonser ser man. Det gir penger til datagigantene. Derfor favoriseres ekstreme utsagn, og man får mer av det andre har reagert på. Folk drives fra hverandre, og informasjonen man blir servert, bekrefter forestillinger man allerede har.

Det ligger i algoritmenes oppskrift at de kategoriserer mennesker forskjellig. Derfor kan etnisitet, seksuell orientering, religion og politisk ståsted danne grunnlag for forskjellsbehandling.

Amnesty mener forretningsmodellen er i strid med retten til privatliv. Datagigantene samler inn detaljerte data uten å gi tilstrekkelig informasjon om overvåkningen, hva den brukes til, og uten å gi en reell mulighet til å beskytte seg mot den. Overvåkningen er så total at det ikke lenger er mulig for brukerne å styre den. Å endre personverninnstillingene forandrer ikke systemet.

Modellen er også i strid med retten til ikke å bli diskriminert, fordi annonse-algortimene kan brukes til å hindre at visse mennesker ser annonser. Et eksempel er boligannonser som aktivt filtrerer bort mennesker ut fra for eksempel hudfarge eller tro. Det er ren diskriminering.

Retten til ytringsfrihet blir truet fordi algoritmene forsterker ekstremt innhold og hat. Mange blir skremt til taushet. Høsten 2021 ble interne Facebook-dokumenterer lekket til offentligheten. De viste blant annet at Facebooks algoritmer vektet negative reaksjoner sterkere enn positive, og derfor spredte sinne og hat mer enn det motsatte.

Varsleren fra Facebook, Frances Haugen, sto frem og tok sterk avstand fra selskapets forretningsmodell. Hun sa dette på en høring i senatet i USA i 2021:

«Jeg er her i dag fordi jeg tror at Facebooks produkter skader barn, skaper splittelse og svekker vårt demokrati. Selskapets ledelse vet hvordan Facebook og Instagram kan bli tryggere, men vil ikke gjøre de nødvendige endringene fordi de har satt sin enorme fortjeneste foran mennesker.»

En FN-rapport om massakrene mot rohingya-folket i Myanmar i 2017 og 2018 viste at Facebook spilte en viktig rolle som verktøy for å spre hatet mot denne etniske gruppen. Rohingya-flyktninger i USA og Storbritannia har saksøkt Facebooks morselskap, Meta, for 150 millioner dollar i erstatning.

Kampen mot datagigantenes overvåkningsbaserte forretningsmodell har blitt en nødvendig del av Amnestys arbeid for ytringsfrihet og mot diskriminering på 2020-tallet. Amnesty i Norge har tatt initiativ til å samle bevegelsen om noen prioriteringer. Representanter for 18 land-avdelinger og det internasjonale Tech-teamet var samlet i Oslo i mars 2020 for å stake ut veien videre på temaene datagiganter, netthets og overvåkningsteknologi.

Løsningen Amnesty har valgt, er å gå til roten av problemene med den konstante overvåkningen, og med netthets, desinformasjon og polarisering i den offentlige samtalen.

Organisasjonen krever politisk kontroll over teknologiselskapene gjennom lovgivning. Den overvåkningsbaserte forretningsmodellen må forbys.

I Norge har Amnesty solide allierte i Datatilsynet og Forbrukerrådet. Etter aktivt påvirkningsarbeid på 2020-tallet, gikk et flertall på Stortinget inn for å be regjeringen utrede et forbud mot markedsføring basert på digital overvåkning.

Dette arbeidet blir bare mer avgjørende fremover. Det samme blir en rekke problematiske sider ved kraftig ny teknologi som er i full gang med å forandre samfunnet vårt.

KUNSTIG INTELLIGENS

Autoritære regimer som i Kina og Russland har lenge brukt ansiktsgjenkjenning og annen overvåkning basert på kunstig intelligens. Hensikten er å kontrollere befolkningen og kartlegge og spore minoritetsgrupper eller personer som deltar i demonstrasjoner. I det siste tiåret har imidlertid også flere vestlige land tatt i bruk slik teknologi. Amerikansk politi har brukt ansiktsgjenkjenning for å spore og trakassere Black Lives Matter-aktivister, mens myndighetene i Storbritannia bruker det blant annet til å overvåke steder der etniske minoriteter samles. I forkant av sommer-OL i Paris i 2024 vedtok Frankrike en ny lov som gir politiet fullmakt til masseovervåkning ved hjelp av kunstig intelligens for å oppdage folk som oppfører seg «unormalt».

Amnesty er sterkt kritisk til bruk av kunstig intelligens til masseovervåkning. Organisasjonen krever et forbud mot overvåkning gjennom ansiktsgjenkjenning eller annen biometrisk fjernidentifikasjon. Bekymringen er at slike virkemidler fører til diskriminering, undergraver rettssikkerheten og griper inn i retten til privatliv på en uforholdsmessig og uakseptabel måte. I tillegg er det kjent at denne typen overvåkning også har en nedkjølingseffekt. Folk benytter seg ikke av sin ytrings- og forsamlingsfrihet og andre rettigheter fordi de frykter at myndighetene registrerer dem, og senere kan bruke handlingene deres mot dem. Risikoen for dette er spesielt stor for mennesker som tilhører en gruppe som allerede opplever at myndighetene er ute etter dem, for eksempel en minoritetsgruppe.

Bruk av kunstig intelligens innen andre samfunnsområder kan også være problematisk. I flere europeiske land har Amnesty vært med på å dokumentere hvordan digitalisering av velferdstjenester basert på kunstig intelligens har ført til diskriminering og andre menneskerettighetsbrudd. Datasystemene lærte seg diskriminering som bevisst eller ubevisst var innebygget i systemet fra før. Amnesty er ikke imot bruk av kunstig intelligens i velferdsstaten, men jobber for streng kontroll, kompetansebygging og ikke minst gode klagemekanismer for å begrense de negative sidene. Amnesty i Norge vil være vaktbikkje på dette området fremover.

Siden 2013 har Amnesty samarbeidet med mange andre organisasjoner i en internasjonal kampanje mot drapsroboter for å få på plass et internasjonalt forbud mot våpensystemer styrt av kunstig intelligens som tar selvstendige avgjørelser om hvem som skal angripes og når, uten meningsfull menneskelig kontroll.

STOPPET SMITTESTOPP

Et virus skapte global unntakstilstand i 2020. COVID-19 ble en test på hvordan myndigheter over hele verden håndterte kriser. Amnesty gikk i gang med å overvåke og dokumentere om myndigheters håndtering av pandemien var i samsvar med menneskerettighetene. Det handlet om helt ulike aspekter av krisehåndteringen.

Ytringsfriheten ble utfordret i mange land der myndighetene innførte tiltak for å sensurere informasjon om viruset og kneble kritiske røster, og i noen land ble helsearbeidere utsatt for represalier fordi de kritiserte smittevernstiltak.

Amnesty rapporterte om urettferdig fordeling av koronaviruser globalt og hvordan vaksineselskaper hindret deling av patenter. Organisasjonen så på brudd på rettighetene til utsatte grupper som romfolk, hjemløse og mennesker i fengsler, asylmottak og andre offentlige institusjoner. I tillegg så Amnestys teknologiekspert i Security Lab på utviklingen av ny teknologi som pandemien førte til. I et forsøk på å bekjempe spredningen av viruset, økte mange land den digitale overvåkningen av befolkningen. Situasjonen ga teknologibedriftene en unik mulighet til å få tak i helsedata – med mulig store konsekvenser for personvernet til enkeltmennesker. Apper for kontaktsporing ble innført i mange land.

Amnesty undersøkte smittesporingsappene. Undersøkelsene viste at Bahrain, Kuwait og Norge rullet ut noen av de mest inngripende appene i hele Europa og Midtøsten. Det satte personvern og sikkerhet for hundretusener av mennesker i fare.

Bahrains app BeAware Bahrain, Kuwaits Shlonik og Norges Smittestopp utførte aktiv sporing av brukernes lokasjoner i sanntid, eller nær sanntid, ved regelmessig å laste opp GPS-koordinater til en sentral server. Det ga myndighetene tilgang til nøyaktig informasjon om hvordan hver enkelt borger levde livet sitt. Informasjonen hadde vært lett å misbruke i gale hender, både av autoritære makthavere, hackere eller ved at enorme mengder data med svært personlige opplysninger kunne komme på avveie ved en glipp.

Amnesty mente at norske myndigheter med Smittestopp-appen hadde ignorert personvernet med dette svært inngripende overvåkningsverktøyet, og ba statsminister Erna Solberg ta ansvar. Andre lands apper ivaretok personvernet bedre enn den norske. Det var derfor ikke et argument at Smittestopp-appen var nødvendig for å stoppe smittespredning.

Amnesty advarte om at folk måtte ha tillit til at personvernet deres vil bli ivaretatt hvis smittesporingsapper skulle spille en effektiv rolle i bekjempelsen av COVID-19. Etter sterk kritikk fra Datatilsynet tok norske helsemyndigheter tilbake den opprinnelige Smittestopp-appen og erstattet den med en ny, mindre inngripende versjon.

RUSSLANDS KRIG OG RUSSISK KRIGSMOTSTAND

← Russiske Sasha Skochilenko (t.h.) ble løslatt i august 2024 etter to år i fengsel for antikrigsaktivisme. Hun ble gjenforent med sin partner Sonia i Berlin. © Amnesty International.

→ Amnesty bidrar til at Anna Politkovskaja, den drepte russiske journalisten i Novaja Gazeta, hvert år minnes på sin fødselsdag med lys og blomster utenfor Russlands ambassade i Oslo og mange andre byer i verden. © Amnesty International.

«De mange brevene og kortene jeg fikk i fengselet gjorde at jeg ikke følte meg som den kriminelle jeg ble behandlet som. Støtten hjalp meg til å tro på mirakler. Barnetegningene var aller best. Det naive uttrykket fikk frem det rene og uskyldige.»

Det er ordene til Aleksandra (Sasha) Skochilenko. Hun ble arrestert knapt to måneder etter Russlands invasjon av Ukraina i 2022. Da invasjonen skjedde, besluttet den 33 år gamle kunstneren seg for å spre informasjon om krigen. Hun gikk inn i en matbutikk i St. Petersburg og byttet ut prislappene med informasjon om Russlands krigføring i Ukraina. Politiet kom på døren, ransaket leiligheten hennes og avhørte henne til klokken tre om natten. Hun ble arrestert og stilt for retten, anklaget for å spre «falsk informasjon om Russlands væpnede styrker.»

«Jeg har ikke noe å skjule, for jeg er uskyldig», sa hun i retten og avviste at hun med overlegg hadde spredd falsk informasjon, siden hun formidlet det hun mente var sant.

Sasha ble dømt til syv år i fengsel.

Amnesty tok umiddelbart tak i saken hennes og løftet den opp i brevskrivningsmaratonet Skriv for liv i 2023. I Norge skrev tusenvis av skolebarn og elever på videregående brev til russiske myndigheter og til Sasha selv.

I august 2024 ble hun løslatt i en historisk fangeutveksling. Hun bor nå i Berlin. Der har hun illustrert sin takknemlighet for alle brevene hun fikk i fengselet ved å tegne et kort av et menneske med vinger laget av brev.

Putin har styrt Russland siden år 2000. Det er en mørk

saga. I hele denne perioden har kritiske stemmer blitt forfulgt. Det russiske sivilsamfunnet har blitt mistenkeliggjort, trakassert og kneblet. Ny lovgivning har i flere runder stemplet frivillige organisasjoner som agenter for fremmede makter.

For Amnesty i Norge har det blitt nødvendig å bruke friheten i Norge til å stå opp for forfulgte menneskerettighetsforkjempere og andre kritikere i nabolandet i øst.

Amnesty tok et internasjonalt krafttak i 2002 mot krenkelser i Putins Russland og Tsjetsjenia under den russiske krigføringen i Kaukasus. Med midler fra TV-aksjonen i 1999 ble Amnestys første Moskva-kontor åpnet på begynnelsen av 2000-tallet. Amnesty lanserte også en Russland-rapport i Murmansk med representanter for russisk sivilsamfunn og lokale myndigheter til stede. Diskusjonen handlet om kvinners rettigheter og forholdene for mindreårige i fengsel. Noen år senere var grepet strammet inn, og et slikt seminar ville vært utenkelig å holde. På samme tid hadde Amnesty i Norge besøk av den russiske journalisten, Anna Politkovskaja fra den russiske avisen Novaja Gazeta, som alene tok risikoen ved å rapportere om Russlands herjinger i Tsjetsjenia. Da hun gjestet Oslo, var hun ikke nådig i kritikken mot vestens unnfalighet overfor Russland. Få år senere ble den modige journalisten drept utenfor hjemmet sitt i Moskva.

Siden har russiske myndigheter årlig blitt minnet om Anna på fødselsdagen hennes. Da har menneskerettighetsmiljøet i Norge og mange andre land prydet fortau utenfor Russlands ambassader med portrettet hennes omkranset av blomster.

I Norge har flyktninger fra Tsjetsjenia fått beskyttelse,

og Amnesty har bistått med advokatbistand i rettsoppgjør mot torturister og drapsmenn. For første gang ble en oberst i den russiske hæren dømt for voldtekt og drap på en ung tsjetsjensk kvinne. Familien hennes kom i sikkerhet i Norge.

Da kvinnene i den feministiske punkrock-gruppen Pussy Riot på 2010-tallet med fargerike strikkede balaklava-hetter gjennomførte stunts i Russland med rå kritikk av patriarkatet og Putins Russland, ble de straffeforfulgt. Igjen ble russiske ambassader i mange hovedsteder, også den norske, åsted for fargerike protester og krav om løslatelse av kvinnene. De slapp ut etter nærmere to år, og fortsetter i dag protestene fra utlandet.

Da Russland annekterte Krim i Ukraina i 2014, intensiverte Amnesty støtten til russiske menneskerettighetsmiljøer. For å styrke andre fortellinger enn Putins, valgte Amnesty i Norge å gi direkte økonomisk støtte og kompetansebygging til russiske menneskerettighetsgrupper. Det handlet om aktivisme og bruk av sosiale medier til mobilisering og pengeinnsamling.

Putins invasjon av Ukraina i 2022 er en eksistensiell trussel mot landets frihet og selvstendighet. Krigen har på over to år kostet anslagsvis en halv million mennesker livet – soldater på begge sider av frontlinjen og sivile i Ukraina. I tillegg har krigen fått verdensomspennende konsekvenser: Kornmangel i Afrika, skyhøye oljepriser og et rustningskappløp verden ikke har sett maken til siden den kalde krigen. Russlands mørke saga har blitt en mørk horisont for en hel verden.

Det er lett å føle avmakt. Som menneskerettighetsorganisasjon er Amnestys fremste oppgave å dokumentere krenkelser

av menneskerettighetene og internasjonal humanitær rett i krigen. Det er også organisasjonens oppgave å gjøre det den kan for å gi støtte og beskyttelse til frie ytringer og mot diskriminering på begge sider av fronten. Derfor aksjonerte Amnesty for løslatelse av antikrigsaktivisten Sasha i Russland og for skeive soldaters rettigheter i Ukraina.

Det gikk ikke mange timer etter invasjonen startet før Amnesty var på bakken for å dokumentere krigsforbrytelser. Organisasjonen offentliggjorde på kort tid et titalls rapporter om brudd på menneskerettighetene og krigens folkerett i Russlands krigføring i Ukraina. Da organisasjonen høsten 2022 også offentliggjorde kritikk av tilfeller der Ukrainas krigføring utsatte sivile for utilbørlig risiko, opplevde organisasjonen den største bølgen av kritikk noensinne. Amnesty i Ukraina la ned virksomheten sin og organisasjonen var ikke lenger ønsket i landet.

Amnesty fikk i en intern gransking kritikk for at funnene ble presentert slik at de lett kunne misbrukes av russisk side og at ukrainske myndigheter ikke hadde fått tilstrekkelig tid til å svare på dokumentasjonen. To år etter er Amnestys Ukraina-kontor tilbake i Kyiv med en ny leder. Mye lærdom er trukket. Organisasjonen dokumenterer igjen krigføringen i landet. Det står fremdeles fast at Amnestys rolle er å etterforske og påtale brudd på menneskerettighetene på alle sider av en konflikt. Det kan gjøre vondt, men det er organisasjonens sentrale oppdrag.

FOTBALLENS FLOMLYS PÅ QATAR

Hun ser ut over forsamlingen av menn i dress og hvite, arabiske gevanter. Fotballens toppelite er samlet til kongress i Qatars hovedstad, Doha. Det er åtte måneder til VM i fotball 2022 sparkes i gang. Lise Klaveness vekker oppsikt med sin blotte tilstedeværelse. Kvinne og løst, rødt hår som flommer nedover skuldrene. Norges første kvinnelige og lesbiske fotballpresident står på talerstolen og ser med alvor utover FIFA-kongressen. Hun adresserer FIFAs president, Gianni Infantino, og forteller om sin kjærlighet til fotball, drømmen om en inkluderende idrett og debatten i Norge om boikott av VM i Qatar. Så kommer budskapet som medlemmene i Norges fotballforbund har krevd at hun tar med til Doha:

«Våre medlemmer krever endring, de stiller spørsmål ved etikken i idretten og insisterer på åpenhet. De organiserer seg og vil bli hørt. Vi må lytte», oppfordrer Klaveness. Hun legger ikke skjul på kritikken av FIFA, fotballens høyeste organ. «I 2010 ble verdensmesterskapet tildelt av FIFA på en uakseptabel måte med uakseptable konsekvenser. Menneskerettigheter, likhet og demokrati, fotballens kjerneinteresser, sto ikke på startstreken før mange år senere.»

Så går hun rett til kjernen i kritikken av vertslandet, Qatar: «Migrantarbeiderne som ble skadet og familiene til de som døde under byggingen til verdensmesterskapet må tas vare på.» Igjen insisterer hun på at FIFA må ta ansvar og gå foran:

«Det er ikke rom for arbeidsgivere som ikke sikrer friheten og tryggheten til sine verdensmesterskap-arbeidere, ikke rom for ledere som ikke kan være vertskap for kvinners verdensmesterskap, ikke rom for ledere som ikke kan gi rettslige garantier for sikkerheten og respekten til LHBTQ+-personer som kommer til dette drømmenes teater.»

Lise Klaveness tale i Doha i april 2022 skapte overskrifter verden rundt. Beundring, respekt, men også påfallende taushet og direkte sinne. Ordene hennes skapte engasjement. Et ekstraordinært fotballting i Norges Fotballforbund hadde gitt Klaveness marsjordre om å tale makten, korrupsjonen og mangelen på respekt for menneskerettighetene midt imot. De kritiske poengene hennes var kulminasjonen av en opphetet debatt i de norske fotballmiljøene – over flere år: Hvilket ansvar skulle fotballmyndigheter ta når fotballen hadde blitt en arena for krenkelser av menneskerettighetene? En tredel av de stemmeberettigede stemte for boikott, mens flertallet gikk inn for en liste med tiltak for å sikre menneskerettighetene bedre. Amnesty gikk ikke inn i debatten om boikott, men valgte en annen vei.

Da Qatar, den vesle, men styrtrike Gulf-staten uten de store fotballtradisjonene, i 2010 ble tildelt verdensmesterskapet i 2022, var det mange som ristet på hodet. Mens Amnesty pakket sekken. Etterforskere begynte systematisk å undersøke forholdene for en hær av migrantarbeidere som bokstavelig talt med livet som innsats bygget den infrastrukturen som gjorde mesterskapet mulig. Organisasjonen så nemlig raskt at flomlyset VM i fotball ville kaste på Gulf-staten representerte en enestående mulighet. Oppmerksomheten kunne skape det nødvendige presset på myndighetene i Qatar til å innføre arbeidslivsreformer for grovt diskriminerte migrantarbeidere i kongedømmet. Forutsetningen var god dokumentasjon av de faktiske arbeidsforholdene som bygging- og service-arbeidere, knyttet til VM, ble tvunget til å godta. Amnesty måtte levere fakta og foreslå løsninger. Over en tiårsperiode la organisasjonen en rekke grundige rapporter

Amnestys Instagram-post etter Norges kvalifiseringskamper i 2022.

på bordet med konkrete krav til myndighetene i Qatar, så vel som til fotballens organisasjoner.

I Norge ble Amnesty en av de viktigste organisasjonene Norges Fotballforbund og andre aktører i fotballen gikk til for å få råd. Både supportere og toppledelse. Lise Klaveness demonstrerte allerede mange år tidligere at hun tok på alvor idrettens menneskerettslige ansvar da hun støttet Amnestys kampanje i forkant av sommer-OL i Beijing i 2008. Som fotballpresident hadde hun tett dialog med organisasjonen om forholdene i Qatar. Da hun gikk på talerstolen i Doha hadde hun støtte fra 280.000 mennesker som hadde signert en Amnesty-appell til FIFA om å legge press på Qatar for arbeidslivsreformer. Landslagssjef, Ståle Solbakken, konsulerte også Amnesty. Det vakte oppsikt da det norske landslaget i en kvalifiseringskamp tok oppstilling på gressmatta iført hvite t-skjorter med påskriften «Human rights – on and off the pitch», og landslaget opprettholdt markeringene i alle kvalifiseringskampene til VM. Bildene av Martin Ødegaard og laget med den klare beskjeden til vertslandet Qatar, gikk verden rundt.

Det årelange arbeidet opp mot VM i Qatar, etablerte Amnesty i Norge som en kunnskapsrik og konstruktiv organisasjon rundt spørsmål om sport og menneskerettigheter. Det var ikke første gang Amnesty bidro til å få situasjonen for menneskerettighetene på dagsorden i forbindelse med et idrettsarrangement, OL i Beijing i 2008 og Sotsji i 2014 er eksempler på det. Men Qatar demonstrerte sterkere enn før at idretten har et menneskerettslig ansvar på linje med næringslivet. Med Qatar begynte grasrota i idretten å stille krav til sine organisasjoner om ansvarlighet. For Amnesty åpnet denne

mobiliseringen «nedenfra» muligheter for samarbeid med nye grupper i befolkningen. I det ligger det fremover et enormt potensial for påvirkningskraft. Selv om arbeidsvilkårene for migrantarbeidere i Qatar fortsatt er svært alvorlige, bidro sannsynligvis det internasjonale presset til forbedringer i lovene som regulerer arbeidslivet i Qatar.

Sportsvasking har blitt et begrep for autoritære stater med manglende respekt for menneskerettighetene som aktivt tiltrekker seg store idrettsarrangementer for å pusse egen fasade og vinne både internasjonal innflytelse og hjemlig popularitet. Myndighetene i de rike Gulf-statene i Midtøsten har tatt ledelsen i dette forsøket på å bruke idretten til egen vinning. Listen over kommende internasjonale sportsarrangementer i Saudi-Arabia det neste tiåret er imponerende. Den inneholder blant annet e-sport, gaming, tennis, golf, Formel-1, Asia-mesterskapet i fotball i 2027, Asiatiske vinterleker i 2029 og VM i fotball i 2034. Sportsvasking representerer en utfordring for idretten selv. Spørsmålet er om de ulike sportsgrenene vil la seg bruke – eller om det er på tide å markere standpunkt og stille krav om etikk.

↑ Lise Klaveness' kritiske tale på FIFA-kongressen i Doha i Qatar i 2022 høster internasjonal oppmerksomhet. Hun fremfører krav fra grasrota i fotball-Norge. © GettyImages.

→ Aurora Onsrud, nestleder i Amnestys studentråd deltok på Gaza-markering 22. november 2023 foran USAs ambassade i Oslo. Målet var få USA til å gi sin støtte til et FN-forslag om våpenhvile.
© Amnesty International/Aida Mahmody.

KRIG I GAZA I SKYGGEN AV APARTHEID

Krigen i Gaza har fått flere fronter og involverer stadig flere land i Midtøsten og i verden utenfor regionen.

Angrepet til Hamas og andre væpnede palestinske grupper i Israel 7. oktober 2023 markerte starten på en ny eskalering i konflikten som har preget Palestina og Israel i mange tiår. Ifølge israelske myndigheter ble rundt 1200 israelere og utenlandske statsborgere drept i angrepet, og rundt 250 tatt til Gaza som gisler. Ett år senere har Israels gjengjeldelseskrig i Gaza drept over 40.000 palestinere og nær to millioner er drevet på flukt fra sine hjem. En humanitær katastrofe pågår i Gaza.

Israels krigføring i Gaza blir etterforsket som et mulig folke-mord av Den internasjonale domstolen, ICJ.

Stilt overfor et slikt mareritt er Amnestys rolle begrenset. Men organisasjonens etterforskere er øyne og ører inn i krigen. Når menneskelig liv går tapt, er troverdige kilder som dokumenterer og rapporterer avgjørende. Siden starten på konflikten har Amnestys etterforskere i Israel og Palestina, samt Amnestys kriseteam, jobbet dag og natt med å undersøke, snakke med vitner og vurdere store mengder med videoer, våpenfragmenter og annen dokumentasjon.

Amnesty har offentliggjort en lang rekke utspill om både israels og Hamas' krigsforbrytelser og brudd på menneskerettighetene. I tillegg jobber Amnesty over hele verden for at enkelte lands myndigheter skal legge press på partene for en umiddelbar våpenhvile, og for at de som står bak forbrytelser mot folkeretten holdes ansvarlig. Israel må avslutte sin ulovlige blokade av Gaza som er en form for kollektiv

avstraffelse av hele Gazas befolkning, og en krigsforbrytelse. Hamas og andre palestinske grupper må løslate sivile de har tatt som gisler. Palestinere som har blitt vilkårlig arrestert på Vestbredden og i Israel må løslates eller stilles for retten i en rettferdig, sivil rettssak. All leveranse av våpen og annet krigsmateriell til Israel og væpnede palestinske grupper må stoppe.

Sist, men ikke minst, må Israel avvikle apartheidssystemet som rammer hele den palestinske befolkningen, og som er en forbrytelse mot menneskeheten. Apartheidssystemet er en viktig årsak til konflikten. Amnesty har gjennomgått hvordan Israel håndhever et institusjonalisert system for undertrykkelse og dominans mot palestinere både i Israel, i de okkuperte palestinske områdene og mot fordrevne flyktninger som blir nektet retten til å returnere. Organisasjonen viser i en omfattende rapport fra 2022 hvordan israelske lover, politikk og praksis har et overordnet mål om å maksimere kontroll over land og ressurser til fordel for jødiske israelere og til skade for palestinere.

I Norge har Amnesty samlet inn over syv millioner kroner til kriseetterforskningen i Gaza og er aktivt til stede i offentligheten med et menneskerettslig perspektiv på konflikten og sivilbefolkningens behov. Den norske regjeringen har tatt tydeligere til orde for palestinernes rettigheter enn mange av Norges allierte. Likevel er Amnesty kritisk til at Norge i praksis risikerer å bidra til folkerettsbrudd mot palestinere. Norge må blant annet slutte å levere våpendeler til amerikanske kampfly som kan havne i Israel, og det norske Oljefondet må slutte å investere i selskaper som bidrar til de ulovlige bosettingene av over 700.000 israelere på okkupert palestinsk land.

ZAN, ZENDEGI, ASADI – KVINNE, LIV, FRIHET

→ Narges Mohammadi. © CC.

← Hele Amnestys landsmøte gikk i april 2024 på gata for å synges bursdagssang for den fengslede fredsprisvinneren, kvinneaktivisten og antidødsstraffaktivisten Narges Mohammadi i Iran. Forsanger var Amnesty-veteran Grete Ræder Østby. © Amnesty International.

Det bryter ut sang og dans i kvinneavdelingen i det beryktede Evin-fengselet i Iran. Dagen er 10. oktober 2023. Gleden trenger helt inn i cellen hennes. Slik får Narges Mohammadi nyheten om at hun har vunnet Nobels fredspris. Som en av Irans mest frittalende forkjempere for kvinners rettigheter og en utrettelig dødsstraffmotstander, har hun vært inn og ut av iranske fengsler i en årrekke. Nå står Narges foran 13 år bak fengselsmurene og 154 piskeslag.

En Nobelpris-tale finner på uforklarlig vis veien ut av det iranske fengselet. Barna til Narges, tvillingene Kiana og Ali Rahmani, holder talen i hendene sine når de ser ut over menneskemengden i Oslo rådhus 10. desember 2023. Med faste stemmer bringer de to tenåringer morens ord ut til verden:

«Jeg er en av millioner stolte og kjempende iranske kvinner som har reist seg mot vold, undertrykkelse, diskriminering og tyranni. Jeg minnes navnløse og modige kvinner som har levd et liv i motstand på utallige områder med ubarmhjertig undertrykkelse.»

Ordene til fredsprisvinneren var en hyllest til alle de kvinnene som siden høsten 2022 hadde tatt til gatene i Iran under slagordet «Zan, Zendegi, Asadi», «Kvinne, Liv, Frihet». Protestene ble utløst av raseri etter at den unge kvinnen Jina Mahsa Amini døde i varetekt. Moralpolitiet arresterte henne fordi hun angivelig ikke var korrekt tildekket. Demonstrasjonene spredde seg raskt, og kravene utviklet seg til en total kritikk av undertrykkelsen til det islamske styret. Kvinnene gikk ikke bare foran i protestene, men de stilte seg opp på torg og rundkjøringer, synlig for all verden, med hevet hode uten slør.

Myndighetenes svar var mer undertrykkelse. En bølge med vold, pisking og arrestasjoner. En ny bølge med tortur, voldtekter og fengselsdommer. Og enda en bølge med henrettelser og trusler mot etterlatte. Men folk fortsatte å ta til gatene.

Sikkerhetsstyrkenes svar var skarpe skudd og regelrett krig mot alle kvinner uten slør.

For Mahmoud, den iranske etterforskeren i Amnesty i Norge, har det vært to overveldende år med innsamling av dokumentasjon fra et hav av kilder: Øyenvitneskildringer fra de iranske gatene, samtaler med sørgende etterlatte etter drepte demonstranter, informasjon fra advokater til henrettede. Rettsmedisinske rapporter, lekkede offisielle dokumenter og audiovisuelle bevis. Materialet har blitt sjekket og dobbeltsjekket – og kryssjekket. Det tegner til å bli en mursten, et 400 siders anklageskrift mot iranske myndigheter, som Amnesty vil legge på bordet i 2025.

Narges Mohammadi fikk fredsprisen. Nobelkomiteen åpnet annonseringen av vinneren som et ekko av gatene i Iran: «Zan, Zendegi, Asadi».

Amnesty fortsetter å gi navn og stemme til ofrene for den iranske forfølgelsen av kvinner. Narges Mohammadi er en av mange, men hun er et mektig symbol for alle.

På Narges bursdag i april 2024 samlet en aktivist-ildsjel hele Amnestys landsmøte til en felles videohilsen med bursdagssang til Narges.

Grete Ræder Østby ble en ildsjel i Amnesty allerede på 1980-tallet. Hun samler fremdeles den tallrike Amnesty-gruppen i Bærum til månedlige brevskrivingsøkter hjemme i stuen. Hjertet til gruppe 48 har banket for mange opp gjennom gruppens 40 år lange liv, men saken til Narges Mohammadi står i dag i en særstilling. Broren til Narges, Ali-reza, bor i Norge, og han gir Grete oppdateringer om søsteren sin, og Grete diskuterer strategi med ham. Den pensjonerte læreren fra Bærum fikk med seg hele Amnestys landsmøte ut på gaten for å sende en hilsen til Narges med ordene «Zan, Zendegi, Asadi».

Det meldes fra Evin-fengselet i Iran at bursdagssangen til Grete og de 150 Amnesty-representantene i Norge varmet og oppmuntret fredsprisvinneren bak lås og slå.

RESULTATER PÅ 2020-TALLET

- Norske barn i en fangeleir i Syria ble hentet hjem til Norge i 2020. Moren var mistenkt for tilknytning til den såkalte Islamske stat. Amnesty og Redd Barna fikk i 2019 støtte fra 30.000 mennesker til appell til regjeringen Solberg om å ta ansvar for barna.
- Legalisering av abort ble vedtatt i Argentina i 2020. Året før samlet Amnesty i Norge og Tise inn 67.000 underskrifter til støtte for retten til trygg og lovlig abort i Argentina.
- 15 år gamle Magai ble dømt til døden i Sør-Sudan. Hele 765.000 mennesker verden over signerte Amnestys aksjon for å stoppe dødsdommen. Dommen ble opphevet i 2020.
- I 2020 vedtok Stortinget å inkludere kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk i straffelovens bestemmelser mot hatkriminalitet. Transpersoner og andre som bryter med samfunnets normer for kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk fikk et strafferettslig diskrimineringsvern mot hatefulle ytringer og andre former for hatkriminalitet.
- Li Qiaochu ble fengslet for sitt arbeid for voldsutsatte kvinner og sårbare grupper under COVID-19-pandemien i Kina. Hun ble løslatt etter internasjonal oppmerksomhet.
- Menneskerettighetsadvokaten Wang Quanzhang i Kina ble løslatt i 2020 etter over fire år i fengsel for sitt arbeid.
- Nabeel Rajab i Bahrain ble løslatt i 2020 etter seks år i fengsel for kritiske meldinger på Twitter om tortur og krigen i Jemen.
- Nay Zar Tun i Myanmar demonstrerte mot at lillebroren hennes hadde blitt urettferdig dømt til fengsel. Da ble hun selv fengslet. Broren var bare 13 år da han ble kidnappet av militæret og tvunget til å være barnesoldat. Han ble fengslet da han fortalte om det i et radiointervju. I 2020 ble både søster og bror løslatt.
- De saudiske kvinneaktivistene Loujain al-Hathloul, Nas-sima al-Sada og Samar Badawi ble løslatt i 2021 etter tre års fengsel. De er likevel ilagt utreiseforbud og forbud mot å ytre seg i sosiale medier. Amnesty i Norge har gjennomført omfattende aksjoner for dem.
- Dødsdømte mindreårige Ali al-Nimr og Abdullah al-Zaher i Saudi-Arabia ble løslatt i 2021 etter ni års fengsel. 32.000 mennesker i Norge signerte krav om løslatelse.
- Melike Balkan og andre tyrkiske studenter som feiret Pride i Ankara i 2019 ble arrestert og tiltalt. De ble frifunnet i 2021 etter to år i varetekt. 445.000 mennesker i 43 land deltok i Skriv for liv-kampanjen for henne.
- Åpenhetsloven ble vedtatt av Stortinget. Loven pålegger bedrifter å gjennomføre aktsomhetsvurderinger av mulige negative menneskerettslige konsekvenser. En stor seier som Amnesty jobbet målrettet for i to tiår.
- Det etiske rammeverket til Oljefondet ble styrket i 2021 og forhåndsfiltrering av investeringer ut fra etisk risiko ble innført i forvaltningen av fondet. Amnesty bidro vesentlig i prosessen.
- Germain Rukuki i Burundi ble løslatt i 2021 etter fire års fengsel. Han ble dømt til 32 års fengsel, blant annet for arbeid mot tortur. Hundretusenvis aksjonerte for ham.
- Raif Badawi ble løslatt i 2022 etter endt soning. Han ble ilagt ti års utreiseforbud, så han kan ikke bli gjenforent med familien sin som har flyktet til Canada. Familien hans kom til Oslo og Voss for å aksjonere mot utreiseforbudet.
- Narges Mohammadi i Iran fikk Nobels fredspris i 2023. Hun sitter i Evin-fengselet i Teheran og soner dommer på mange års fengsel for sin kamp for kvinner rettigheter og mot dødsstraff.
- Amnestys kamp mot dødsstraff de siste femti årene vinner frem. Per 2024 har 113 land avskaffet dødsstraff fullstendig ved lov, og 144 land har avskaffet dødsstraff i lov eller praksis. Til tross for negativ utvikling i noen få land som Iran og Saudi-Arabia, og hemmelighold om antall henrettelser i Kina, er den globale trenden at dødsstraff er på vei ut.

VINNERE AV AMNESTYPRISEN 2004–2024

2004 Liv Jessen, daglig leder av Pro Sentret i Oslo, for sitt utrettelige arbeid for sexarbeideres rettigheter i over 20 år.

2005 Vibeke Omberg, initiativtaker til magasinet =Oslo, for arbeidet med å gi Oslos hjemløse ny stolthet og muligheten en inntekt gir til å ta regi over egne liv.

2006 Tore Sandberg, journalist og etterforsker, for å ha avdekket flere justismord og fått saker gjenopptatt i rettssystemet.

2007 Mahmood Amiry-Moghaddam, hjerneforsker og aktivist, for konkret og målrettet arbeid mot krenkelser av menneskerettighetene i sitt opprinnelige hjemland Iran.

2008 Vinje kommune, for en vellykket og langvarig historie med integrasjon av flyktninger.

2009 Nora Sveaas, psykolog, behandler, forsker, skribent, veileder og aktivist, for hennes mangeårige kamp mot tortur.

2010 Margreth Olin, for å ha løftet frem situasjonen for de svake i samfunnet, og protestert mot myndighetenes behandling av enkeltindivider og grupper, gjennom sitt virke som dokumentarfilmskaper.

2011 Helsesenteret for papirløse migranter, for kompromissløst og operativt menneskerettighetsarbeid overfor en av Norges mest sårbare og utsatte grupper.

2013 Amal Aden, for et uredd engasjement for å fremme rettighetene til utsatte grupper, og spesielt for sin synliggjøring av homofile.

2014 Arild Knutsen, for sin innsats for stoffbrukeres rettigheter og som talsperson for tilreisende romfolk og deres krav på respekt.

2016 Safia Abdi Haase, som ambassadør i kampen mot vold mot kvinner og mot rasisme og fordommer.

2018 Støttegruppen for Farida, som ble tvangsreturnert til Afghanistan.

2020 Knut Bjarkeid, tidligere direktør for Ila fengsel, for sin kamp for innsattes rettigheter.

2022 Ståle Solbakken, landslagstrener for herrelandslaget i fotball, for å bidra til å sette menneskerettigheter i Qatar på dagsordenen i Norge, til inspirasjon også for andre fotballnasjoner.

2024 Organisasjonene NSR-Nuorat og Natur og Ungdom, for deres fredelige protestaksjoner og eksemplariske bruk av sivil ulydighet i Oslo i forbindelse med Fosen-saken – og deres innsats for beskyttelse av minoriteters rett til kulturutøvelse.

